EELHART,

DE

MENSCHENVRIEND.

EELHART,
DE
MENSCHENVRIEND;
OF
GEMEENZAME ONDERRIGTINGEN, TER LEERING EN WAARSCHUWING,
INZONDERHEID VAN DEN
LANDMAN.

UITGEGEVEN DOOR DE
MAATSCHAPPIJ:
TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN.
MET PLAATJES.



TWEEDE STUK.

Te AMSTERDAM, bij
CORNELIS DE VRIES, HENDK. VAN MUNSTER
EN
JOHANNES VAN DER HEY.
1807.

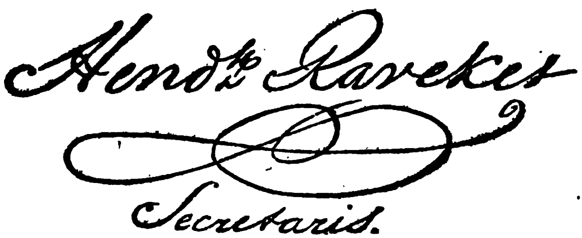
B E R I G T.

Bij de uitgave van dit tweede Stukje van EELHART, *de* MENSCHENVRIEND, *heeft de Maatschappij weinig te berigten: het oogmerk, waar toe zij dit werkje schikte, en de aanleiding, die zij daartoe kreeg, is in het Berigt voor het eerste Stukje vermeld. Alleenlijk voegt zij er bij, dat zij vertrouwt, in dit Stukje voldaan te hebben aan hare belofte, bij die gelegenheid gedaan, om namelijk hetzelve zoodanig interigten, dat niet alleen de Landman in het bijzonder, maar ook de minvermogenden in het algemeen, daar uit een heilzaam nut kunnen trek-*

ken,

ken en het is in dit vertrouwen, dat zij, even als het eerste, ook dit tweede Stuk ter lezing en behartiging aanbiedt, met denzelfden wensch: dat het iets moge bijdragen ter verspreiding van meerdere kunde en ware verlichting.

Op last der Maatschappij:



Amsterdam,
den 10den van Grasmaand,
1807.

I N H O U D.

ZE-

INHOUD.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

NEGENDE HOOFDSTUK.

TIENDE HOOFDSTUK.

ELFDE HOOFDSTUK.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

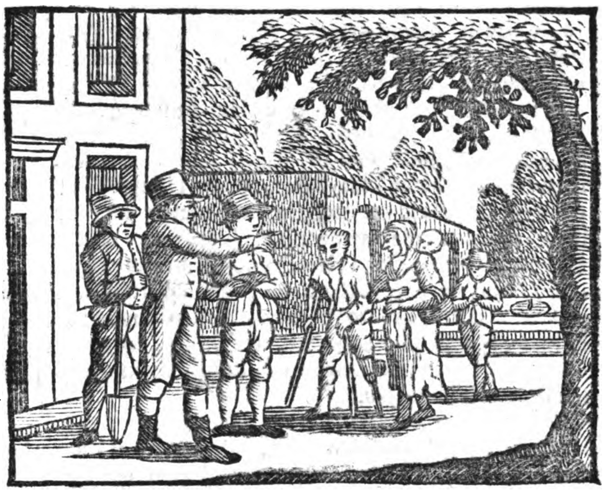
DERTIENDE HOOFDSTUK.

EEL-

EELHART,
DE MENSCHENVRIEND.

EERSTE HOOFDSTUK.

EELHART'*s terugkomst. Het gezelſchap komt hem begroeten, en wordt onderhouden over het nadeelige van het geven aan Bedelaars.*



Elk die des menſchen waarde kent,
En 't heil der Maatſchappij,
Bevordre nutte werkzaamheid,
En weer' de Beed'larij.

Het duurde ſlechts twee maanden, dat de Heer EELHART in de ſtad was; en zulks ſtrookte ook wonder wel met zijn verlangen. Niet dat hij onder

die menschen behoorde, welke eenen overdrevenen afkeer tegen het stadsleven hebben: hij was, in 't algemeen, altijd op zijne hoede, om niet in uitersten te vervallen. Hij kende de voordeelen en bezwaren van het stads- en buitenleven, en wist ook, bij ondervinding, dat men in de steden, en zelfs in de groote steden, genoegelijk voor zich zelven leven kan. Nu echter was zijne woning op het land; zijne naaste betrekkingen waren nu buiten: en dit denkbeeld alleen maakte zijne begeerte, om niet lang in de stad te worden opgehouden, billijk en redelijk. Hoe zeer aan het land- en buitenleven thans ook gehecht, erkende hij dikwerf aan zijnen vriend Ds. BRAAFMAN, die hieromtrent ook het zelfde gevoel had, somtijds eene behoefte te hebben, om in de stad, al was het maar eenige dagen, te verkeeren. Het onderhoudt meer levendig, plag Dominé bij zulk eene gelegenheid te zeggen, de kennis met de dadelijke wereld: die wezenlijke ijver, die drift en vurigheid, waarmede velen, vooral in de groote steden, hun beroep behartigen, en behartigen moeten, om aan den kost te komen, om in hunnen stand te blijven, waarmede anderen, wederom, eene verscheidenheid van vermaken en uitspanningen naloopen, heeft iets behagelijks.

Nog op denzelfden dag, dat BELHART thuis kwam, liet BRAAFMAN zich bij hem vinden. Met eene hartelijkheid, waarin de welmeenendheid duidelijk doorstak, geschiede de verwelkoming, en het genoegen, 't geen de twee vrienden in elkanders gezelschap hadden, was, als bij vernieuwing, op hunne aangezigten te lezen. Na de gewone wederzijdsche bescheidene vragen over den staat der gezondheid en het nieuws uit de stad, werd door BELHART spoedig het gesprek gewend op het ontwerp ter Leering

en

en Onderrigting, dat zij gemeenschappelijk ondernomen hadden. Onder anderen zeide

EELHART: Wel, vriend! wij zullen nu weder onze taak kunnen opnemen. Gij hebt immers niet bespeurd, dat de lust verflaauwd is, gedurende den tijd van mijn afwezen?

BRAAFMAN. Met het grootste genoegen van mijne zijde. En wat den lust betreft van onze gewone lieden, dezelve is in de daad zeer aanmoedigend voor ons. Ik kan u verzekeren, dat ik in mijne bezoeken bij die vrienden, uit hunne gesprekken en werkzaamheden, onderscheidenlijk gemerkt heb, dat zij een wezenlijk nut hebben van onze zamenspreking en onderrigting, en dat alzoo onze pogingen gewenschte vruchten voortbrengen.

EELHART. In het vooruitzigt daarop heb ik de zaak begonnen, en het is mij, hierom, regt aangenaam, dat ik dit laatste van iemand mag vernemen, wiens oordeel bij mij van veel waarde is. Trouwens welmeenende pogingen ter verlichting, ter beschaving en ter verspreiding van nuttige kundigheden, missen zelden geheel haar doel. Hoe langzaam somtijds de vorderingen zijn, zij zijn toch zeker. Hoe onmerkbaar de invloed op het geheel is, bij afzonderlijke menschen wordt het getal allengs grooter, dat dadelijk aan de verwachting beantwoordt. Ik wil hier alleen noemen de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*: werkt zij niet onmerkbaar, en als in stilte, veel? Zijn, bij voorbeeld, hare Volksliedjes niet vrij bekend? hebben deze, welke over 't geheel aardig en vloeijende zijn, en menschen van onderscheidene beroepen en betrekkingen, al zingende hunne pligten inscherpen, niet bijna allerwegen verdrongen, die, in taal en stijl, slordige deuntjes van vorige

 da-

dagen, welke, buiten en behalve dat ſmakelooze, door dubbelzinnige uitdrukkingen, voor eerbaarheid en deugd ſchadelijk waren?

Nadat EELHART in zijn geſprek tot dus verre gekomen was, werd hem aangediend, dat de boeren naar zijne thuiskomst kwamen vernemen, en hun verlangen betuigden, om hem te zien. Deze boodſchap was voor den menſchenvriend ten hoogſten aangenaam, als zijnde een duidelijke blijk van hun belangſtellen in hem, en tevens van hunne zucht tot een verſtandig en nuttig onderhoud. Hij ging hen daarom zelve in den gang tegen, en geleide allen, onder wederzijdſche hartelijke betuigingen, naar binnen. — Toen de vrienden Ds. BRAAFMAN gegroet en toegeſproken, en de hun aangewezene plaatſen genomen hadden, vroeg

KLAAS JANZEN: Wel, mijnheer! hebt gij nog al met genoegen gereisd, en geene onaangename ontmoetingen, in ſchuiten, of bij het doortrekken van dorpen en ſteden, gehad?

EELHART. Over het geheel ben ik daar zeer over te vreden, KLAAS! Maar eene vertooning was er, die mij geweldig hinderde, het zien namelijk van zoo vele bedelaars en ſchamele lieden, die al hunkerende om aalmoezen u als omzetten en den weg moeijelijk maken. Waarlijk, ik werd hierover wel eens gemelijk. Zoo verre, dacht ik, is het toch met ons land en met de middelen en gelegenheden van beſtaan nog niet verloopen; welk eene vermindering en afneming van vermogen er in alle ſtanden ook heerſche, dit zou toch anders kunnen wezen.

BRAAFMAN. Ook mijne gedachten hebben zich dikwijls hiertoe bepaald, wanneer ik hier op onze

ei-

eigene plaats, of buiten het dorp komende, en bij dezen en genen eens eenige oogenblikken vertoevende, zag, hoe men van de bedelaars uit de nabij gelegen steden bestormd werd, en hoe gereed men was, om ze spoedig te helpen; terwijl die weinigen, die hun voorbij zonden, of hen herinnerden, dat zij, als gezond en sterk, werk zoeken moesten, op de brutaalste wijze gescholden werden.

CORNELIS PIETERZEN. Nu! men kan ook ligt aan de arme menschen een duit geven; hunne slechte kleeding en gejammer treft ons. Mijne vrouw en ik zullen nimmer iemand weg sturen, en ik weet niemand in de gansche buurt, die dit doet.

BELHART. Barmhartigheid is vast eene deugd, KEES! maar zij moet door de rede geleid worden. Het medelijden getuigt wel van een goed en aandoenlijk hart, maar niet zoo zeer van een goed verstand. Dat onbedacht geven van aalmoezen is eene dwaze barmhartigheid, die even strijdig is met den geest van het Christendom, als met eene verstandige Staatkunde. — Gij kunt immers zelve ligt begrijpen, dat het in vele opzigten schadelijk moet wezen, wanneer gij, en vele met u gezamenlijk goedvinden, om zulk eene menigte menschen, die ook verordend zijn, om de Maatschappij met hunne armen en handen te dienen, in eene vuige ledigheid te onderhouden, en buurt af buurt aan te laten omzwerven, om het werkend gedeelte der ingezetenen als onder eene soort van contributie te leggen, en de ingezamelde penningen dikwijls in brasserij, en onder de vuilste en zondigste redenen, te verteren.

KLAAS JANZEN. Ik ben regt verheugd, dat mijnheer dat onderwerp eens aanroert. — Wijl ik mij juist niet altijd even gereed toon, om dat volk

te geven, word ik door fommigen wel eens als een hardvochtig en onmededoogend mensch aangezien; en, ondertusfchen, om eens een voorbeeld bij te brengen, ik houde zoo iets vlak ftrijdig met het gedrag der nijvere en verftandige Bijen, die de hommels weren, en nuttelooze monden uit hare korven drijven, daar wij die hommels zelve in onzen fchoot koesteren, om onzen voorraad te verflinden, en, in eene wellustige ledigheid, op onzen arbeid te azen.

EELHART. Die vergelijking is juist, KLAAS! het geval van bedelaars, ftraatloopers en omzwervers is maar niet anders. En buiten de ondervinding, die menig een, ter bevestiging hiervan, heeft, leert de rede zelve ons, dat zoodra iemand laag genoeg van ziel is, om aalmoezen langs de huizen te bidden, zoodra hij, zelfs in een wezenlijken nood, (welke echter onder de zwervende bende maar zeldzaam plaats heeft,) niet liever befluit te fterven, dan te bedelen, hij een verachtelijk fchepfel is, of worden moet. En als ik bijzonder zie, dat men mij die geringe aalmoezen zonder eenige de minfte aandoening van fchaamte afvraagt; als ik zie, dat men volftrekt ongevoelig is voor de diepfte vernederingen, dat men de fcherpfte verwijtingen met even zoo weinig aandoening hoort, als men de aalmoezen zelve zonder de geringfte erkentenis ontvangt; als ik hoor, dat men hen, die weigeren te geven, dikwijls in hun aangezigt, altoos agter hunnen rug, vervloekt en fcheldt; als ik, met één woord, zie, dat men, om een bedelaar te worden, vooraf de menfchelijkheid moet uitfchudden, zoo verbeelde ik mij, en ik denk met reden, zoo vele monfters en wanfchepfels voor mij te zien, als hunne handen uitfteken, om mijne geringe giften, al bedelende, te ontvangen.

BRAAFMAN. Gij wordt levendig, vriend! Maar, 't is

't is ook waar: in geen land ter wereld behoorden minder bedelaars gezien of geholpen te worden. Evenwel onze Natie is beroemd van wegen hare barmhartigheid, die ongetwijfeld eene loffelijke hoedanigheid is.

EELHART. Voorzeker. Maar gelijk deze hartstogt, zoo wel als alle andere driften, een gebrek wordt, wanneer dezelve het geleide der rede mist, zoo is het dit beminnelijk gebrek, waarvan dit schuim van het menschdom een schandelijk misbruik maakt. Een schandelijk misbruik in de daad, welke de maatschappij even zeer ontsiert als benadeelt. In een land, daar alles door nijverheid en arbeid moet bestaan, een land, 't welk op verre na zijne ingezetenen niet voeden kan, en waarin elk derhalve zijnen ijver moet verdubbelen, naar mate zijn bestaan kostbaarder is, in zoodanig een land, zeg ik, duizenden van menschen aan Fabrieken en Handwerken, of aan den Landbouw en de Veenderij te onttrekken; of, althans in vorige tijden, den Zeevaart te ontnemen, om hen, de armen over elkanderen gekruist, op de bruggen en hoeken der straten te zetten, of nutteloos door het land te laten zwerven, zeker! ik weet niet, of men dit meer dwaas en belagchelijk, dan buitensporig en misdadig moet heeten. Hetgene onze fabrieken het meest drukt, is de duurte der arbeidsloonen in ons land, waardoor wij, om de stoffen van die fabrieken op vreemde markten te kunnen vertieren, genoodzaakt zijn dezelve buiten 's lands te laten verwerken. Het gene ons belet, de ontwerpen van landverbetering ten uitvoer te brengen, is dikwerf gebrek aan gewillige handen, die voor een weinig lager daghuur willende arbeiden, den nijveren landman zouden in staat stellen, om onbebouwde landen te ontginnen; of den oplettenden Regent, om zoo vele dorre heuvels te beplanten,

zoo vele moerasſen afteleiden, zoo vele meeren en plasſen uittemalen, als in ons land nog voorhanden zijn. — Dit is mede eene gewigtige oorzaak der bekrompenheid, welke niet anders, dan door de bekrompenheid zelve, en door de verbetering der ledigloopers, kan verholpen worden. Wij evenwel, in plaats van die ledigganger, die nu, als 't ware, op ons zweet en onzen arbeid teren, door den nood te dwingen, om een eerlijk beſtaan, in eene kleine vermindering hunner daghuren, en in eene verdubbelde naarſtigheid te zoeken, wij verkiezen dezelve liever tot onze ſchande en nadeel in hunne vuigheid te onderhouden, dan hen, door onze beredeneerde hardvochtigheid, als ik mij zoo eens mag uitdrukken, tot redelijke menſchen te maken.

KLAAS JANZEN. 't Is wel waardig, mijnheer! om die zaak, waarover gij zoo rijk in gedachten zijt, nog wat nader te ontwikkelen, opdat het duidelijk blijke, dat men niet barmhartig verdient genoemd te worden, door blindeling aan eene opkomende neiging te voldoen.

BELHART. De zaak zit hem hier. Alle menſchen hebben eene natuurlijke aandoening van medelijden, en onze Natie, gelijk gij ſtraks wel zeide, Dominé! munt daarin uit. Alle menſchen, zeer weinigen uitgenomen, zijn gewoon zich door hunne aandoeningen te laten leiden, en die indrukken te volgen, welke de uiterlijke voorwerpen op hen maken. Ziet daar eene onuitputbare bron van beſtaan, en zelfs van ruim beſtaan voor de bedelaars. Zij vertoonen zich omtrent naakt, haveloos, ongedaan, dikwijls in koude, regen en wind, op de ſtraten en wegen. Zij meten hunne armoede en gewaande ellende ten breedſten uit; hunne bedelarij zelve ſchijnt hier

hier een ontwijfelbaar blijk van te wezen. Wij leenen hen, om zoo te fpreken, onze wijze van denken, op die oogenblikken, als zij onze aalmoezen verzoeken; wij beduiden ons zelven, in welk eenen alleruiterften nood wij ons zouden moeten bevinden, om tot deze vernedering te komen: en zonder acht te flaan op hunne gedrogtelijke laagheid van ziel, befluiten wij, dat hun nood even groot en dringend is. Dit alles maakt onzen hartstogt gaande, welken wij, gelijk helaas! maar al te dikwijls gebeurt, niet flechts blindeling volgen, maar dien wij ook des te onbezorgder toegeven, omdat er een verward denkbeeld onder de menfchen heerscht, dat er aan dezen kant naauwelijks een uiterfte te vreezen is, en dat wij beter Christenen zijn, en meer regt op den hemel hebben, *naar mate wij meer weggeven.* Ik heb dit reeds een beminnelijk gebrek genoemd, en, voorwaar! ik houde het voor beminnelijk, en mijn oogmerk is geenszins, om het medelijden mijner landgenooten te verzwakken, maar om het te zuiveren en het onder den invloed der rede te brengen. —

BRAAFMAN. Uwe bedoeling is edel. Maar een enkelen hartstogt blindeling op te volgen, verdient ook nooit eene regtfchapene deugd genoemd te worden, en kan ons voor den hemel niet gefchikt maken.

EELHART. Dat evenwel de hartstogt, als hartstogt, de hoofdrol in dezen fpeelt, kan men ook daar uit opmaken, omdat, gelijk deze drift fterker werkt, naarmate de voorwerpen, die denzelven opwekken, meer betrekking tot ons hebben, ons nader zijn, en wij ons dus, met onze verbeelding, gemakkelijker in hunne plaats kunnen ftellen, dus ook de gemeene man, die zelve weinig hebbende, nader aan den ftaat der behoefte grenst, veel gereeder is, met

mijne kleine aalmoezen aan de bedelaars, dan de meer vermogenden en rijken.

KLAAS JANZEN. Gij doet waarlijk, mijnheer! de bedelaars te veel eer aan, met het beginſel, waaruit men hen de aalmoezen toereikt, zoo naauwkeurig uittepluizen.

EELHART. Dit evenwel meende ik te moeten doen, om te toonen, dat het geven aan bedelaars onmogelijk eene regte weldadigheid kan genoemd worden. Wij zijn redelijke ſchepſelen: wij moeten derhalve onze rede gebruiken; de hartstogten zijn in deze betrekking van dienst, om de rede aan den gang te helpen; maar het gezond verſtand moet de hartstogten ſteeds beſturen. Met eene drift, welke die wezen moge, blindeling te volgen, ſtellen wij ons voor duizende gevaren en verleidingen bloot; terwijl wij onze beste daden, op deze wijze, haar verdienstelijkheid benemen, en met de welmeenendſte oogmerken, dikwijls meer kwaad dan goed doen. Dit is, geloof ik, juist het geval onzer ontijdige weldadigheid; en hoe zeer ik van oordeel ben, dat de barmhartigheid de beminnelijkſte aller deugden is, hoe zeer het mij behaagt, die te hooren aanprijzen, oordeel ik het echter niet min noodzakelijk, de zwakheden, waarin de menſchen, ten dezen aanzien, vallen, te verhelpen, en ſchroom niet te zeggen, dat, door eene allerongelukkigſte verkeerdheid onder het menschdom, een ontijdig medelijden mogelijk meer kwaad, dan eene verſtandige barmhartigheid goed doet in de wereld.

BRAAFMAN. Vergun mij ook nog eene bedenking te opperen. Is er ook niet een edel beginſel optenoemen, waaruit het geven van aalmoezen voortkomt? Wie toch gevoelt de voortreffelijkheid van

wel

wel te doen niet, van rampen en ellenden te weren en geluk te bevorderen? 't Is, als 't ware, in onze harten ingeschreven, dat GOD de barmhartigheid en den barmhartigen, op eene bijzondere wijze, lief heeft; en GOD heeft ook in zijn Woord laten verklaren, dat de barmhartigheid zal roemen tegen het oordeel, en eene menigte van zonden bedekken.

BELHART. Dit alles laat zich wel hooren. Maar de fout ligt in de toepasfing van deze beginselen. Meestal meent men, in gevolge van zulke gezegden, zijnen pligt te betrachten, en een goed werk te doen, wanneer men eenige aalmoezen aan de eerste voorwerpen, die ons daarom aanfpreken, uitreikt. Maar het gezond verftand leert ons, dat er meer vereischt wordt, om den eernaam van een goed Christen te verdienen. Het zegt ons, dat wij de goederen dezer wereld als rentmeesters gekregen hebben, om dezelve ten meesten voordeele aanteleggen; dat het derhalve niet genoeg kan zijn, ons van een gedeelte onzer bezittingen, zonder nut, beroofd te hebben; dat men de verdrukte onfchuld, de behoeftige verdiensten, de worstelende deugd en fchaamte moet opzoeken; en dat men ook, tot dat einde, luiheid en omzwerving weren, en vooral aan geen bedelaars geven moet. Dit, zeg ik, zijn de lesfen van het gezond verftand: en gaf men meer algemeen daar aan gehoor, men zoude waarlijk zijne liefdegaven niet zoo dwazelijk verfpillen. — Het was nog te vergeven, als men, ter voldoening aan zulke blinde barmhartigheid, niemand benadeelde; maar men werkt als met vereende krachten daardoor, om het fchuim van het menschdom in de fchandelijkfte levenswijze te onderhouden, om hunne verachtelijke zielsgefteldheid te verfterken, hunne luiheid te voeden, en hunnen ongeregelden wellust te bevorderen. Men

bo-

benadeelt de maatschappij, door zoo vele handen aan haren dienst te onttrekken: ja men is werkzaam om de heilzame oogmerken van den wijzen Schepper te verijdelen, die in alle zijne schikkingen, op de duidelijkste wijze, getoond, en in zijn Woord wel uitdrukkelijk ook verklaard heeft, dat die niet werkt, ook niet mag eeten.

GERRIT SIJMENZEN. Onze oogmerken zijn toch goed met eenige geringe giften aan de bedelaars uittereiken.

EELHART. Dit zij eens zoo. Maar gij vleit u te vergeefs, dat die welmeenende oogmerken uwe onvoorzigtigheid, uwe traagheid en de nadeelen, welke gij vrijwillig veroorzaakt, verschoonen zullen. De schuld van hen, die zich, door uwe dwaze liefde, aan eene schandelijke luiheid overgeven, komt gedeeltelijk ter uwer verantwoording. Uwe onbestuurde drift is geene genoegzame verontschuldiging voor iets, waarin gij de rede hadt moeten te hulp roepen, en het gezond verstand raadplegen. Hetzelve zou u leeren, dat gij, in plaats van duizend schandvlekken der maatschappij in eene vulge ledigheid te helpen voeden, een klein getal deugdzame behoeftigen hadt moeten opzoeken, om dezelve in eene genoegzame ruimte te onderschragen; dat gij liever geringe, maar ijverige burgerlieden door geldleeningen hadt moeten ondersteunen, kundige handwerkslieden hunne fabrieken met uwe penningen doen voortzetten, brave jonge lieden aan een stuk brood, gelijk men spreekt, helpen, en den ouden stok voeden en kleeden. — Geringe giften van eenige duiten of stuivers, zijn waarlijk, als ik 't zeggen mag, beneden uwe waardigheid, beneden de waardigheid van een' Christen.

CORNELIS PIETERZEN. Maar wij zien de

kons

hongerigen, de naakten, bij troepen, langs de wegen en straten loopen! zij vragen onze hulp: hoe kan men dan aan zoo vele lieden meer dan duiten geven?

EELHART. Ik herhaal het: die hongerigen, die naakten, die u bedelende om kleederen of voedsel komen verzoeken, daar van zijn velen zelden kleederen of voedsel waardig: Zij verwaarloozen, op zijn tijd, voor een en ander te zorgen. Zij steunen, laaghartig, op uwe blinde weldadigheid, en een allerknellendste nood is tevens de billijkste straf voor hunne vorige luiheid en verkwisting, en, somtijds, het eenige middel om hen te verbeteren.

KLAAS JANZEN. Zieke, zwakke en gebrekkelijke menschen moeten ongetwijfeld geholpen worden?

EELHART. Voorzeker! maar deze moeten met geen duiten of stuivers geholpen worden. Zijn het waardige voorwerpen uwer liefde, werkt dan met anderen, volgens een beraamd ontwerp, mede, om armoede voortekomen, of hen, die arm zijn, indedaad te ondersteunen en te helpen. Hoe welkom moet alle brave vermogende lieden de gelegenheid daartoe niet wezen, welke hen geopend is door de benoemde Armen-Commissiën, ingevolge het loffelijk Voorstel van den menschlievenden Heere MEERMAN! — De zedigheid en eerbare schaamte strekken velen tot hinderpalen, om zich aantegeven; en het is pligt, om zulke schroomvallige armen optesporen, en hen, die de krachten hebben, aan den arbeid te helpen. Zoo zou de ondeugd verminderen, en velen, op eene vereerende wijze, voor eigenlijken nood bewaard worden.

BRAAF-

BRAAFMAN. Als onverwacht, Vriend! hebt gij ons een belangrijk onderhoud verschaft, waarvoor wij u onze verpligting betuigen! — Hiermede stemden alle de boeren in, en gingen vergenoegd naar huis, met het vaste voornemen, om aan geene rondtrekkende bedelaars meer te geven, en om hunne huisgenooten, ook door herinnering aan het nadeel en het verkeerd barmhartige, daarvan aftemanen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Een goed overleg is in de huishouding van het grootste nut.



Waar men steeds geregeld handelt, naarstig is en zuinig leeft,
Daar kan heil en welvaart wonen, wijl er GOD *zijn zegen geeft.*

Toen de boeren, ditmaal, bij EELHART op den gewonen avond inkwamen, was het uit hunne aangezigten te lezen, dat zij iet onaangenaams bepraat, of elkanderen medegedeeld hadden. BRAAFMAN, die dit allereerst gewaar werd, en zoo gaarne een opgeruimd en helder gelaat zag, als hij zelf zich al-

altijd en federt lang, opzettelijk bevlijtigd had, om, althans in gezelschap van anderen, opgeruimd te zijn. BRAAFMAN kon niet nalaten, zich hier over tot KLAAS JANZEN te wenden in dezer voege:

BRAAFMAN. Welke zwarigheid drukt er nu al weder? Is het de buitengewone dorpsbelasting, het aanhoudende regenachtige weêr, of soortgelijke dingen, daar wij niet wel ons tegen kunnen verzetten, daar wij ook in ons leven al geduld in hebben leeren oefenen, wijl wij gemeenschappelijk daar onder lijden? of zijn het ongevalligheden, die ulieden in 't bijzonder treffen, en somtijds voorgekomen hadden kunnen worden?

KLAAS JANZEN. Ja, Dominé! als wij al het zorgelijke van onzen tijd bedenken, dan waarlijk zien wij, en wel veel wijzer lieden dan wij zijn, er niet door. — Maar ik weet het wel, gij hoort dien klaagtoon niet gaarne zingen; en als ik mijn gezond verstand raadpleeg, dan moet ik uwe denkwijze bijvallen.

BRAAFMAN. Gij moet mij wél begrijpen. Ik ben er niet tegen, dat men de algemeene en bijzondere zorgen en lasten van het leven, en ook de onaangenaamheden van onzen tijd, eens overwege, en daar over opzettelijk spreke; maar het moet altijd eene of andere nuttige bedoeling hebben. Wij moeten ons door dat spreken en opnoemen der bezwaren, als verstandige menschen, die door de wereld, ook door de ongevalligheden van den tegenwoordigen tijd, henen moeten, daartegen harden, of, zoo mogelijk, dezelve zoo afwachten en tegengaan, als ik mij dus eens mag uitdrukken, dat zij minder zwaar vallen en gemakkelijker zijn te dragen. Het geen ik afkeur is die jammerende toon, die alles bij opnoemen laat;

laat; zeer dikwerf, als ik 't zeggen mag, om de gemoederen tot ontevredenheid te ftemmen. En van daar, dikwijls, bij dezen en genen, dat fomber en treurig gezigt, dat ik zoo ongaarne zie, en mij nu zoo fchielijk in 't oog viel. Mijne toegenegenheid voor ul. doet mij altijd maar dadelijk zeggen, wat mij mishaagt.

GERRIT SIJMENZEN. Van uwe vriendelijke gemeenzaamheid zijn wij, zoo wel als van uwe welmeenendheid en goede bedoelingen, overtuigd.

KLAAS JANZEN. Ja, Dominé! het denkbeeld, dat gij uit onze gemeente zoudt kunnen geroepen worden en vertrekken, is ons ondragelijk, en in ftaat, om ons wezenlijk tot verdrietelijkheid te ftemmen. — Maar wil ik u nu eens zeggen, wat ons, bij het hier heen komen, zoo zorgelijk heeft doen zien? Het was, dat ik de Vrienden verhaalde, hoe JAN DE BAGGERMAN, die in mijne buurt woont, een vent, die omtrent het geheele jaar door geld verdient, en, in fommige tijden, tien à twaalf gulden 's weeks, daar hij flechts vier kinderen heeft, en daar onder al zulken, die den kost verdienen, hoe die zelfde JAN, nu, daar hij flechts eene week ziek geweest is, al op Kerk en Armen komt, en de buren moeten vernemen, dat er de grootfte armoede in zijn huis heerscht: terwijl GERRIT ons hetzelfde verhaalt van ARIJ SCHIPPER. 't Is, zeiden wij al tegen elkanderen, of het overleg en de fpaarzaamheid, onder den gemeenen man, geheel geen plaats meer heeft. 't Is: zoo gewonnen, zoo verteerd! En wat geeft dit toch geen zorgelijk vooruitzigt! Hoe moet dit een en ander de plaatfelijke lasten vermeerderen!

BRAAFMAN. Meermalen had ik de genoemde

huisgezinnen op 't oog, en zag dikwerf tot mijn leedwezen, dat er geheel geene orde heerschte, en dat nadenken zoo wel de vrouw als man vreemd was. Dan draagt het einde gewoon'ijk den last. — Het is zeker voor de buren onaangenaam, het van nabij te zien, en dan te meer, wanneer men weet, hoe gemakkelijk, door overleg, voor den kwaden dag had kunnen gezorgd worden. — Als het geval evenwel maar zoo is, moet er bijgefprongen worden: er is dan hulp voor het tegenwoordige noodig, en raad voor het toekomende; terwijl men, bij zulke gelegenheden, aan anderen, die in dezelfde betrekking verkeeren, die gevallen kan voorhouden, en hen overleg en fpaarzaamheid dringend aanprijzen.

EELHART. Ten bewijze, dat het echter aan goede voorbeelden, in dit opzigt, onder den geringen Burger nog niet ontbreekt, moet ik thans aan het gezelfchap iets verhalen, dat mij, in de ftad zijnde, door een' vriend is medegedeeld, als wezenlijk in ons Vaderland, voor weinig tijds, gebeurd. 't Is wel een eenvoudig, maar te gelijk een treffend voorbeeld van eene goede en zuinige huishouding.

KLAAS BRAVENBURG, een Steenfchipper, die, namelijk, met een eigen vaartuigje de fteenen en, meermalen, ook de kalk van de Steenovens en Kalkbranderijen aan de Steenkoopers in *Amfterdam* en elders gewoon was aantevoeren, had van zijne kostwinning een matig beftaan. Op zijn vijfentwintigfte jaar was hij in het huwelijk getreden met eene goedaardige en werkzame jonge dochter, bij welke hij, nog binnen de twee jaren, twee zonen verwekte, JAN en PIETER genaamd. Dan, toen het jongfte kind nog naauwelijks één jaar oud was, verloor KLAAS zijne brave en beminde vrouw, die aan befmettende koort-

fen,

ſen, welke zij door eene overmaat van hulpvaardigheid bij eene ſlordige en morſige buurvrouw had gekregen, kwam te ſterven. Door dit ongeval bevond KLAAS zich in de grootſte ongelegenheid. Hij moest, hoe ongaarne ook, zijne kinderen bij anderen beſteden, omdat hij wegens zijn beroep dezelve niet bij zich konde houden. Dan, daar hij, bij elke gelegenheid, dat hij zelf naar zijne kinderen ging vernemen, duidelijk zag, dat zij niet behoorlijk werden opgepast, en binnen een jaar tijds tweemaal, telkens zonder verbetering, eene andere plaats voor heen gezocht had, zoo begon hij naar den raad van een' vertrouwd' vriend te luisteren, om namelijk, in zijne omſtandigheden, wederom liever eene vrouw te zoeken. — KLAAS dacht eens ernstig over de zaak, en begon zijne zinnen te zetten op eene KLAARTJE, eene oude vrijster van omtrent de veertig jaren, in zijne buurt woonachtig, en haar beſtaan vindende van een winkeltje; een mensch, dat bij allen als braaf en zuinig bekend ſtond. En het duurde geene drie maanden, of KLAAS kreeg het jawoord, trouwde met KLAARTJE, en trok met zijne kinderen bij haar in. Deze vrouw was an het wenſchelijkſte humeur, en maakte haar man wezenlijk gelukkig. Buitengemeen zorgvuldig was zij voor de aangehuwde kinderen, welke zij als hare eigene opvoedde; terwijl JAN en PIET, die weldra de betere en hartelijke behandeling bemerkten, haar als hunne eigene moeder lief koosden. Dit alles werd met innerlijk genoegen door KLAAS bemerkt, die met vriendelijkheid, ijver en naarſtigheid zijne vrouw trachtte te behandelen. Hij was een man, altijd bij zijne zaken, die, bijna nimmer ſterken drank dronk, en door zijne beſcheidenheid en doorgaande hupsheid, de achting en toegenegenheid van zijne meesters aan de Steenbakkerijen, zoo wel als van de Steenkoopers in de ſteden, won.

KLAARTJE bleef, ook na haar trouwen, heur winkeltje aanhouden, betoonde veel overleg en zuinigheid, en nam de geheele huishouding alleen waar. Ongemeen zorgelijk was zij voor haar man, wanneer zij kon berekenen, dat hij, bij het verduren van gure regen en wind, verschooning en verwarming, bij zijne thuiskomst, noodig had. — Het huisgezin was in alles geregeld; Zondags ging men stiptelijk één of tweemaal ter kerk; en deed dan mét de kinderen, na kerktijd, helder en knap uitgedoscht, eene wandeling. — In den winter, wanneer de vaart gestremd was, had KLAAS ook altijd op den dag wat te doen, als het verstellen van de zeilen, of het splitsen en knoopen van het touwwerk; terwijl tusschen beiden nooit het schrapen en teren van het vaartuig zelve vergeten werd. 's Avonds rookte KLAAS een pijpje bij zijne vrouw en kinderen, als wanneer er, nu en dan, door hem wat voorgelezen werd, zoo uit den Bijbel, en wel voornamelijk uit het Nieuwe Testament, (van hetwelk hij de overzetting van VAN HAMELSVELD, die hij van een zijner meesters ten geschenke gekregen had, met veel nut voor hem zelven en de zijnen bezigde, als uit een paar andere stichtelijke boeken, namelijk het Huisboek van MARTINET, en het Godsdienstig Handboek van HERMES, welke hij op raad van den Predikant van zijn dorp had gekocht. Somtijds, en vooral Zondags avonds, weergalmde hunne woning van het gezang, en dan was KLAARTJES lijfstukje het 10de Vers van den 68sten Psalm. — Stiptelijk werden ook de kinderen op de school gehouden, om toch vooral goed lezen, schrijven en rekenen te leeren: terwijl de Leeraar ook geene geregelder op zijne catechisatiën zag verschijnen, of oplettender toeluisteren dan JAN en PIET BRAVENBURG. Nu, de jongens gedroegen zich ook in alles wél, en be-

beantwoordden aan de zorgen der opvoeding en aan het voorbeeldig braaf gedrag hunner ouders. Nadat JAN, de oudste, zoogenaamd, uitgeleerd was, nam zijn vader hem op het schip, en, in korten tijd, werd hij zoo handig, dat men den knecht zijn afscheid geven, en de zoon volkomen zijne plaats vervullen kon. PIETER werd ondertusschen op het timmeren besteld, voor welk handwerk hij bijzondere genegenheid had laten blijken, en waar voor zijne ouders ook zijne ligchaams- en geestvermogens geschikt oordeelden. Zoo leefde dit huisgezin zeer opgeruimd en vergenoegd voort. — Toen JAN omtrent den ouderdom van twintig jaren bereikt had, gebeurde het eens op een' langen winterschen avond, dat het huisgezin gezellig bij elkanderen was gezeten, en als 't ware regt gestemd scheen om over aangelegene zaken vertrouwelijk te spreken. Nadat vader zijne gewone voorlezing met eene versche pijp verwisselde, en beide jongens helder mede dampten, brak KLAARTJE het stilzwijgen af, en zeide: Wel nu, vader! onze JAN wordt groot en krijgt zijne jaren, zal JAN altijd knecht moeten blijven? Hebt gij daar nog wel eens opzettelijk over gedacht? KLAAS was hier bij, als of hij uit een' diepen slaap ontwaakte; de pijp werd neêrgelegd en het boek toegeslagen. Wel neen, vrouw! zei KLAAS, daar heb ik nog niet over gedacht: gij hebt groot gelijk; maar ik weet er geen raad toe. 't Is waar, wij zijn menschen, die ons vaartuig in eigendom hebben; maar dit vaartuig slagt ons; het wordt al gedurig een dagje ouder, en kost ons daardoor, jaarlijks, al meerder. En, om een nieuw vaartuig voor onzen jongen aantekoopen, daar gelijkt het immers heel niet naar. Ja, antwoordde KLAARTJE, ik voorzag die taal van u wel; maar als wij het dan niet regtstreeks kunnen doen, zou er dan daartoe niet een middeltje

zijn uittedenken, bij voorbeeld, door bij goede lieden eens wat geld optenemen? De jongen toch is vlijtig en oppasfende: zoo het hem niet tegenging, kon de fchuld allengs worden afgedaan. Ik zou mijn JAN, aan wiens opvoeding ik altijd met lust en genoegen het mijne heb toegebragt, gaarne in eene eigene kostwinning zien. KLAAS gaf hier op ten befcheid, dat hij er gaarne wel eens over wilde denken. Maar van dien tijd af, had KLAAS het hoofd vol muizenisfen: meestal was hij nu peinzend en niet zoo opgeruimd, en fprak ook minder. Zijn pijp zelf fmaakte hem niet meer, en men hoorde hem weinig meer lezen of zingen. Dit ging zoo verfcheidene weken. Zijne vrouw, die weldra de oorzaak van dat drullen ontdekte, en wist, dat zijn hart met haar uitgedrukt verlangen volkomen inftemde, moedigde hem aan om zich, tot het bewuste einde, eens bij dezen en genen Heer aan de Steenbakkerijen of Kalkovens te vervoegen, en zijn verlangen ten behoeve van zijn' zoon JAN voortedragen: Want met ftilzitten, peinzen en ons lot afrewachten (zeide de brave vrouw) komen wij immers niet verder; de goede GOD wil ook dat wij werkzaam zijn. KLAAS ging dan ook bij zijne bekenden, bij alle welken hij, federt jaren, in achting was, en droeg met alle befcheidenheid zijn ontwerp voor. Niemand, of hij prees de zorg en het belang, dat de vader nam in zijnen braven zoon; allen beloofden, dat zoodra JAN in zijne eigene zaak zou wezen, hem ook met goede vrachten te zullen begunstigen. Maar de groote zaak, daar het allereerst op aankwam, namelijk op geldfchieten ter aankoop van een fcheepje, daartoe was nog geene gelegenheid; de uitfchotten waren te zwaar: er was thans bij de duurte te veel geld noodig om de trafieken aan den gang te houden, nu tegenwoordig kon men geen penningen misfen, enz.

KLAAS

KLAAS kwam bedrukt en verslagen weder t' huis. Maar zijne vrouw trachtte hem optebeuren, en zeide: Wel nu, gij moet daarom den moed nog niet laten zakken; wat ik u zou raden?... dat gij het verzoek om penningen, tegen behoorlijken interest, te *Amsterdam*, daar gij immers vast, zoodra het open water wordt, een reis op zult hebben, eens herhaalde; mogelijk dat gij daar bij den eenen of anderen, bij wien gij, van voor langen tijd als een vlijtig en braaf mensch bekend en in vertrouwen zijt, slagen zult. Dit nam KLAAS aan, en het leed geene maand, of hij kon dit voornemen ter uitvoer brengen. Dan hij kreeg hier wel eenigen troost meerder, maar het waren ook toezeggingen: hij moest nog wat wachten; want het geld was schraal, de betalingen kwamen langzaam in; dan, men zou over eenigen tijd zien, wat men doen kon, enz. Na verloop van een paar maanden klopte KLAAS eens weder aan, en herhaalde dit naderhand nog al eens; maar het bleef gelijk het was. — KLAAS werd hier door geheel neerslagtig. — Omtrent een half jaar daar na, en wel op een' Zondag, toen KLAAS uit de Kerk was gekomen, en zijne triestigheid aan KLAARTJE bijzonder in 't oog viel, ondernam de brave vrouw, met meer dan gemeen vertrouwen, haar man optebeuren; maar het scheen thans, dat zij daarin niet kon slagen: KLAAS verklaarde haar, dat hij er geen uitzigt meer op had; en nu zijn wij nog verder van de wijs, voegde hij er bij: de jongen heeft, zich streelende met eene gunstige uitkomst, zoo als gij zelve ook wel weten zult, de beginselen van het vrijen in 't hoofd. Nu, zei KLAARTJE, ik hoop nog eens te beleven, dat AALTJE EERLIJK de vrouw van onzen JAN worde. Maar weet je wat, vader! mijn pot is nog in lang niet klaar; steek jij nog een pijp op, en verzet je zin-

 nen

nen nog voor den eten eens met eene wandeling; eer het avond is, fpreken wij, hope ik, nog wel nader over de zaak. KLAAS had wel weinig lust, maar voldeed evenwel aan de aanmaning zijner vrouwe. — Zoo denkende en peinzende, kuijert hij al ongevoelig het dorp ten einde, — hier was een Scheepmakerij; als werktuigelijk wordt zijn gezigt derwaarts getrokken. Zonder het omtrent zelf, te weten, ftaat hij ftil, en hij krijgt weldra een fcheepje in 't oog, dat bijna afgetimmerd was. Zijne verdrietelijkheid fcheen te wijken, en hij bekeek met lust en vergenoegen het nieuwe vaartuig. Ondertusfchen komt de Scheepmaker buiten, en zegt:

Goeden dag, fchipper KLAAS! hoe gaat het u al? en is uw vrouw nog gezond?

KLAAS. Wel zoo nog al voort den ouden gang. En gezond zijn wij, GOD dank! allen. Is bij u ook alles wél?

BAAS. Alles in goede orde, man! Maar, wat zegt gij van dat fcheepje? zal dat niet een knap vaartuig wezen?

KLAAS. Wel ja; dat ziet er niet kwaad uit.

BAAS. Wat zegt gij: zou dit niet goed zijn voor uw' oudften zoon? Heb ik ook al federt eenigen tijd niet wel gehoord, dat het plan was, om voor den jongen eene gelegenheid te zoeken?

KLAAS. Ja, man! wat zal ik u zeggen: of wij het plan al daartoe hadden, wij zijn de luiden niet, die geld hebben om het uittevoeren; en dus, vraag mij niet, of dit vaartuig mijn' zoon zou gelijken. — Ik groet u.

BAAS.

BAAS. Neen, schipper KLAAS! ik zeg dit niet om u moeijelijk te maken. Kom eens over de plank, en gaa in huis; laaten wij zamen eens een pijp opsteken, en daar mijn wijf en ik aan de koffij zitten, neem dan mede een kopje, wij zijn zulke oude bekenden: en — ik moet er toch ook weer van spreken — bezie dan het vaartuig eens wat nader bij. — Na eenige tegenkanting laat KLAAS zich overhalen, gaat in huis en wisselt eenige onverschillige redenen met de vrouw. Dan in eens valt de baas weder in, en zegt:

Indedaad, schipper KLAAS! meent gij niet dat zoo'n scheepje net jou JAN's slag zou wezen? Zou je er zin in hebben? En met dit zeggen geleidde hij hem bij het vaartuig.

KLAAS. En of ik er nu al zin in had, ik heb immers reeds gezegd, man! wij kunnen het niet aan.

BAAS. Nu hoor! wil ik u dan nu eens wat zeggen? niemand anders zal dit vaartuig hebben dan uw oudste zoon; hij moet er schipper op wezen.

KLAAS. Dat 's immers niet mooi, vriend! om mij zoo te kwellen. Nu, zijt gegroet! (KLAAS wilde vertrekken.)

BAAS. Neen, Buurman! gij moet niet boos worden. Ik herhaal het nog eens: dit vaartuig is voor uw' oudsten zoon. Maar nu zal ik u meer zeggen: het grootste gedeelte van den prijs, daar ik het voor aangenomen heb, is mij reeds voldaan.

KLAAS ontſtelde, en moest naar binnen om eens te drinken; eindelijk na meermalen gezegd te hebben: hoe moet ik mij dat begrijpen? kwam bij den Scheepmaker het hooge woord er uit, wie het hem te timmeren beſteld had: „ Eerlijke en brave ſchip„ per KLAAS!" zeide de Baas, „ niemand anders „ dan uwe deugdzame vrouw KLAARTJE heeft dit „ vaartuig doen timmeren en betaald voor uw' zoon „ JAN; maar zij had mij uitdrukkelijk verzocht, „ het zoo lang te zwijgen, tot het omtrent ge„ heel voltooid zou wezen; en nu, gij ziet „ zelf, dat er maar weinig aan ontbreekt of het is „ voltooid."

KLAAS was ſterk aangedaan over dit berigt; zijne beenen beefden, hij kon niet, dan ſtotterende, eenige woorden uitbrengen, en na nog eens gedronken te hebben, ſpoedde hij zich naar huis. Hij vergat zijn pijp, ging den weg langs, en zag huizen noch menſchen. Zijne vrouw, die reeds aan de deur was gegaan, en uit zijn uitblijven eenigzins vermoedde, dat haar man de gewigtige ontdekking kon gedaan hebben, zag op een' afſtand, uit de ontſteltenis, waarmede hij kwam aangaan, haar vermoeden bevestigd. Zij hield de deur open en volgde hem ſchielijk naar binnen. En toen was dadelijk de vraag, met een gelaat vol en overkropt van gevoelens van achting en de hartelijkſte toegenegenheid voor zijne brave KLAARTJE, of dan alles wezenlijk zoo was, als de Scheepmaker hem daar gezegd had? „ Ja," zeide de vrouw, „ 't is waarheid, het gene gij gehoord „ hebt. Reeds zedert eenige jaren ben ik bedacht „ geweest, om iets voor de kinderen aftezonderen, „ om hen, bij het aanvaarden van eene eigene kost„ winning, daar mede te helpen. Ik vond dit ge-

„ deel-

„ deeltelijk van het gene ik met mijn winkeltje over-
„ won, gedeeltelijk uit het gene ik door redelijke
„ bezuiniging van de huishouding bespaarde. Toen
„ ik, nu omtrent acht maanden geleden, bespeurde
„ dat het ook uw genoegen zou vermeerderen, in-
„ dien onze JAN zijn eigen vaartuig had, en ik u
„ middelen daartoe voorsloeg, kwam ik op de ge-
„ dachte, om het bij voorraad aan den Scheepmaker
„ maar eens optegeven; al kan dan vader onverhoopt
„ geen geld krijgen, dacht ik, zal ik het toch zien
„ te vinden; en zoodra ook het vaartuig voltooid
„ zal wezen, zal den baas het nog ontbrekende geld
„ voldaan worden. 't Is waar, de helft van het dan
„ uitgegeven geld, behoort aan mijn PIET; maar dit
„ zal JAN dan allengs kunnen afleggen; terwijl, zoo
„ wij, met GODS zegen, voor groote rampen be-
„ waard blijven, nu, in 't vervolg, mijne zorg ge-
„ heel voor dien jongen zal wezen, opdat wij voor
„ hem ook eens een winkel kunnen koopen." —
Kunt gij beseffen, wat KLAAS en de beide jongens, die hierbij tegenwoordig waren, gevoelden? Zulks te beschrijven of te verhalen is niet wel mogelijk. De brave echtgenooten vielen elkanderen om den hals; de kinderen omhelsden de ouders, en hingen inzonderheid aan de moeder. Tranen van vergenoegen en dankbaarheid vloeiden uit aller oogen. Men verheerlijkte ook GOD voor zijne gunstige leiding in dezen, met wezenlijke hartelijkheid; en de vreugde was in dit brave huisgezin van nieuws herboren.

Na

Na dat EELHART hier zijn verhaal had geëindigd, zeide

GERRIT SIJMENZEN. Dit was voorzeker een gelukkig huisgezin, en dit voorbeeld van braafheid en zuinigheid moet allen, die het hooren, eene aangename verlustiging verschaffen.

KLAAS JANZEN. En vast allen, die een goed hart hebben, tot navolging opwekken: terwijl zulk eene stiefmoeder welmeenend moet toegejuicht worden. Gij, mijnheer! schenkt ons waarlijk door dit verhaal eene wezenlijke vervrolijking. Zoo zeer voorbeelden van onbedachtzaamheid en verwaarloozing ons ter nederslaan, zoo zeer en nog meer worden wij, door die van overleg en naarstigheid, opgebeurd.

BRAAFMAN. Houdt dit voor een wenk van GOD, die ook alzoo betoont, voor braafheid en deugd te zorgen, daar de enkele herinnering aan goede gezindheden en brave daden voor deugdlievende gemoederen eene wezenlijke verlustiging is. GOD zij geloofd, dat er onder onze Natie nog voorbeelden van allerleie deugden gevonden worden! — Het is eene zeer geschikte aanleiding, om met de wereld en de wereldsche gebeurtenissen bevredigd te worden, wanneer men telkens bij de herinnering van het kwade, ook het goede, dat rondom ons is, opmerkt. Zoo behoudt alles een behoorlijk evenwigt, en onze dankbaarheid voor het leven, dat GOD ons uit weldaad geschonken heeft, en waar bij Hij ons gunstiglijk bewaart, wordt gaande gemaakt.

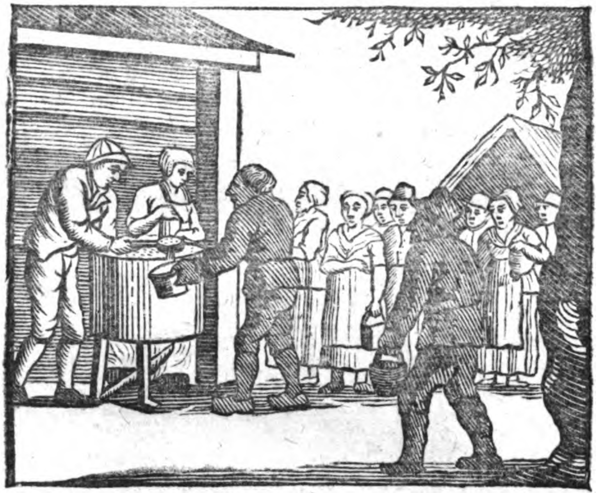
EELHART. Gij ziet, onder anderen, ook uit dit geval, hoe veel 't er in de wereld op aankomt en af-

afhangt van een behoorlijk overleg, en om eene zaak wél te beginnen en voorttezetten. Het grootste vermogen gaat onder een ongeschikt bestuur verloren, en geringe inkomsten worden door eene bedachtzame spaarzaamheid tot nut en genoegen aangewend. — Dit zelfde overleg en die spaarzaamheid zou ook kunnen worden toegepast op eene zuinige en echter voedzame spijsbereiding voor groote huisgezinnen van geringe lieden. Doch, om hier omtrent nu eenige opgaven of aanwijzingen te doen, is de tijd te veel verloopen. Wij sparen dit dan tot de eerstkomende gelegenheid.



DERDE HOOFDSTUK.

Waarde van gezond voedsel; opgave eener gezonde en voedzame spijsbereiding.



Geringe spijs, wel toebereid, die goed en voedzaam is,
Voldoet zoo wel voor 't onderhoud als de overladen Dis.

Het gezelschap op den gewonen tijd weder bij een gekomen zijnde, werd aan den Heer EELHART al spoedig zijne belofte herinnerd, omtrent de opgave van eene zuinige en voedzame spijsbereiding. Dit is toch, zeide KLAAS JANZEN, in de tegenwoordige dure tijden, wel waardig eens opzettelijk be-

dacht

dacht te worden; en is het dan al niet zoo zeer voor bijzondere huishoudingen, zoo zoude het kunnen te pas komen bij eene liefdadige onderfteuning van armen.

BRAAFMAN. Ja, KLAAS! wel degelijk is dit waardig bedacht te worden. Want, geloof het zeker, dat van gezond voedfel zeer veel afhangt, en dat veel jammer en ellende zou kunnen worden voorgekomen, indien men naauwlettender acht gaf, en dikwijls kon geven, op het onder bereik ftellen van fpijzen voor den geringen burger, inzonderheid wanneer de prijzen van fommige noodzakelijke behoeften zoo hoog zijn, dat het verkrijgen van eene genoegzame hoeveelheid daarvan, ter voeding van een geheel huisgezin, ondoenlijk is.

GERRIT SIJMENZEN. Het is mij wel eens opmerkelijk voorgekomen, dat onder de Ingezetenen van fommige plaatfen, die, uit hoofde van aanleg en luchtsgefteldheid, anders als gezond geroemd worden, veelvuldig, en, meestal, jaarlijks, befmettelijke koortfen heerfchen. Zou dit ook, denk ik hierbij, fomtijds niet voor een goed deel, aan het voedfel kunnen worden toegefchreven?

BRAAFMAN. Ik voor mij, geloof niet, dat hier iemand aan zal twijfelen.

KLAAS JANZEN. Ik herinner mij hier eene Stad, daar dit althans van gezegd kan worden. Maar nooit van mijn leven hoorde ik ook van eenige plaats, alwaar, in den voortijd voornamelijk, zoo veel nuchteren kalfsvleesch gegeten werd, als daar, gelijk mij onlangs door een' deskundigen verhaald werd. 't Is waar, de wetten bepalen, zoo als hij mij daarbij vertelde, het getal, 't welk de Vilders mogen flaan;

maar

maar honderden meer, dan die bepaling veroorlooft, worden e door den geringen burgerstand, welke in die Stad bijzonder talrijk is, binnen geslagen, en wel, omdat men voor weinige stuivers, een vierdepart van zoo'n kalfje koopen kan.

BRAAFMAN. Dat dit ten uitersten nadeelig moet wezen, kan ieder een ligt begrijpen. Die viese kost geeft niets dan slijm in de maag, geen voedsel noch kracht, maar moet de vochten en sappen ten eenen maal bederven. En welke schromelijke gevolgen moet zulks niet hebben op zoo vele menschen!

JAN BARENDZEN. Zoo ben ik ook wel eens getuige geweest van de menigte zoogenaamde platvisch, schol, enz. welke in vele steden door de geringe lieden gekocht werd, en die althans voor zulke menschen, die zelden regt krachtgevend voedsel nuttigen, meesttijds nadeelig moeten wezen.

BRAAFMAN. En dan durft menig een, daar hier zulke sprekende oorzaken zijn, die door elk een kunnen worden opgemerkt, wanneer de gevolgen van het binnenslaan van zulke ongezonde spijzen zich vertoonen, en in den zomer gevaarlijke koortsen voortbrengen, in zoo'n tijd, zeg ik, durft menig een verkeerd genoeg, van onmiddelijke straffen over stad en land spreken; gedachten en gezegden, welke alle redelijke begrippen van eerbiedige vrees voor GOD vernietigen.

KLAAS JANZEN. Het was te wenschen, dat alle wetten en verordeningen, tegen het gebruik van schadelijke voedsels, stipter werden nagekomen en gehandhaafd.

BRAAFMAN. Velen verwagten dit ook, sedert dat

dat de Regering eene Commissie van Gezondheid, welke voorzeker ook daar over waken zal, heeft doen aanstellen.

JAN BARENDSZEN. Maar men is nu evenwel, sedert eenigen tijd, bedacht geweest, om, vooral in den winter, onder de arme lieden, 2 à 3 maal 's weeks, gezond voedsel uitterelken. Zouden wij, denk ik daar al, het voorbeeld van vele steden en plaatsen niet kunnen navolgen, en ook hier een ontwerp daar toe tot stand brengen?

EELHART. Gij bedoelt hier voorzeker de uitdeeling van Rumfordsche Soep?

WILLEM CORNELISZEN. Ja, mijnheer! Wat is er toch van den oorsprong dier Soepkokerij? en draagt die wijze van Armenondersteuning ook uwe goedkeuring weg?

EELHART. Toen zekere Graaf VAN RUMFORD, een zeer menschlievend man, zulk eene tallooze menigte arme menschen, eigenlijk gezegd bedelaars, in zijn Vaderland, *Beijeren*, zag, was hij op middelen bedacht, om deze behoeftigen, die alleen van de Kloosters en eenige liefdadige giften hun bestaan ellendiglijk onderhielden, met onkostbare en echter voedzame spijzen te verkwikken, en daarna tot den arbeid te brengen. In beide deze lofwaardige oogmerken is hij, in die landstreek, gelukkig geslaagd. Dit voorbeeld van den Graaf VAN RUMFORD werd zoo haast niet bij onze landgenooten bekend, of derzelver zucht en ijver tot liefdadigheid spoorde hen aan tot navolging. Vermogende en welwillende Ingezetenen, in onderscheidene steden van ons Vaderland, ontwierpen een plan, om voor hunne arme medeburgers een onkostbaar en krachtig voedsel ge-

reed te laten maken, en dit was de Soep, welke nu federt 3 à 4 winters is uitgedeeld, en welke naar het voorfchrift van gemelden Graaf VAN RUMFORD is ingerigt. — Hoe loffelijk deze liefdadige uitdeelingen ook geacht behooren te worden, hebben echter kundige Geneesheeren in ons Vaderland aangemerkt, dat, op den duur, deze fpijs, onder de gedaante van lillen lijmachtige foepen, voor dagelijksch gebruik, met opzigt tot onze Natie, niet zoo heilzaam kan wezen. Eene vochtige dampkring eischt vaste fpijzen, daar, integendeel, in hoogere landen, en, in een droog klimaat, dunne en vloeibare fpijzen een allerbest voedfel zijn. Het gelei of lillige, uit de beenderen getrokken, waaruit in de daad het fterk voedende deel der Rumfordfche Soepe beftaat, vordert fterke verteringskrachten; want het is dezelfde zelfftandigheid, waaruit in onze Lijmerijen, door de kalk en meerder vuur, de lijm bereid wordt. Magen, door veel koffij en theewater, de gewone drank van onze gemeene lieden inzonderheid, verflapt en flijmerig zijnde geworden, zijn niet berekend voor deze foep, en kan dezelve daarom, bij eene veelvuldige herhaling, geen gezond voedfel zijn. Ook zijn onze geringe lieden niet fterk gefteld, om foep voor dagelijkfche fpijs te hebben. Grutten, gewoonlijk in deze foepen gekookt, uit derzelver aard lijmachtig, zijn niet zeer gefchikt, om bij het geleiachtige van het vleesch of het lijmerige der beenen gevoegd te worden, en hebben de eigenfchap, dat ze ligtelijk het zuur verwekken. Het zuur verwekt meerder honger; en den honger meer fpijs vorderende, zou het oogmerk, om onze geringe en armoedige landgenooten een gezond voedfel te bezorgen, door deze foep niet bereikt worden.

Het is in ons Vaderland een overoud gebruik, om veelerlei grutten en melen, in melk of water gekookt,

kookt, met suiker of siroop te eten. Ten platten lande blijft dit nog vrij algemeen in gewoonte, en deze spijs is niet ongezond: want de suiker en siroop komen derzelver taaiheid te gemoet, en bevordert de vertering. Dan, hoe zeer grutten en meelen een goed en zacht voedsel geven, is het echter aan den anderen kant niet minder waar, dat het gedurig en aanhoudend gebruik van deze spijzen, ook door derzelver lijmerigheid, de ingewanden en bekleedselen van den onderbuik te veel verzacht en verzwakt, waardoor een ongemak, onzen Landaard eenigzins eigen, namelijk de net- en darm-breuken, bij het invoeren van lijmerige spijzen, nog algemeener zou kunnen worden: terwijl men wil opgemerkt hebben, dat, sedert de aardappelen de meelspijzen eenigzins vervangen hebben, dit ongemak eer verminderd dan toegenomen zou wezen. De ondervinding heeft ons dus geleerd, dat in onze luchtstreek, en in onzen vochtigen dampkring, de vaste spijzen den voorrang verdienen, en de gezondste voedsels zijn, en wel zulke spijzen, welke, met zekere evenredigheid, uit het Dieren- en Plantenrijk te zamen genomen zijn. Een matig gebruik van zulk eene zamengestelde spijs is toch het beste behoedmiddel, om de vochten in het menschelijke ligchaam voor overmatige geneigdheid tot slijm, zuur, of verrotting te bewaren.

Voor een goed deel heb ik deze aanmerkingen ontleend van den Geneesheer W. M. KEUCHENIUS, en zal nu, volgens 's Mans voorschrift, laten volgen eene opgave van de bereiding van eene vaste spijs, meer geschikt voor onze vochtige luchtstreek, en naar de levenswijze onzer arme en behoeftige landgenooten, eenvoudig en onkostbaar zamengesteld, welke bij ons de plaats der Rumfordsche

Soep, in alle liefdadige ſpijsuitdeelingen, zou kunnen bekleeden. — Men neme bij voorbeeld:

150 ℔	Aardappelen, berekend tegen	f 2	: 10	: -
50 ℔	geele Peen of Wortelen . .	1	: -	: -
25 ℔	Rundvleesch, à 4 ſtuiv. . .	5	: -	: -
80 lood	Zout	-	: 6	: -
10 lood	Peper	-	: 8	: -
1 ton	Turf tot brandſtof . . .	1	: -	: -
		f 10	: 4	: -

Om deze ſpijs gereed te maken, moet men een evenredig groote ketel hebben, best een ijzeren; verder een goed vuurwerk, hoe zuiniger dit laatſte ingerigt en aangelegd wordt, des te voordeeliger komt dit in de kosten. In dezen ketel moeten de Wortelen en Aardappelen, behoorlijk ſchoon gemaakt en geſchild, in eene genoegzame hoeveelheid water gekookt worden. Bekend genoeg is het, dat de Wortelen ruim één uur voor de Aardappelen daarin gedaan worden. Wanneer beide nu omtrent gaar zijn, laat men het water door een kraan, onder aan den ketel gemaakt, wegloopen. Ondertusſchen zijn de 25 pond Rundvleesch, in kleine ſtukken geſneden, in een anderen ketel, met een goed deel van het Zout gaar gekookt, en worden dan, met het Vleeschnat, bij de Wortelen en Aardappelen gedaan, en vervolgens met het overige Zout en de Peper nog ruim een kwartier uurs zamen doorgeſtoofd.

Deze voedzame en regt ſmakelijke ſpijs zal, naar de gedane opgave bereid, omtrent 230 ponden uitleveren, waarvan ieder pond nog geen ſtuiver zal behoeven te kosten, en een, of ten hoogſten ander-

half,

half pond, zal eene volkomene portie voor één persoon uitmaken.

Men kan zulk eene gezonde en voedzame spijs ook, bij verandering, aldus zamenstellen, nemende namelijk:

150 ℔ Aardappelen	.	f	2 :	10 :	-
50 ℔ Zuurkool	. .	-	1 :	10 :	-
25 ℔ Spek, à 3½ stuiv.	.	-	4 :	7 :	8
80 lood Zout, of iets minder		-	- :	5 :	8
16 lood Peper	. .	-	- :	12 :	-
1 ton Turf tot brandstof	.	-	1 :	-- :	-
		f	10 :	5 :	-

De Aardappelen moeten eerst gekookt, en, het water daar afgelopen zijnde, de Zuurkool er bij gedaan worden. Het Spek, als boven het Vleesch, in kleine stukken gesneden en gaar zijnde, wordt met het nat en het overige Zout en de Peper daarmede bijgedaan, en met de Aardappelen en Zuurkool ter degen doorgestoofd. Ook deze gezonde en vaste spijs zal insgelijks pas op zeven duiten het pond komen te staan. Het is algemeen bekend en aangenomen, dat de Zuurkool bij Spek eene gezonde toespijs is, en, in onze luchtsgesteldheid, uitnemend dienstig tegen scorbutieke scherpte. — Voor onze Roomschgezinde behoeftige landgenooten zoude men, op Vastendagen, eene nog eenvoudiger en evenwel ook voedzame spijs kunnen bereiden: als, Aardappelen en Wortelen in water gekookt, en met boter, azijn, zout en mostert door een gestoofd. Men zou ook de Wortelen kunnen vervangen met Zuurkool, en de mostert met peper; terwijl men de hoeveelheid,

naar het aantal van de genen, die men er genot van wil doen hebben, kan vermeerderen of verminderen.

KLAAS JANZEN. Wel zoo, mijnheer! deze voorschriften zijn regt vaderlandsch. Zulke kost moet vast nog veel welkomer wezen aan onze arme medemenschen, dan de soep.

JAN BARENDZEN. Dat denk ik ook, KLAAS! Wel aan, dat wij van den winter de proef daar eens van nemen. Wij moeten Dominé maar verzoeken, dat hij eens een ontwerp make, om daarop tot dat einde wat penningen te verzamelen. Wij zullen vast bijval vinden, en navolgers op andere plaatsen.

BRAAFMAN. Houdt u verzekerd van mijne bereidwilligheid. Ik zal het begeerde tijdig gereed maken, en dan kunnen wij het gezamenlijk tot stand helpen brengen.

EELHART. Ook ik zal het mijne daaraan trachten te doen. Bij voorraad zal ik zorgen, dat het Gemeentebestuur ons eene plaats tot een keuken aanwijze.

BRAAFMAN. Ik twijfel er niet aan, of alles zal wel tot stand komen. — Eer wij nu echter van elkanderen gaan, moet ik nog iets mededeelen, dat hier heel goed bij behoort, en door mij in een onzer maandwerken gevonden is. Het is namelijk:

Eene aanwijzing, om een Paard voor de helft der kosten, dan anders plaats heeft, te onderhouden.

Lieden, die van Vader, Grootvader en Overgrootvader gezien hebben, hoe een Paard gevoed wordt, doch,

doch, gelijk het gemeenlijk met het zien gaat, zonder ooit overdacht te hebben, of men het voeder niet beter en tevens voor minder geld bereiden kan, zullen, bij deze aanwijzing, buiten twijfel het hoofd schudden; maar menschen, die nadenken, zullen zich hierbij geheel anders gedragen; zij zullen de proef daarvan nemen, en wanneer het daar mede wel gaat, er hun voordeel mede trachten te doen. — Dat Brood meer en beter voedsel geeft, dan raauw Koren, is eene onbetwistbare waarheid. Deze vooronderstelling rust niet alleen op de ondervinding, maar ook op goede natuurkundige gronden: want het zuurdeeg, welk tot het roggenbrood genomen moet worden, heeft de eigenschap van het voedend middel in het meel zoodanig te ontbinden, dat het voor de magen ligt valt, de beste voedende deelen aftezonderen, en die nuttige werking voorttebrengen, welke men daar van begeert; terwijl integendeel van de raauwe haverkorrels, al worden die ook nog zoo wel door de paarden gekaauwd, vele voedende deelen onverteerd blijven, en op die wijze onnut verloren gaan. Men late daarom de haver, voor de paarden bestemd, tot meel malen, en, met veel zuurdeeg vermengd, tot brood bakken; snijde als dan dit brood tot kleine vierkante stukjes en geve het hun onder snijdsel of gehakt stroo: dan zal men bevinden, dat men met de helft tot brood gebakken haver zoo ver kan komen, als met eene dubbele hoeveelheid raauwe haver. Nog beter is het, wanneer men met dat haverbrood tarwezemelen, in plaats van snijdsel, vermengt; als dan heeft men niet noodig, de paarden hooi te geven. Bij dit voedsel zal het paard zich zeer gezond bevinden.

Men houde dezen voorslag niet voor eenen enkel bespiegelenden inval: neen, zij is door de ondervinding

bevestigd. Hadden de bewoners van het Noordelijk gedeelte van *Zweden* dit middel niet bij de hand genomen, zij zouden bezwaarlijk voedsel genoeg voor hunne paarden weten te vinden. Zij bedienen zich derhalven van dit brood, en besparen daardoor eene menigte haver, of ander voedsel, 't welk de paarden gewoonlijk behoeven.

* * *

Hier ging nu het gezelschap weder uit een.

VIERDE HOOFDSTUK.

Over het nut der Inenting met Koepokstoffe.

Hij, wien GOD *kind'ren gaf, zorg' voor hun dierbaar leven,*
En denk' dat hij daar van eens rekenschap moet geven.

Toen de boeren ditmaal, al pratende, gezamelijk naar het huis van BELHART gingen, overlegden zij onderling, om dezen avond het onderwerp van de Koepokken eens op de baan te brengen. Al meermalen, zeide JAN BARENDZEN, heb ik er over gedacht, en bij mij zelven het verlangen aangekweekt, om met de heeren, op onze bijeenkomst, daar over eens te spreken; maar telkens is dit weder door andere zaken verdrongen. Ei lieve, KLAAS! gij moest dit eens aan den gang brengen.

KLAAS JANZEN. Wel nu, dat wil ik gaarne doen; wij hebben thans ook eene natuurlijke aanleiding. Want, wordt ons, als naar gewoonte, gevraagd, of alles nog wél is, kunnen wij, wat ons betreft, daarop wel gunstig antwoord geven; maar moeten met een naar waarheid zeggen, dat, onder onze plaats, de Kinderziekte weder is uitgebroken, zoo als gij weet, JAN! zelfs in uwe buurt.

CORNELIS PIETERZEN. 't Is daar bij DIRK DEN DORSCHER een jammerlijk vooruitzigt. Daar is de vrouw gisteren ook gaan leggen, en de Meester dacht van de morgen zeker, dat het Pokken zouden worden. En dat in een huishouden met zeven kinderen!

JAN BARENDZEN. Even zulk een deerlijke toestand is het reeds in het huisje daartegen over mij, bij HANNES DE MAAIJER. Maar laat eens zien, KEES! heeft uw vrouw ook de Kinderziekte nog wel gehad?

CORNELIS PIETERZEN. Neen ze toch niet, en ook geen van mijne kinderen. Ik heb al tegen mijn wijf gezeid, dat zij wat voorzigtig moet wezen, en er niet te druk moet loopen. Maar zij houdt veel van MAARTJE; 't is ook nog wat van het volk, en een wijfje, dat altijd haar best doet. DIRK zou wat missen aan zoo'n vrouw, en de kinderen zullen 't gewaar worden, dat zij van de been is.

GERRIT SIJMENZEN. Is dat dáár, wáár TIJMEN JOOSTEN in het achterhuis woont? die TIJMEN, die zijne kinderen verleden jaar met de Koepokken heeft doen inënten? Dan zullen die kinderen nu wel op de proef komen. Want daar twee huisgezinnen met kinderen onder één dak wonen, loopen veelal de kleinen met elkaar in en uit.

CORNELIS PIETERZEN. En althans dáár: want het zijn al sedert jaren goede buren.

Onder zulke gesprekken kwamen zij bij BEIJMART, die met zijnen vriend BRAAFMAN in drokke

ke redewisſeling was over Staatkundige gebeurteniſſen; terwijl echter beide even verheugd waren, dat zij die konden afbreken. Met hartelijkheid welkom geheten en geplaatst zijnde, nam KLAAS JANZEN dadelijk het woord, en zeide:

Al meermalen, Heeren! hebben ſommige van ons het voornemen gehad, om ul. oordeel eens te vragen over het nut der zoogenaamde Koepok-inenting, waarvan men toch hoe langer zoo meer hoort; doch dit werd tot hiertoe telkens door andere zaken verdrongen. Nu overleiden wij onderling, om dit dezen avond eens op het tapijt te brengen. Er zijn er zelfs van ons, die thans een wezenlijk belang hebben, om voor zich zelven eene beſlisſende keuze te doen. De Kinderziekte is in ons dorp weder uitgebroken in twee huisgezinnen.

BRAAFMAN. Wel, indedaad! dat berigt ontzet mij. Niet dat ik zorg heb voor mij of de mijnen: want ik heb reeds voor twee jaren mijne kinderen en aanhoorigen, met een gelukkig gevolg, met de heilzame Koepokſtof doen inenten; maar inzonderheid voor zoo vele mijner bekenden en goeden vrienden hier in deze plaats, die jammerlijk al te traag en te laauw zijn, om de middelen ter afwending van dreigende onheilen en rampen te bezigen en waartoe de verpligting toch zoo duidelijk op alle redelijke menſchen rust.

KLAAS JANZEN. Gij ſchijnt de zaak van veel gewigt te beſchouwen, Dominé!

BRAAFMAN. Immers, gelijk gij met uw gezond verſtand ligt bevatten kunt, met het hoogſte regt. Onder alle ziekten toch, waardoor inzonderheid ons Wereldddeel ontvolkt, misnaakt en ongelukkig geworden

den is, is er voorzeker geen zoo vernielend en zoo akelig, als de Kinderziekte. — Ik herinner mij hier de fterke maar ware trekken, met welke Profesfor HUFELAND ons in zijn bekend boek: *Kunst om het menfchelijk leven te verlengen*, het ontzettende van deze ziekte fchetst.

EELHART. Verkiest gij dit eens aan het gezelfchap voor te lezen, vriend? het boek is hier gevallig bij de hand.

BRAAFMAN. Wel aan, wil ik? hoort dan (*)!

„ Onder alle natuurlijke onheilen, die ons nog „ drukken, ken ik er geen, dat zoo zeer den naam „ van Pest verdient, als de Kinderpokken; eene „ ziekte, die door niets, dan door eene langdurige „ gewoonte, ons dragelijk heeft kunnen worden, „ die in derzelver doodende kracht voor de pest „ geenszins wijkt, en in affchuwelijkheid dezelve „ overtreft, en welker gevolgen voor het geheel even „ zoo vernielend, als ze voor bijzondere perfonen „ en huisgezinnen deerniswaardig zijn. Meer dan de „ bloedigfte oorlog, meer dan ooit eenige andere „ heerfchende ziekte, heeft zij aan het menschdom „ gekost. In *Londen* vernielde zij in een tijdvak „ van zevenenzestig jaren, één honderd dertien dui„ zend acht honderd en vijftig menfchen. In *Zweden* „ rukten de Kinderziekte en de Mazelen, in den „ tijd van elf jaren, vijfennegentig duizend een hon„ derd en een mensch, en dus juist het negende ge„ deelte van de bevolking, weg. Er zijn Pok-ziek„ ten geweest, waarin flechts de helft, ja, zelfs geen „ één der lijderen, den dood ontkwam. En volgens „ be-

(*) HUFELAND, *kunst om het menfchelijk leven te verlengen.* D. II. bladz. 376—379.

„ berekening van JUNKER, hebben ze het veertiende
„ gedeelte van het geheele menſchelijke geſlacht,
„ weggeſleept. En om nu van Staatkundige bereke-
„ ningen tot tooneelen te komen, die ons nader ter
„ harte gaan, hoe velen zullen zich nog herinneren,
„ wat zij zelven in den gloed van dat verterend
„ vuur hebben uitgeſtaan, wat zij anderen zagen lij-
„ den, hoe dikwerf de woning, waar huisſelijk ge-
„ noegen gevestigd was, met jammer en weeklag-
„ ten vervuld werd, — in hoe weinige dagen een
„ voorbeeld van ſchoonheid in eene walgelijke
„ vleeschklomp veranderd werd, waar de mensch-
„ heid voor gruwde! — Hoe menig een jongeling be-
„ weent nog ſteeds zijne bruid; hoe menig moeder
„ haren kleinen lieveling, die beide het offer dezer
„ woedende Ziekte werden? En hoe gelukkig, wan-
„ neer nog de dood aan deze tooneelen van ellende
„ een einde maakte, en het vreesſelijk heer van jam-
„ merlijke gevolgen, die uit de Kinderpokken over-
„ blijven, afwendde! Want dit is het verſchrikkelijk-
„ ſte van deze ziekte, dat ze dikwijls de treurige
„ ſporen van haar aanwezen voor het geheele leven
„ inbrandt, en hen, die ze niet in het graf ſleept,
„ tot levendige lijken maakt. Niet genoeg, dat de
„ afſchuwelijkſte wangeſtalten en misvorming der men-
„ ſchelijke gedaante, ongeneesſelijke blindheid, gehee-
„ le doofheid, tering, en eene geheele wanorde in
„ den aanleg der menſchelijke natuur, de veelvuldige
„ gevolgen harer woede zijn; ze is zelfs in ſtaat,
„ de hoogere verſtandelijke vermogens van den
„ mensch te krenken, en de voorbeelden zijn niet
„ zeldzaam, dat door die Ziekte, de vernuftigſte
„ mensch tot een' weetniet werd. Gewisſelijk moet
„ men tranen ſtorten, wanneer men onze bloeijende,
„ door eene verbeterde opvoeding geſterkte, en door
„ eene vroege ontwikkeling van ziel, zoo aanminni-

„ ge

„ ge jeugd aanziet, en daarbij bedenkt, dat dezelve
„ al rijpende tot eene prooi opgroeit van dien on-
„ verbiddelijken engel des doods, die vroeg of laat
„ zijn zwaard over hare hoofden zwaaijen, en met
„ eenen slag de schoonste hoop, de streelendste ver-
„ wachting, de vrucht van vele jaren aangewende
„ moeiten en zorgen vernietigen zal. Welke moeder
„ leeft er, in wier hart, door een bang voorgevoel
„ voor het toekomstig lot harer kinderen, de wensch
„ niet zou ontstaan zijn, dat het mogelijk wezen
„ mogt, dit kwaad geheel af te wenden? Welke
„ Menschenvriend, wien het enkele denkbeeld van
„ deze mogelijkheid niet roeren, en alle deszelfs
„ krachten, tot dadelijke medewerking, niet aanvu-
„ ren zou?"

KLAAS JANZEN. Waarlijk, mijnheer! dat is eene treffende schilderij, en wij gevoelen, vertrouw ik, allen, dat het naar waarheid is. Maar, heeft men niet al, sedert eenige jaren, dit kwaad willen tegengaan, door de inenting der Ziekte zelve, welke men daardoor toch onder meer bedwang houdt?

BRAAFMAN. Voorzeker, KLAAS! heeft men met die inënting eene menschlievende bedoeling gehad. Maar zij had ook het nadeel, dat; daar zulks, op verre na niet algemeen werd in 't werk gesteld, de besmetting der Ziekte meer en meer verspreid werd. Ja, de Sterflijsten wijzen uit, zoo als opmerkzame en onderzoekende Geneesheeren ons berigten, dat sedert de inenting der Kinderziekte in zwang geraakt is, de algemeene sterfte daarvan nog vergroot is.

EELHART. En gij moogt er wel bijvoegen, dat het uitstekend nut der Koepok-inenting ten duidelijksten blijkt uit die zelfde Sterflijsten van *Londen*, waar-

waarop gij ftraks het oog hadt. Dit is zoo fterk, dat ik niet voorbij kan, eens onder uw oog te brengen zekere Tafel, welke in de *Vaderl. Letteroefeningen* N°. IV. van 1805. gevonden wordt, en die mijne oplettendheid gaande maakte. Ziet hier dezelve:

„ Getal der geftorvenen aan de Kinderpokjes
„ federt 50 Jaren in de Stad *Londen*,
„ berekend van 10 tot 10 Jaren.

Van 1750	tot 1759	—	11,642	geftorven.
— 1760	— 1769	—	24,435	———
— 1770	— 1779	—	22,039	———
— 1780	— 1789	—	17,121	———
— 1790	— 1799	—	17,685	———
			92,922	

„ Dit maakt ruim 1858 dooden jaarlijks.

„ Men zal nu zien, hoe dit getal trapsgewijze
„ verminderd is federt het jaar 1800, toen de Koe-
„ pok-inenting opgang begon te maken.

In 1800	geftorven	2,409.
— 1801	———	1,461.
— 1802	———	1,579.
— 1803	———	1,173.
— 1804	———	586.

BRAAFMAN. Indedaad, vriend! dit laat geheel geen twijfel meer overig, opzigtelijk de gelukkige uitwerking, welke de ontdekking der Koepokken alrede heeft daargefteld.

CO-

CORNELIS PIETERZEN. Maar wat is er toch eigenlijk van die Koepokken, Dominé?

BRAAFMAN. Dat behoedmiddel, dat ſedert een jaar 7 à 8 (1798) nu is bekend geweest, tegen de vernielende Kinderpest, is met geen gevaar van ſterven, noch van ziek te worden, noch van mismaaktheden natelaten, vergezeld, en beveiligt allerzekerst tegen die beſmettende Ziekte. — Maar eer ik verder mijne redenen vervolge, moet ik eerst wat vragen: Zijn er onder u nog eenige, die de hatelijke Kinderziekte nog niet gehad hebben, of wier vrouwen of kinderen daar nog voor bloot ſtaan?

CORNELIS PIETERZEN. Mijn vrouw, mijnheer! heeft ze niet gehad, en ook geene mijner vier kinderen.

JAN BARENDZEN. Ook ik weet niet ze immer gehad te hebben; en zeker is dit van twee mijner kinderen: terwijl SIJMEN ook in dat geval is.

BRAAFMAN. Dan heb ik een dringend verzoek, dat gijl. daar thans het gevaar zoo nabij is, zonder uitſtel, morgen aan dien dag uzelven, of de uwen, met Koepokſtof doet inenten. Meester G. zal er wel weten aan te komen; hij heeft het verleden jaar onderſcheidenen, met het beste gevolg, gedaan. Zoo gij dit nu aanneemt, zal ik omtrent dit onderwerp verder voortpraten. Ik wilde nu eerst dit beding maken.

CORNELIS PIETERZEN. Daar is er mijn hand op, Dominé! dat ik er mijn werk van zal maken.

JAN BARENDZEN. Gij weet ook uit andere gevallen, mijnheer! dat wij genegen zijn naar raad te

luis-

luisteren, en hulpmiddelen ter verbetering of afwending van onheilen, te beproeven.

EELHART. Hiervan hebben wij de bewijzen in handen. Maar gij zeide daar aanstonds, vriend BRAAFMAN! als met een woord, dat het inenten der Kinderziekte geenen algemeenen opgang gemaakt had. Ik herinner mij ook nog, hoe voor omtrent vijf-en-twintig jaren de inenting veel bijval kreeg; maar toen wederom als geheel stil stond en in 't vergeetboek geraakte. Wat of daarvan toch de reden ware? Gij weet met mij, dat er nog heden, sedert dat de inenting met Koepok-stof in zwang gekomen is, eenige menschen zijn, die zeggen: Ja, was het nog eene inenting met Kinderpokjes zelve! daar zou ik niet tegen zijn; maar met Koepokken! neen, foei! daar kan ik niet toe overgaan.

BRAAFMAN. Die redenen zijn niet bezwaarlijk aantewijzen. Hoe groot ook de kans voor eene gelukkiger uitkomst met de ingeënte pokjes, boven de natuurlijke, moge zijn, zoo komen er toch van tijd tot tijd eenigen aan te sterven, en dit is wel de voorname reden, die de algemeene uitbreiding der inenting verhinderd heeft. Want, hoe velen er ook reeds op eene plaats, met het beste gevolg, door de inenting zijn gered, verwekt straks zoodanig een ongeluk, al is het maar van één uit de tweehonderd, eene geweldige neerslagtigheid, en schrikt vooral gemoedelijke ouders van het voornemen af, om hun geliefd kroost deze konstbewerking te doen ondergaan.

Eene andere zwarigheid was deze, dat namelijk de ingeënte pokjes in aard met de natuurlijke dezelfde zijn, en niet zelden eenen gelijken trap van hevigheid bekomen: en zoo de lijder het leven er al

fomtijds met veel moeite van afbrengt, is hij onderhevig aan alle onaangename gevolgen, welke door de verettering en opdroging van kwaadaardige pokjes worden veroorzaakt. Het zien nu van zulke ongelukkigen, die, namelijk, door de gevolgen der ingeënte pokjes mismaakt zijn geworden, moet voorzeker een ieder, die zijne kinderen of nabeftaanden lief heeft, eenigzins affchrikken van de toediening van zoodanige konstbewerking; terwijl het laatst bijgebragte zeggen louter op vooroordeel gegrond is.

BELHART. Zeker zijn deze zwarigheden van belang. Evenwel zoo lang er geen beter middel ter afwering of vermindering van de zoo gevaarlijke gevolgen der Kinderziekte bekend was, kon men het aanprijzen.

BRAAFMAN. Alleen bleef er op aan te merken, hetgene ik ftraks reeds zeide, dat men daar door de ziekte telkens op eene plaats bragt, en men dezelve gelegenheid gaf om zich voort te planten.

KLAAS JANZEN. Dit begrijp ik zeer goed; want indien mijn buurman eens iemand van zijn gezin deed inenten, liep ik of iemand der mijnen gevaar, om de ziekte natuurlijk te krijgen.

BRAAFMAN. Regt zoo, KLAAS! maar thans is het geval der inenting geheel van natuur veranderd. Er is toevallig een veel gemakkelijker en zekerder weg ontdekt, om de afwering en vernietiging dier hatelijke ziekte daarteftellen, door middel, namelijk, eener gelijkfoortige konstbewerking, die alle de voordeelen, welke ons de inenting der natuurlijke pokjes beloofde, daarftelt, en tevens geene dier ongemakken met zich fleept, welke tot hiertoe het algemeen aannemen der gewone inenting belet hebben,

ken, en ſteeds zullen blijven verhinderen. En dit is de inenting met Koepokſtof.

GERRIT SIJMENZEN. Maar wat is er toch van de eigenlijke Koepokken? en wie, en hoe heeft men het nut daarvan ontdekt, ter beveiliging tegen de Kinderziekte?

BRAAFMAN. In ſommige graafſchappen van *Engeland* vindt men aan de uijers der Koebeesten eene ſoort van zweren, gelijkende naar Kinderpokjes, en daarom Koepokken genoemd. Van onheugelijke jaren her wist men, dat zij, die zoodanige Koebeesten melken, aan hunne vingeren en handen gelijkſoortige uitbottingen bekomen, doch daardoor, gelijk men nader opmerkte, het voorregt verkrijgen van ſchootvrij te zijn tegen Kinderziekte. Doctor JENNER, (zijn naam is waardig, om altijd met eenen zekeren eerbied genoemd te worden,) die, in het Jaar 1798, hierbij allereerst toevallig bepaald werd, trok, met het grootſte regt, uit deze opmerking het gevolg, dat dan ook die genen, wiens de etterſtoffe van zoodanige Koebeesten werd ingeënt, voor de Kinderziekte, zoo zij die nog niet gehad hadden, veilig moesten zijn; iets, dat hem een allergewigtigst nut beloofde, omdat men, bij de dus voor de Kinderziekte beveiligde perſonen, gedurende de werking der Koepokſtoffe, nooit eenig nadeelig toeval zag gebeuren, gelijk bij de inenting der natuurlijke pokjes zoo dikmaals plaats heeft.

Deze Doctor JENNER nam dadelijk onderſcheidene proeven ter bevestiging van zijn vermoeden, en vond ze door zeer gelukkige uitkomsten bekroond. De ontdekkingen en waarnemingen hieromtrent werden openlijk bekend gemaakt, en wel ras op menigvuldige plaatſen door gansch *Engeland* nagevolgd.

Van daar floeg het over eerst naar *Frankrijk*, en vervolgens ook naar ons Koninkrijk. De menschlievende Rotterdamfche Geneesheer L. DAVIDS heeft zich omtrent het voorftaan en in werking brenging dezer heilzame zaak zeer verdienstelijk gemaakt. Sedert is die weldadige ontdekking allerwegen, niet flechts door geheel *Europa* gretig overgenomen, en in fommige Vorstendommen en Rijken, op hoog gezag, voortgeplant en werkftellig gemaakt, waardoor den minvermogenden deze konstbewerking om niet kan worden toegediend; maar zij is zelfs tot de afgelegenfte Gewesten des aardbodems overgebragt.

EELHART. Met een innerlijk vergenoegen zag en hoorde ik, op onderfcheidene plaatfen, den opgang dezer gewenschte zaak, en heb ik menigwerf der Goddelijke Voorzienigheid den hartelijkften dank, voor deze ontdekking, uit de volheid van mijn hart opgedragen.

BRAAFMAN. Zoo heeft, met u, elk Menfchenvriend gedaan, voor wien de afwering van eene zoo jammerlijke plaag, als de Kinderziekte is, eene onuitfprekelijk wenfchelijke zaak was.

GERRIT SIJMENZEN. Staat gij dan wezenlijk zoo vast in de overtuiging, Dominé! dat die Koepokken beveiligen tegen de Kinderziekte?

BRAAFMAN. Zoo vast als ik bijkans van eenige zaak in dit leven overtuigd kan zijn. De proeven zijn daarmede nu zoo menigvuldig genomen, door zoo vele onderfcheidene kundige Geneesheeren, van welken fommige, in den beginne, geheel geene verwachting daar van hadden, ja die er tegen ijverden, maar in vervolg van tijd overtuigd en in ijverige Voorftanders herfchapen werden. — Niet met

één,

ken, maar met honderden zijn proeven genomen, om hen, die met Koepokstof zijn ingeënt geweest, en bij wien dezelve echt goed gewerkt hadden, in de hevigste besmetting der natuurlijke Kinderziekte te brengen, zonder eenig gevolg niet alleen, maar die zelfs ingeënt met de natuurlijke Smetstof, er geen het minste nadeel van zagen.

EELHART. Zoo gebeurde het immers verleden jaar ook te *Z*, dat men, door de inenting met Koepokstof, de in twee huisgezinnen hevig uitgebarstene Kinderziekte, waaraan er, in korten tijd, drie stierven, stuitte.

CORNELIS PIETERZEN. ô Hoe hartelijk wenschte ik, dat wij het nu onder onze plaats ook zoo konden stuiten!

BRAAFMAN. Daartoe moet dan geen tijd verzuimd worden. Ik zou u raden, nog dezen avond, bij Meester G. aantegaan, en hem aftevragen, of hij thans goede Stof heeft, of spoedig weet te krijgen.

EELHART. En, ingeval gij niet te regt mogt komen, laat mij zulks dan maar weten; ik zal dadelijk naar *Amsterdam* schrijven aan een' der Directeuren van het Genootschap ter bevordering der Koepokinenting, alwaar gezorgd wordt, altijd goede Stof in voorraad te hebben. In het verledene jaar had ik nog de ondervinding, dat die weg de zekerste is.

CORNELIS PIETERZEN. Inderdaad, mijnheer! gij zijt regt vriendelijk.

KLAAS JANZEN. Maar heb ik toch wel niet gehoord, Domine! dat er somwijlen natuurlijke Pokjes,

na de inenting der Koepokken, zich geopenbaard hebben?

BRAAFMAN. Ja, KLAAS! dit is wel eens gebeurd, maar altijd na valſche en nimmer na ware Koepokken. Zoo intusſchen, onder vele duizenden Ingeënten, eens een enkele door natuurlijke Pokjes werd beſmet, van wat gewigt zou zulks zijn, tegen de konstbewerking in 't algemeen? Vooral daar dit zoo dikwijls gebeurt, na de gewone inenting, ſchoon de bekwaamſte lieden in dit vak den Ingeënten hadden verzekerd, dat zij nooit door natuurlijke Pokjes zouden worden aangetast.

PIETER JAPIKZEN. Zoo hoorde ik, laatst, in de Stad zijnde, van iemand, die zeide, dat men met de Koepokſtoffe wel eens een ander vergift in het ligchaam kon voeren.

BRAAFMAN. Dit is niets, dan eene beſchouwende bedenking, zonder eenig bewijs. Tot hier toe heeft men nooit eenig kwaad gevolg van deze inenting gezien; zijnde er, integendeel, hardnekkige Velziekten, kropzerige Verhardingen, enz. door genezen. Door inteënten met Stoffe, genomen uit voorwerpen, aan eenig kwaadaardig ongemak zukkelende, zou men dat zelfde kunnen overenten. Doch dit geldt even goed tegen de gewone inenting. Het eenigſte, dat men er uit kan opmaken, is dit, dat deze inenting, zoo wel als de gewone, niet dient geoefend te worden door onbezonnene en onwetende perſonen, maar dat zij aan de Geneesheeren behoort overgelaten te worden.

JAN BARENDZEN. Ja maar, denk ik al, zou zoo'n inenting met Koepokſtof niet maar voor een korten tijd tegen de Kinderziekte beveiligen?

BRAAF-

BRAAFMAN. Ook dit is flechts een uitvlugt, die niets anders dan eene willekeurige vooronderftelling is, welke door de ondervinding ten vollen wordt gelogenftraft. Uit het eenparig getuigenis der Engelfche Boeren blijkt immers, dat de melkers, die voor veertig jaren de Koepokken hadden gehad, tot op dezen tijd daarvoor bevrijd zijn gebleven. Terwijl ook de heer JENNER niet in ftaat was, bij die genen, bij welken men voor vele jaren de Koepokken had waargenomen, de Kinderpokjes door inenting te doen geboren worden.

EELHART. Ik geloof in 't algemeen, dat er, tegen geene ontdekking of onderneming van dat belang voor het menschdom, mindere bedenkingen te maken zijn, dan tegen de Koepok-inenting. De enkele gedachte, dat het tegen zulk een verfchrikkelijk onheil als de Kinderziekte is beveiligt, moet genoegzaam wezen, om alle menfchen, die hun leven, en hunne gezondheid beminnen, en van wanftaltigheid en misvorming eenen afkeer hebben, overtehalen tot het gepaste bezigen of doen in 't werk ftellen van dit middel.

BRAAFMAN. GOD, bid ik, geve, dat men den verderen opgang daarvan verneme! Zoo toch zouden wij, met grond, hope kunnen voeden, dat die jammerlijke ziekte, welke, twaalf eeuwen lang, zulke ontzettende verwoestingen heeft aangerigt, wederom van den aardbodem werd verbannen.

De boeren zeiden hier alle *amen* op; zij verklaarden tevens overtuigd te wezen van het nut der Koepok-inenting, en beloofden zich naar die overtuiging te zullen gedragen.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Over de Meikevers, of Molwormen. — Nuttigheid van Vliertakken, ter verdrijving van ongedierte in liggende Granen. — Aanwijzing, om van denzelfden grond twee Oogsten van Aardappelen te hebben. — Voordeelig gebruik van het Stroo van Boekweit.

De brommende Kever knaagt bloeisem en blad,
En rooft zoo des Landmans toekomstigen schat.

Heb ik het wel gehad, KLAAS! zeide WILLEM CORNELISZEN, toen zij gezamenlijk naar de gewone bijeenkomst gingen, dat uw neef uit *Gelderland*, in de verledene week, bij u is geweest?

KLAAS JANZEN. Ja, wel gezien, man! Maar, het spijt mij, dat hij Zondag niet over kon blijven; ik had hem dan waarlijk eens medegenomen naar het gezelschap: ik houde mij verzekerd, dat hij daar veel genoegen in zou hebben: want hij is iemand, die liefhebberij heeft voor zijn beroep, en gegeven of gelezen raad, ter verbetering van iets, zoo hij het eenigzins met zijne gezonde begrippen rijmen kan, ligt beproeft.

JAN

JAN BARENDZEN. Is hij ook boer?

KLAAS JANZEN. Dat zou ik denken; hij heeft van alles, en voornamelijk boomgaard en teel-land.

GERRIT SIJMENZEN. Wel, hoe ſtaat daar het gewas? beloven de vruchtboomen wat?

KLAAS JANZEN. Dat zoude, naar zijn zeggen, nog al ſchikken; maar zoo was het verleden jaar ook, en toen vernielden de Meikevers, in korten tijd, veel.

WILLEM CORNELISZEN. De Meikevers! kunnen die zoo veel kwaad doen?

KLAAS JANZEN. Onbedenkelijk; zij vreten in weinige dagen alles kaal.

JAN BARENDZEN. En, wat doet men, om zich van deze lastige gasten te ontſlaan, of hunne vermenigvuldiging voortekomen?

KLAAS JANZEN. Ik hoorde van mijn' neef, dat men er niets op wist, dan om ze te doen opvangen en verbranden.

CORNELIS PIETERZEN. Wat is 't jammer, dat uw neef er met den heer EELHART niet eens over kon ſpreken! mogelijk had die wel iets geweten, dat der beproeving waardig was. Gij moest het nog maar eens opperen; wij hooren dan vast iet nuttigs.

Zoo kwam men al pratende bij EELHART binnen, die weldra bemerkte, dat bij hen de weetgierigheid omtrent eene of andere zaak was opgewekt.

Na dat KLAAS JANZEN hem het onderwerp genoemd had, begon hij in dezer voege:

De Kevers, meestal Meikevers, en, in eenige streken, ook Molenaars genaamd, welke nu en dan zulke groote verwoestingen op de velden en aan het geboomte aanrigten, door het laatste geheel van bladeren en vruchten te beroven, leven, in den staat van Kever of Tor, slechts ééne maand, en deze is de maand Mei, van waar zij hunnen naam hebben, schoon zij, bij een koud voorjaar, wel eens wat later verschijnen. Na in dien tijd, soms met geheele zwermen, rondgevlogen, en alles, waar zij op vallen, vernield te hebben, keeren zij in de aarde terug, en gaan aldaar over tot den staat van dikke, korte Wormen, Elften, of ook wel Molwormen genaamd; welke laatste naam hun gegeven is, wijl voornamelijk de Mollen op dezelve azen.

Om dit schadelijk ongedierte uitteroeijen, of door vermindering tot geen last te doen zijn, zoo als in eenige gedeelten van *Zuid-Holland*, daar de kinderen er zich mede vermaken, door ze aan een draad te doen vliegen, hebben plaatselijke Regeringen, en zelfs Opperbesturen, belooningen en premiën aangeboden en uitgeloofd, om ze te doen opvangen en verbranden: hier en elders heeft men ze in diepe kuilen begraven, en beproefd, om ze door den rook van aangestoken stroo en zwavel te verdrijven of te doen sterven. Doch men heeft dikwijls, ter zelfder plaatse, in een' volgenden voorzomer, deze Insecten in een even groot aantal zien verschijnen, en hunne verwoesting hervatten.

Naar mijne gedachten zoude men de verbanning van dit schadelijk Insect op eene andere wijze kunnen

nen beproeven. Straks heb ik gezegd, dat het, in den ſtaat van Kever, ſlechts éêne maand leeft, en dan overgaat in de aarde tot den ſtaat van Worm; en hier in kunnen ze wel 4 à 5 jaren leven. Als Worm doen zij minder ſchade, dan als Kever; evenwel kunnen zij in de moes- en tuingronden ook nadeel genoeg aanrigten, vermits zij de wortels der planten afknagen, en alzoo de planten doen ſterven. In het najaar ontdekte ik deze Elften of Molwormen in een ſtuk moesland, alwaar ſchoone Endijvieſtruiken en Kropſalade-planten ſtonden, welke zich ombogen en verwelkten, dewijl de wortels afgeknaagd waren. Bij het roeren van den grond vond men eene menigte van deze Wormen. Ik herinnerde mij daarop, voor vele jaren van een' tuinier eens gehoord te hebben, dat er geen beter middel was om deze Inſecten en de Pierwormen in de tuingronden te verdrijven, dan ſchoorſteenroet. Ik beſloot dit middel eens te beproeven, en liet mij, tot dat einde, eene genoegzame hoeveelheid ſchoorſteenroet brengen. Ik bezorgde, dat in het laatst van de maand November het ſtuk moesland anderhalve ſpit diep werd omgeſpit, en liet op een ſpit diepte hetzelve dunnetjes met een laagje ſchoorſteenroet beſtrooijen, en met de bovenſpit aarde toedekken, en aldus den geheelen winter ſtil liggen. In het voorjaar, omſtreeks Maart, deed ik mest op het land brengen, alles nog eens ter degen doorſpitten, en daarop den grond bezaaijen. Alles groeide en tierde bij uitnemendheid, en ik ontdekte geene der voornoemde Wormen.

Deze proeve in het klein genomen bewijst het goed gevolg in het voorhanden geval; maar de moeijelijkheid, om zulks op groote bouwlanden te bewerkſtelligen, en dan nog om de hoeveelheid ſchoorſteenroet te bekomen, welke toereikend tot zulk eene be-

bewerking zoude wezen, is een voornaam bezwaar tegen de uitvoering. Doch bij eene nadere overdenking hieromtrent is mij ingevallen, of de bemesting met onze haardasch welligt niet dezelfde uitwerking zoude hebben? En dit was wel te onderzoeken bij de Brabanders en Drenthenaars, die alle hunne hooge landen op de hei- en gemengde zandgronden met asch bemesten, of men in die landen ook onderhevig zij aan de plaag van de Kevers of Molwormen? iets, dat mij, tot nog toe, onbewust is. —

KLAAS JANSEN. Heb dank, mijnheer! voor dit onderrigt en de medegedeelde proeve; ik acht het van belang genoeg, om er mijn' neef, bij gelegenheid, eens kennis van te geven; hij houdt ook van het nemen van proeven.

EELHART. Dit is ook de weg, om ongevallen van dien aard aftewenden, of minder schadelijk te doen zijn. Men valt somtijds ook als onverwacht op middelen, om Insecten te verdrijven. Het komt er maar op aan, of men eenen opmerkzamen geest bezitte. — Zoo gebeurde het eens, dat iemand eenige geneeskundige Kruiden en Planten verzamelende, daartoe, onder anderen, een armvol takken van den vlierboom, met bladeren en bloemen aanbragt, en ter neder wierp op een' zolder, in de nabijheid van een' hoop Granen, die geweldig door den Kalander, of Korenworm, beschadigd werden. Twee uren later daarbij komende, zag hij de wanden van dien zolder bedekt met Kalanders, en de oppervlakte van het graan wemelende van die Worpjmes, welke als met overhaasting de vlugt schenen te nemen; en het gevolg was, dat, in twee dagen tijds, de geheele graanzolder van dit vernielend ongedierte gezuiverd was.

De-

Deze toevallige ontdekking gaf aanleiding tot verder onderzoek, en zoo heeft men bevonden, dat zolders, omhangen, of hoopen koren, overdekt met takken en bladeren van lage vlier, bevrijd zijn gebleven van de Kalander, of reeds met dezelve besmet zijnde, daarvan ontheven zijn geworden.

Voor de *brand in het koren* op het veld, oorspronkelijk van zeer kleine Insecten, heeft men bevonden, dat de aren, voor den bloei met vliertakken en bladeren gegeeseld, of die takken in de gribbels tusschen het koren gestoken, dit onheil hebben afgeweerd.

De jonge Koolplanten met vliertakken gegeeseld, en met bladeren gedekt, werden niet door Kapellen aangedaan, om hare eitjes opteleggen, waaruit naderhand die groote menigte Rupsen voortkomen, die de koolplanten vernielen.

Alzoo voorkomt men ook, door vliertakken in de Pruimenboomen te hangen, de luis: en wanneer dezelve zich daar in reeds genesteld heeft, kan men die, door de boomen met een afkooksel van groene vlierbladeren te besproeijen, doen sterven en daaruit verdrijven.

JAN BARENDZEN. Wel nu! dit middel is wel te beproeven; en, gelukkig! men vindt den vlierboom overal.

BRAAFMAN. Het is inzonderheid voor den landman van belang, zich toeteleggen op de hebbelijkheid van welbedachte proeven. Behalven het voordeel, dat eene oplettende kennisneming, zelfs van geringschijnende voorvallen, meestal aanbrengt, gaat dit tevens gepaard met een aangenaam gevoel van

on-

onze waarde, als die door ons vernuft en het gebruik onzer vermogens, voor vele dingen berekend zijn.

EELHART. Van dien kant heeft tevens het landleven iets verkieslijks, daar het ons te gereder in staat stelt, om somtijds ter uitspanning, of ter opscherping van het verstand, tot bijzonder of algemeen nut, eenige dingen anders interigten of meer te volmaken. Zoo is mij onlangs iets onder 't oog gekomen, dat ik den Vrienden ook nu moet mededeelen. De een of ander zal ligtelijk lust hebben, om het eens in 't werk te stellen. Het is iets, dat mij de beproeving wel waardig schijnt; eene aanwijzing namelijk, om in één jaar twee achtereenvolgende oogsten van Aardappelen van denzelfden grond te hebben. De Waarnemer geeft het dus op:

Zes weken voor dat mijne vroege Aardappelen moesten rijp worden, plantte ik Aardappelen in vieren gesneden, een duim afstands van elkanderen; in dier voege, dat zij slechts het twintigste gedeelte der gewone ruimte besloegen. Ten tijde der gewone inzameling der vroege Aardappelen, hadden de op bovengemelde wijze geplantte Aardappelen de hoogte van vijf of zes duimen bereikt. Ik verplantte dezelve naar de plaats der vroegste inzameling. Zij kwamen voort; en op den 2den November liet ik ze rooijen, en in de tegenwoordigheid van een geloofwaardig getuige, wegen: elke halve morgen had 84 zakken voortgebragt, wegende 240 pond.

Toen ik de eerste Aardappelen plantte, had ik nog het voornemen niet, om ze door anderen te doen vervangen: zoo dat de proeve niet op de voordeeligste wijze is genomen: want de eerste inzameling was

niet

niet de vrucht van zeer vroege Aardappelen, en dezelve waren niet eerder, dan naar gewoonte, in den grond gelegd. Drie foorten zijn er, die in 't midden van Junij volmaakt rijp zijn, en van eene dier foorten had ik mij niet bediend. Aan deze moet men de voorkeus geven, en ze zoo vroeg mogelijk planten: want indien al door de Lente-vorst de ftruik fterft, loopt hij weder uit, en de plant geeft nog al een' goeden oogst.

Wat voorts de tweede inzamelinge betreft, het maakt geen onderfcheid, welke foort daartoe gebruikt worde.

KLAAS JANZEN. Dit achte ik zeer uitvoerbaar, mijnheer! het zoude mij niet verwonderen, dat dit hier en daar in ons land fpoedig in gebruik kwam.

PIETER JAPIKZEN. Ik begrijp ook zeer wel, dat het kan gefchieden. In 't Westland, daar vele en zeer goede Aardappelen geteeld worden, waarvan men meermalen de eerfte nieuwe voorloopers in de Haagfche kermisweek, die men weet, dat in het begin van Mei invalt, ziet, mits het voorjaar niet ongunftig zij, en waar ik in 't midden van Junij ganfche ftukken lands, daar Aardappelen op geftaan hadden, ontledigd zag, op dien zelfden grond zoude men, als het weêr in 't najaar wat diende, zonder verplanting, eene goede latere foort kunnen telen.

EELHART. Zoo fchiet mij ook nog wat wetenswaardigs te binnen, omtrent de voordeelen van het Stroo van Boekweit, waarvan ik met anderen ook wel eens gaarne de proef wilde nemen. De opgave is dus:

Het

Het Stroo van het Koren, Boekweit genaamd, bezit een voordeel, waarvan weinige menschen zich bedienen; gemeenlijk wordt het alleen gebruikt, om het tot een flecht ftrooifel op de ftallen te doen dienen; maar in een gedeelte van *Frankrijk* is men op het denkbeeld gevallen, om er een veel grooter nut van te trekken.

Terftond na den oogst, en voor dat het ftroo droog is, wordt het in groote hoopen verbrand. Na het volkomen verbranden klopt en roert men de asch met lange ftokken. Hier door ontvangt het de vastigheid van de Winkel-Potasch en Weed-Asch, en bezit inderdaad derzelver eigenfchappen: want door eene allerzorgvuldigfte ontbinding is het gebleken, dat, van alle de Winkel-Zouten, de asch van Boekweit-Stroo de meeste Alkali bezit.

Daar Dominé BRAAFMAN thans het gezelfchap verlaten moest, wijl hij ambtshalve bij een' zieke verlangd werd, ging hetzelve nu wat vroeger uit een.

AAN-

AANHANGSEL

TOT HET

VIJFDE HOOFDSTUK.

DE NATUURLIJKE HISTORIE VAN DEN MEIKEVER.

De Meikever (volgens LINNÆUS *Scarabæus Melolontha*) is van gedaante bijna *Cylindrisch*, doch boven meer plat; zijne lengte bedraagt één duim, de breedte ½ duim; echter vindt men ze grooter of kleiner, naar mate der Wormen, waaruit ze ontspruiten, schraler of ruimer voeding, in de aarde, ten deele gevallen is. De kop hangt iets voorover, is vierkant; doch tegen het mondschild, dat van eene ruigachtige gedaante en wat ingedrukt is, een weinig uitpuilende, aan de zijden zoo rond afloopende, dat hij zeshoekig wordt. De binnen-kaakbeenderen zijn kort, horenachtig en gekromd; de keel is verheven, en boven, naar den mond toe, gerand; de knaagpunten hebben vier leden, en zijn van eene knodsachtige gedaante, gelijk mede de voelhorens, die boven de groote verhevene zwarte oogen liggen, doch welke laatste niet meer dan 3 hoofdleden hebben, en aan het uiteinde, bij het mannetje, met 7 groote, bij

het wijfje met 6 kleine bladen voorzien zijn. In het vliegen fpreiden zich deze blaadjes uit elkanderen; zittende liggen zij te zamen gevouwen, als zij daar niet mede fpeelen. Het borstfchild is gewelfd, aan beide zijden verheven, en na achteren toe, aan de regter- en linkervleugel, krom gewelfd afgefneden; het korte fchildje is ftomp driehoekig; het bovenlijf buigt zich achter in eenen driehoekig fpits toeloopenden ftaart over den aars heen; deze punt is bij het mannetje langer en meer breed gedrukt dan bij het wijfje. De ronde buik beftaat uit 6 afdeelingen; de dijen zijn verdikt, de fcheenbeenen van eene Cylindrifche gedaante, aan de voorfte pooten onder met 2, en aan de achterfte met 3 tandjes voorzien; het vierledige voetblad heeft aan de voorfte en achterfte voeten 2 haakjes. De ftijve vleugeldekfels, die tot aan den ftaart reiken, zijn overal even breed, van voren rond afloopende, achter naar den ruggraad toe puntig eindigende; ieder vleugel is viermaal geftreept; de vliezige ondervleugels zijn lancetvormig, naakt, in het midden zoodanig te zamen gelegd, dat beide vleugels van onderen 3 punten formeren.

Het geheele Infect, zelfs de voelhorens en vleugeldekfels niet uitgezonderd, is ruig; de borst, het borstfchild en de 2 bovenfte vleugelhoeken, benevens het fchildje, zijn echter het meest met haren begroeid, en de buik het allerminst.

De hoofdkleur van den Meikever is zwart; de kop, borstfchild, het fchildje en het lijf, zijn alle zwart; flechts de vleugeldekfels, het hoofdfchild, de knaagwerktuigen, de voelhorens en pooten zijn rood bruin; de afdeelingen aan den buik wit; aan iedere afdeeling of infnede in de zijde, ligt bij de vleugeldekfels eene witte driehoek; de haren van de borst

en

en die van het borstschild zijn geelachtig wit, en de haarbos onder de bovenste vleugeldekſels roodgeel; de ondervleugels speelen in het witgeele: doch de Meikevers verſchillen onderling in kleur.

Van de Molwormen, die in rood zand leven, komen Kevers met roodbruine of roodgeele borstſchilden en vleugeldekſels; van die, welken in witzandige gronden huisvesten, worden Kevers voortgebragt met zwarte of zwartbruine borstſchilden en vleugeldekſels; in het laatſte geval wordt de ſtaart ook vrij wat korter, en loopt op eenmaal meer ſpits toe.

In de keel van den Meikever bevindt zich een zwartbruin vocht, 't welk voortreffelijk tot ſchilderen met waterverwen geſchikt is: dit vocht is fijner en ſchooner dan alle tot nog toe bekende bruine waterverwen; des avonds vindt men daarvan bij iederen Kever drie of vier druppels, maar des morgens vrij wat minder.

De wijfjes zijn altoos grooter en dikker dan de mannetjes, en het zekerſte kenmerk der eerſte is, dat zij kleiner voelhorens hebben, en niet meer dan zes blaadjes aan dezelve.

De Meikever komt in de maand Mei uit de aarde te voorſchijn, en men ziet dan dikwijls, hoe zij in de tuinbedden hun best doen, om boven te komen, terwijl de eene helft op en de andere helft nog in den grond is. Dikwijls verdwijnen zij ook weder in Mei, vooral wanneer de maand koud is.

Zoodra de Meikever zich tot zijn vertrek gereed maakt, leggen de wijfjes eene groote menigte eijeren in de velden, weiden en tuinen, inzonderheid in drooge braakliggende landen, in paarden- en koeijenmest. Uit de eijers komen de jonge Molwormen te

 voor-

voorschijn, welke gewoonlijk vier jaren in de aarde blijven, en zich alleen van wortelen generen. Men vindt ze altijd in een' ronden kring, zoodat de kop tusschen de beenen ligt; met de knaagtanden kan deze Molworm vrij sterke wortelen afbijten; wanneer zij hunne grootte bereikt hebben, en weldra in den staat van pop zullen overgaan, hebben zij de lengte van 15 tot 18 lijnen, dus ten naasten bij van 1½ duim; als dan zijn zij een gewonen vinger dik. De Molworm bevindt zich in het voorjaar en in den herfst naauwelijks ½ duim diep in den grond. In het begin van den winter gaat hij dieper, en, bij lang aanhoudende vorst, wel tot 10 à 12 voeten, ja nog dieper, naar beneden; steeds meer en meer dalende, naar mate de koude in de aarde dringt, en weder naar boven komende, naar gelang de vorst vermindert; zoodra deze in het voorjaar geheel verdwenen is, komt hij weer nader aan de oppervlakte, en begint op nieuw zijne verwoesting.

Volgens den Heer O. TEN CATE.

VERKLARING VAN HET HIER NEVENSTAANDE PRENTJE.

1. Een mannelijke Meikever in zijne volkomene grootte.
2. De kop van boven, vergroot.
3. Dezelve van onderen.
4. De dubbelgetande kinbeenderen, veel vergroot.
5. De eijeren van den Meikever.
6. De Molworm of Elft.
7. De Pop.

ZES-


3
4
2
1
5
7
6

ZESDE HOOFDSTUK.

Aanwijzing en Raadgeving, hoe zich in tijden van, en onder, besmettelijke ziekten te gedragen.

Gepaste voorzorg, en een kalm gerust gemoed,
Zijn in het grootst gevaar het onwaardeerbaarst goed.

Toen de boeren thans op de afgesprokene plaats bij een kwamen, om gezamenlijk naar den Heer BELHART te gaan, werd CORNELIS PIETERZEN gemist, die, naar het berigt van zijnen naast gelegen Buurman, vrij ziek was; een berigt, dat, in meer dan een opzigt, voor allen onaangenaam klonk. Wij waren tot hiertoe niet alleen nog altijd voltallig, zeide KLAAS JANZEN; maar het spijt mij ook van den braven man en zijn huisgezin; hij wil zoo goed voort.

GERRIT SIJMENZEN, En wij zien er ook uit, Klaas Neef, dat er al vrij wat zieken komen onder onze plaats. Er gaat geen dag om, of ik hoor van dezen en genen, die is gaan liggen,

JAN BARENDZEN. Dat maakt weer een droevig en zorgelijk vooruitzigt! Mij heugt nog, hoe jammerlijk het voor vijf jaaren was, toen die kwade koortsen hier zoo vele menschen hebben weggenomen; en hoe menig een, weken lang, schoon herstellende, in de

de uiterste zwakheid verkeerde, en slechts zeer langzaam wederom in staat geraakte, om zijn werk te doen.

WILLEM CORNELISZEN. Hoor! ik word van schrik bevangen, wanneer ik maar de beginselen van zulke koortsen bespeur, als die zijn, waar aan ik, toen zij de laatst vorige reis heerschten, mijne ouders en twee broeders verloren heb.

KLAAS JANZEN. 't Is waar, jongens! tijden van zoodanige ziekten zijn hoogst ongevallig. Ik heb al zoo menigwerf den grootsten nood, de droevigste stersgevallen, en de jammerlijkste gevolgen beleefd: maar, in de daad, sommige menschen zijn, als ik het eens zeggen mag, zelve oorzaak, dat de ziekte zoo gevaarlijk wordt en zich tot velen uitbreidt; terwijl de behoedmiddelen, die te gebruiken waren, of de vereischte voorzigtigheid, verwaarloosd worden. Gij zoudt hier ligt meer van hooren, indien wij zulks bij ZELHART eens aanroeren. Ik meen verstaan te hebben, dat Dominé, toen wij laatst bij den anderen waren, ook bij een' zieken gehaald werd, en wel bij KEES VEELGOED, die de dochter van JAN RIJKLAND heeft, daar KEES heel gevaarlijk lag, zoo als ik heden hoor, dat hij gestorven is. Dat zijn nu welgegoede menschen, die alle hulp en bijstand konden inroepen: maar 't was nimmer een geregeld huisgezin, en althans heerscht er weinig zindelijkheid; en daarvan hangt, gelijk ik zelve dikwijls gezien en ook ondervonden heb, in dien toestand veel af.

Zoo voortpratende kwam men als ongemerkt bij ZELHART, die met BRAAFMAN het gezelschap al was wachtende, en juist ook met zijnen vriend in gesprek was over de menigte zieken, van welke men

 thans

thans hoorde, daar Dominé zich met nadruk beklaagde, dat sommige menschen zich zoo weinig in achtnamen, en daardoor zich zelven, en ook anderen in gevaar bragten, toen de boeren binnen traden; 't welk KLAAS JANZEN al aanstonds gelegenheid gaf, om zijn voornemen uit te voeren, en te zeggen: Wel Dominé! dat treffen wij; zoo ik het wel hebbe, spreekt gij daar juist over een onderwerp, daar wij u gaarne eens over hoorden. Zijn het dan waarlijk wederom van die Rotkoortsen, daar vele onder onze plaats aan ziek liggen, en die wij meermalen hier en elders verscheidene menschen zagen wegrapen?

BRAAFMAN. Wat zal ik u zeggen, KLAAS? Voor weinige dagen had ik gelegenheid, om, bij een' zieken, Doctor D. uit de stad aan te treffen. Ik vroeg hem naar den aard der koortsen, thans hier en in den omtrek heerschende; en, in 't algemeen, kwam zijn bescheid hierop neder: dat de kwaadaardigheid der koortsen doorgaans hier veel afhing van het gedrag des zieken, en van zijne behandeling. Men kan elke eenvoudige koorts, was zijn zeggen, in een Rotkoorts doen ontaarden. Hier van loopt men het meeste gevaar, en ook gebeurt het zeer dikwijls, wanneer men vele zieken bij elkander liggen laat; (zoo komt het, dat in Hospitalen, gevangenissen en op schepen, de minstbeduidende Koortsen ligtelijk in Rotkoortsen overgaan,) wanneer men de lucht in de ziekenkamer niet ververscht; wanneer men den zieke digt tusschen vederbedden inpakt, en daarbij het vertrek wel zorgvuldig warm stookt; wanneer men hem van het begin der ziekte af krachtige soep of vleesch opdringt en te nuttigen geeft; wanneer men niet op het verschoonen en zindelijk houden past; en wanneer men verzuimt, inwendig zuiverende middelen te gebruiken, en bij tijds een' kundig' Arts te raadple-

plegen. Door dit alles kan elke koorts tot een Rotkoorts worden, of, hetgene het zelfde is, de Rotsmet kan op alle deze wijzen in een ziekvertrek ontstaan, waardoor dan vervolgens gansche plaatsen, geheele steden, kunnen besmet worden.

KLAAS JANZEN. Maar wanneer nu dadelijk de Rotkoorts ergens ontstaan is, wordt het dan niet regt gevaarlijk voor degenen, die zulk een mensch naderen?

BRAAFMAN. Bij elke Rotkoorts, wanneer ze hevig is, kan er eene smetstof ontstaan, en dezelve kan zich dan niet alleen door aanraken, maar ook door middel van den dampkring, die den zieke omgeeft, mededeelen. Het is dus goed, zich te wachten, zoo veel men kan, van zoodanige zieken digt te naderen; doch moet men, uit hoofde van betrekking, of anderzins, daar zulken onzer medemenschen vooral niet hulpeloos moeten gelaten worden, dan heeft men hier op te letten: men moet het speeksel, dat, terwijl men bij den zieke is, ons in den mond komt, niet doorslikken; men plaatse zich zoodanig, dat men geen gevaar loope, om zijnen adem in te ademen; men kome zoo weinig mogelijk in zijnen bijzonderen dampkring; men drage zorg, om in geen pels, of in dikke wolle kleedéren, bij hem te gaan, dewijl de smetstof daarin het ligtst blijft zitten; men trekke andere kleederen aan, wassche zich, spoele zich den mond uit, zoodra men van den zieke terug komt; ook is het zeer dienstig, om, zoo lang men bij hem vertoeft, een spons met wijnazijn voor den mond en neus te houden, of tabak te rooken.

GERRIT SIJMENZEN. Ei lieve, Dominé! zeg ons daar meer van. Ik voor mij althans zou gaarne al-

alle voorzorg gebruiken, om, wanneer ik zulke zieken in mijn huisgezin had, te beletten, dat de besmetting zich tot de nog gezonden verspreidde.

BRAAFMAN. Daar toe zijt gij en alle dringende verpligt. Het is eene groote zonde, in zulke gevallen, de middelen, die in onze magt zijn, te verwaarloozen. Want men benadeelt op die wijze niet alleen zich zelven, maar ook anderen en de geheele maatschappij, en men maakt zich in elke geregelde burgerlijke inrigting, strafbaar voor den Regter. — Wat verder de beste voorzorg, om den voortgang der besmetting te weren, betreft, men moet de lucht in de ziekenkamers steeds zuiveren en ververschen; dit geschiedt best, door, in den winter, een matig vuur, vooral van droog hout, onder een open schoorsteen te stooken, en tusschen beide, vooral des zomers, bij droog weêr, de vensters en de deur te openen; terwijl men dan, voor dien tijd, de gordijnen van het bed digt toe haalt. Zoo moet men ook, bij alle besmettelijke ziekten, nu en dan den wasem van heeten azijn door het vertrek laten dampen; of anders een potje met teer op een test met vuur zetten, of ook wel een weinig buskruid in de kamer laten afbranden: — en wanneer de zieke hersteld of overleden mogt zijn, moet men, vooral op deze of andere wijze, de ziekenkamer wel zuiveren en schoon maken. — Bij zulke zieken moeten niet dan de noodige oppassers gelaten worden, of dezulken, welke om aangelegene redenen bij hen moeten zijn, zoo wel om onnoodige verkeering af te weren, als om den zieke stilte te verschaffen. Zoo moet men ook zorg dragen, dat de kleederen of het linnengoed, dat zulke zieken bij, of aan zich hebben, nooit bij die van de gezonden ge-

gelegd, te zamen gewasſchen of geborgen, en veel minder door hen gebruikt worden.

KLAAS JANZEN. Omtrent de plaats, waar zulke zieken liggen moeten, en het beddegoed, zal ook wel wat in acht dienen genomen te worden?

BRAAFMAN. Voorzeker. Men moet zorgen, dat zulke zieken, als het maar eenigzins doenlijk is, niet geplaatst worden in het dagelijkſche vertrek, waar in de overige huisgenooten eten, drinken en ſlapen, of zich meestal ophouden: dit zoude zoo wel voor de zieken nadeelig zijn, als zulks de beſmetting op de gezonden zoude doen overgaan; waarom men ook, na de herſtelling of het overlijden van zulke zieken, nooit hun bed beſlapen, of het beddelinnen gebruiken moet, dan nadat hetzelve alvorens eenigen tijd, op eene afgezonderde plaats, uitgelucht en ſchoon gewasſchen zijn zal. — Beginnen zoodanige zieken te herſtellen, dan moeten zij zich nog wat afgezonderd houden: en, wanneer zij al gansch herſteld zijn, niet onder de menſchen of in de Kerk komen, voor dat zij hun linnen en kleederen, welken zij onder hunne ziekte mogten aan gehad hebben, afgelegd, en zich wel gereinigd en verſchoond hebben.

PIETER JAPIKZEN. Maar hoe bewaren zich de gezonden verder het best, in tijden van aanſtekende ziekten?

BRAAFMAN. Althans door matig te zijn in eten en drinken; en dagelijks geregelde, doch niet te vermoeijende beweging te maken; vooral zich te wachten voor regen, wind en nachtlucht. Zij moeten dan vooral weinig vleesch eten, bijzonderlijk des

des avonds, en nog meer moeten zij zich voor visch, ſauſen, en allerhande vettigheden wachten; en eindelijk liever geen varkensvleesch, gerookt- en pekelvleesch, zeevisch, ansjovis, bokkingen, kool, boter en ſuikergebak, en geen te nieuwbakken brood eten. — Ook moet men vooral zijn maag niet overladen, maar liever wat beneden den gewonen peil, of in plaats van eens en rijkelijk, liever meermalen 's daags, en weinig te gelijk eten.

KLAAS JANZEN. Maar heb ik wel niet gehoord, dat het in zulke tijden ter voorbehoeding ook van dienst is, om een glas wijn, en een matigen ſlok ſterken drank te gebruiken?

BRAAFMAN. Ja, KLAAS! Het wordt dienſtig geoordeeld, dat vooral zij, die de zieken moeten oppasſen, en dus in de beſmetting verkeeren, dagelijks een matig glas wijn, vooral goede Rhijnſche, gebruiken, of ook wel een teug morgenwijn nemen. — De jenever kan in zulk een geval ook van nut wezen; doch, bij die gelegenheid, zich in ſterken drank toe te geven, is zeer ſchadelijk.

GERRIT SIJMENZEN. Men doet mogelijk ook wel, om dan dagelijks eenige medicijnen ter beveiliging intenemen?

BRAAFMAN. Neen, dat behoeft juist niet: een gezond ligchaam kan, door het dagelijkſe gebruik van medicijnen, veel nadeel lijden, en in dergelijke gevallen moeten, vooral de zwakken, liever met hunnen Doctor raadplegen. — Het beste behoedmiddel, tegen alle ongeval, is, met gebruikmaking van hetgene reden en ondervinding ons leert, het vertrouwen op GODS altijd wakende Voorzienigheid, ver-

ge-

gezeld met eene opgeruimde gemoedsgesteltenis; terwijl de vrees, bezorgdheid en beklemdheid van gemoed, alle besmetting der lucht ligter op den mensch doen vallen en hechten.

EELHART. Gij zoudt ook nu nog, met een enkel woord, de vrienden met het onlangs uitgedacht, en op de proef van uitnemenden dienst bevonden middel, ter vrijwaring en verdoving van de smetstof in aanstekende ziekten, kunnen bekend maken.

BRAAFMAN. Ik bedank u voor uwe herinnering. Gij bedoelt zeker het nut der zoutzure rookingen. Dit middel is mij door den Geneesheer, wien ik laatst het geluk had, over de thans beprate zaken te spreken, eenvoudig dus opgegeven:

De veiligste en gemakkelijkste wijze, om deze rookingen in 't werk te stellen, is de volgende: Doe in een porseleinen theekommetje vier lood gemeen Keukenzout, en giet daar bij drie lood goede, zoo genoemde Vitriool-olie; roer het mengsel van tijd tot tijd, en zet het nu eens hier, en dan eens daar, in het vertrek. Begint de witachtige bederfwerende damp eenigzins te hinderen, plaats dan het kommetje een tijd lang elders, of onder den schoorsteen. Is daarentegen de werking niet voldoende, roer dan de stof met een pijpsteel, en maak ze warm. Wil de stof niet meer rooken, neem dan een nieuw mengsel. Is eindelijk de hoeveelheid van stoffe te klein, in een groot vertrek, vermeerder dan dezelve, of plaats er meer dergelijke kommetjes (*).

De

(*) Geen Vitriool-olie ten platten lande bij de hand, of te bekomen zijnde, kan men de lucht in de ziekvertrekken ook van stank en onreinheid zuiveren, door stukjes Salpeter op een kool vuur, in een test, gelegd.

* * *

De Boeren gingen nu wel voldaan naar huis, met het voornemen om zich naar de raadgevingen te gedragen, en KLAAS JANZEN nam op zich, om CORNELIS PIETERZEN ook nut en baat te doen hebben van deze aanwijzingen; terwijl BRAAFMAN beloofde, bij eene volgende bijeenkomst, hun over soortgelijke onderwerpen weder bezig te zullen houden.

ZE-

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Waarschuwing tegen Piskijkers en Kwakzalvers. Aanwijzing hoe de Landman zich te gedragen hebbe, wanneer hij een' kundig' Geneesheer in de Stad voor een' zieke gaat raadplegen.



Zoo zeer een kundig, eerlijk Arts der braven achting heeft,
Zoo schand'lijk is Kwakzalverij, die van bedriegen leeft.

De eerste vraag van Dominé BRAAFMAN, toen de Boeren weder in een gelijk getal, als de vorige week, ten huize van den Heer BELHART verschenen, was voornamelijk naar den toestand van COR-

NE-

NELIS PIETERZEN; ik heb in den loop der voorledene week, zeide hij, veel om hem gedacht, en had vrij wat zorg voor hem, wijl hij een volbloedig mensch is, die anders zulk een uiterlijk gezond en blozend voorkomen heeft, daar men meermalen ziet, dat zoodanige gestellen ligtelijk door eene heerschende ziekte gevaarlijk worden aangetast. Toen ik aan zijn huis ben geweest, om hem te bezoeken, was hij juist wat in rust geraakt, en ik wilde hem niet doen stooren.

KLAAS JANZEN. Het begint, God dank! merkelijk met hem te beteren, Dominé! In het naar huis gaan, heden een week, namen GERRIT en ik op ons, bij hem te gaan, voornamelijk om te zien, of wij de bekomene aanwijzingen en raadgevingen ook van nut konden doen wezen: en ziet! het was maar juist van pas. Hij lag daar als midden in het Huisgezin bij een kagchel, en alle de huisgenooten aten en dronken voor zijn bed. De meester had ook al van het nadeelige daarvan gesproken; maar toen wij zeiden, dat gij, Dominé en mijnheer BELHART dit, en voor den zieken, en voor de gezonden, zeer schadelijk oordeeldet, sprak de vrouw dadelijk van schikkingen te maken, om hem in de keuken overtebrengen; terwijl zij ons ook beloofde, om des nachts, zoo als zij tot hiertoe nog gedaan had, niet meer bij hem te gaan liggen. En den volgenden dag bezochten wij hem al in een helder luchtig vertrek. Wat was die man daar innerlijk verheugd over! hij kon ons niet genoeg zeggen, hoe veel hij bij die verandering gewonnen had, daar hij ons ook regt dankbaar de hand drukte voor onze deelneming en voor andere raadgevingen, welke door onze tusschenspraak met lust en goedwilligheid in het werk gesteld waren. — Wij zijn dezen namiddag nog bij hem geweest;

maar

maar hij is nu al veel beter, en, met GODS zegen, komt hij vast over veertien dagen weder mede.

BELHART en BRAAFMAN beiden betuigden hun genoegen hierover. Maar PIETER, zeide de laatste, is uwe vrouw weêr ongesteld? mij dunkt ik heb ze in lang niet op de baan gezien.

PIETER JAPIKZEN. Och ja, Dominé! die sukkelt veelal. Ik ben nu ook met haar water eergisteren eens naar Meester of Doctor K. in de Stad geweest, daar ik toch veel van hoor spreken, en die meenig een helpt, gelijk het gerucht zegt. Het was er ook zoo vol, dat ik wel een uur moest wachten, eer ik aan de beurt kwam. Hij deed mij eenige vragen, en zeide toen, uit het water, alle de toevallen en gebreken van mijne vrouw op een haar, dat ik er waarlijk van verwonderd stond. Hij belooft haar ook te zullen helpen. Ik moet over eene week weder komen.

BRAAFMAN. Wel, PIET! ik had waarlijk gedacht, dat uw gezond verstand u voor zulken verkeerden stap zou bewaard hebben. Het is mij altijd een wezenlijk verdriet, wanneer ik hoor, dat de menschen zulk een groot vertrouwen stellen in zoogenaamde Piskijkers en Kwakzalvers, en hun boven kundige Docteren den voorrang geven; welke laatste, somtijds, op eene beledigende wijze, worden afgezegd, omdat men, in slepende ongesteldheden, in eenigen tijd, naar het scheen, met hen niet vorderde. Velerhande soorten van ziekten, gelijk de meestgeoefende lieden in dat vak erkennen, wel van elkanderen te kunnen onderscheiden, is ten uitersten moeijelijk; omdat, daar de mensch uit zoo vele duizenden onderscheidene deelen, door GOD op de wijste en volmaaktste wijze is zamengesteld, ook de ziekten uit even zoo vele bijzondere oorzaken ha-

ren oorſprong kunnen nemen: en dezelven dus te kunnen genezen, is niet minder moeijelijk; daartoe behooren onderſcheidene kundigheden, geoefendheid en een geest van opmerking.

KLAAS JANZEN. Gij hebt het dan in het geheel niet, naar ik bemerk, Dominé! op die lieden, die voorgeven, alleen uit de piskijking alle de kwalen, die ſomtijds iemand drukken, te kunnen onderkennen?

BRAAFMAN. Neen: ik houde hen meestal voor ſchelmen en bedriegers, die ligtvaardiglijk de gezondheid en het leven der menſchen, door hunne bedriegerijen, in de waagſchaal ſtellen, of den eenvoudigen man, om zijn geld, trachten op te ligten.

EELHART. Een kundig Geneesheer zeide mij onlangs, hier over ſprekende: de pis alleen kan nooit iets ſtelligs bewijzen; andere toevallen der ziekte moeten bevestigen, hetgene de pis heeft doen vermoeden; en men handelt verkeerd, wanneer men eerst dezelve, en daarna de andere toevallen der ziekte, onderzoekt. En indien de Arts de onzekere teekens der pis voor voorbeduidſels der ziekte neemt, kan de zieke, van zijnen kant, dit als een zeker teeken beſchouwen, of van de onkunde, of van de kwade trouw van zijnen Arts. —

PIETER JAPIKZEN. Mijne vrouw heeft wel eens, buiten mijn weten echter, van die omloopers, geneesmiddelen gekocht: ja, voor omtrent vier jaren, was zij op een' marktdag met mij eens in de ſtad, toen er een Kwakzalver ſtond te ſnoeven, dat hij een onfeilbaar geneesmiddel had, zoo als het gewoonlijk heet, voor alle kwalen. De vent kon zoo wel praten, dat mijn vrouw, welke in dien tijd ook aan de der-

derdendaagsche koorts sukkelde, mij zoo sterk aan was, dat ik hem moest vragen tot een afzonderlijk gesprek met ons in eene herberg: en ik verklaar u op mijn eer, dat, ware ik niet naauwlettender dan gewoonlijk geweest, op de uitwerkselen van die kostelijke geneesmiddelen, en dezelve tijdig, als tegen wil en dank, aan mijn vrouw onthouden, zij toen zoo ongemerkt om een hoekje zou gegaan zijn. Het waren droppelen, die zij met wijn moest innemen; maar in welke droppels vrij wat Rottekruid (*arsenicum*) was, gelijk mij een Geneesheer, dien ik het drankje ter onderzoek gaf, stellig verzekerde.

BRAAFMAN. Zulke gevallen zijn veelvuldig, maar worden niet altijd nog vroeg genoeg voorgekomen, zoo als hier het geval was met uwe huisvrouw. Maar, PIET! het kan niet te ernstig gezegd en herhaald worden, dat het altijd ten uitersten gewaagd is, andere dan naar het voorschrift van kundige Doctoren bereide geneesmiddelen intenemen. Het is oneindig beter, niets te gebruiken, dan van Kwakzalvers, of van Koetsiers of Schoenlappers, die, omdat zij de zevende zoon zijn, als met een wondervermogen voorzien zouden wezen, middelen te nemen.

WILLEM CORNELISZEN. Maar evenwel, Dominé! ken ik dezen en genen, die van laatstgenoemde luiden maar eens goed van hunne slepende kwalen genezen zijn. Daar is KRIJN SLOOTER: hij heeft, ja wel twee jaar lang, aan de anderen- of derdendaagsche koorts gegaan, en vorderde bij Meester of Doctor niets; en die zoogenaamde Koetsier, die nu te R. woont, heeft het maar eens schielijk getroffen. En mijne buurvrouw LENA VLASVELD, die wegkromp van pijn voor 't hart, is door zoo'n vreem-

den vent, met een kasje op den rug, ook spoedig geholpen. 't Is waar, de laatste heeft nu weer een ander ongemak, dat haar geheel belet iets te doen; maar de man heeft haar voor 't eerstgenoemde middelen gegeven.

BRAAFMAN. Zulke gevolgen, als het bij uwe buurvrouw heeft gehad, heeft het meestal. De menschen worden somtijds van een drukkend ongemak geholpen; maar zij ontvangen te gelijk de zaden of beginselen van eene andere ziekte of ongesteldheid, die dikwijls hun niet slechts veel lastiger valt, maar te eerder hunne krachten vermindert, en hun leven aan het einde brengt. Er zijn toch geneesmiddelen, waar van het zeer naauw op de juiste gifte, of hoeveelheid, aankomt, waar van een greintje (niet naar de Apothekars rekening, maar om maar een vergelijking te maken,) te veel den zieke dodelijk is. En de geringste fout of vergissing in de genezing van eenige ongesteldheid, als, bij voorbeeld, een aderlating, purgatie, of zweetdrank, ten ongepasten tijde, kan iemand, voor al zijn leven, ongezond maken, of hem den dood berokkenen. Dit alles behoort men te weten, en zich daarop wel te verstaan, indien men met een goed geweten eenen zieke genezen wil. Een kundig Geneesheer, die uit beginselen, en waarlijk tot heil der maatschappij, werkzaam is, beschouwt zich zelven nooit als uitgeleerd, en acht het geheel geene gemakkelijke zaak, de oorzaken van sommige ziekten en ongesteldheden te ontdekken, en dus de meest gepaste geneesmiddelen dadelijk te geven. En hier uit kan men ligtelijk besluiten, dat men weinig verwachting kan hebben van menschen, die, zonder eenige voorafgaande studiën, zich tot Geneesheeren opwerpen.

WILLEM CORNELISZEN. Ja, Dominé! dat laat zich

zich alles wel hooren, en ik voor mij wil mij ook naar die raadgeving gedragen. Ook zou menig een nog al eens tot een kundig Doctor zijne toevlugt nemen; maar het komt voor de meesten wat duur uit.

BRAAFMAN. Maar mijn goede WILLEM! menig Arts moet ook van zijne kunst leven, en somtijds met een talrijk huisgezin bestaan, even als vele anderen van hun beroep. Doorgaans evenwel is dat zeggen, dat het duurder uit zou komen, ongegrond. Men verspilt met Kwakzalvers, Piskijkers en rondloopers niet weinig; en dan in aanmerking genomen, dat men zijne gezondheid en leven waagt bij dat volk, dan is het voor den eenvoudigsten duidelijk, aan wiens zijde de beste koop zij.

JAN BARENDZEN. Maar men behoeft ook immers, in alle gevallen, niet dadelijk de Doctoren uit de stad te laten komen; de een of ander der huisgenooten kan er eens henen gaan, en met hen over den zieke spreken.

BRAAFMAN. In gevallen van belang is het altijd beter, de Doctoren bij de patienten zelve te verzoeken; zij kunnen dan veel naauwkeuriger over den toestand der zieken oordeelen, en er hunne raadgevingen naar inrigten. Men moet het daarom een wezenlijk voorregt achten, wanneer men in de nabijheid van zijne woonplaats op het Land een gepromoveerd Doctor heeft. Het is pligt, zich van zulk eenen, bij ziekte, te bedienen, hem bij anderen aanteprijzen, en hem alle schuldige achting te betoonen. Maar moet men eens naar de stad tot een Doctor reizen, daar men er geenen in zijne woonplaats heeft, om raad en geneesmiddelen voor eenen zieke, dan moet men zulken Doctor van alle de omstandigheden des zieken en zijner ongesteldheid be-

rigt geven, opdat hij een gepast geneesmiddel zoude kunnen uitdenken. Het zal hierom best wezen, dat hij, die naar den Doctor gaat, een papier medeneme, waarop de antwoorden op de volgende vragen geſchreven ſtaan; of dat hij zich in ſtaat ſtelle, om op deze of ſoortgelijke vragen geſchikt antwoord te kunnen geven.

Hoe oud is de zieke? Is hij groot of klein? Dik of mager? Rood of bleek in het aangezigt?

Is hij anders gezond en ſterk? Of heeft hij eenig ongemak aan het ligchaam, bij voorbeeld, eene breuk, verſtoppingen, uitſlag, zweren of diergelijke, voorheen gehad, of nog?

Hoe was hij in 't eten en drinken: matig of onmatig?

Heeft hij zich ook overwerkt?

Sedert hoe lang is hij reeds ongeſteld? Met welke toevallen of pijnen begon de ongeſteldheid? en duren die nog heden?

Is de pols veel ſneller, dan anders? is dezelve duidelijk voelbaar, of ſlap? Is hij eerst koud en dan heet, of doorgaans heet?

Is hij doorgaans nog al wel gemoed? of is er een kennelijk onderſcheid in zekere uren? en hoe is hij dan?

Waar over klaagt hij voornamelijk?

Is de tong droog? Heeft hij een kwaden ſmaak in den mond? Heeft hij neiging tot braken?

Heeft hij nog trek tot eten? Houdt hij open lijf? Hoe menigmaal gaat hij af in de vierentwintig uren?

Is de afgang hard of week? Raakt hij ze met moeite kwijt? Is ze ſomtijds met bloed vermengd? Watert hij veel?

Zweet

Zweet de zieke? en ruikt hetzelve zuur, of ſtinkt het?

Hoest hij gemakkelijk, of met pijn?

Werpt hij veel ſpeekſel uit, en van hoedanigen aard is zulks? Is het bloedig, ſlijmachtig, wit of geel?

Is de ademhaling gemakkelijk, of bezwaarlijk?

Hoe is het met de krachten van den zieke? of is hij reeds zwak? Ligt hij altijd te bed, of kan hij nog wat opzitten? Slaapt hij tusſchen beiden wat, en hoe? rustig of onrustig?

Als hij nog voedſel neemt, waarin beſtaat zulks? en wat is zijn gewone drank?

Welke geneesmiddelen heeft hij tot hiertoe gebruikt? Is hij ook ader gelaten, op den arm, of op den voet? Had hij daarna verligting? Heeft hij deze ongeſteldheid reeds meermalen in zijn leven gehad, en hoe lang is zulks wel geleden?

Is de zieke van het Vrouwelijke geſlacht, dan moet den Doctor ook berigt gedaan worden van de bijzondere vrouwelijke omſtandigheden, van de zwangerheid, maandſtonden, of het ophouden derzelve, enz. en van Kinderen moet men hem op de volgende vragen antwoorden.

Hoe oud is het kind, bij weken gerekend? Zuigt het nog?

Hoe is de afgang? is dezelve groen, of wit? of als gehakte eijeren? en ruikt ze heel zuur?

Loopt er geſtadig eenig vocht uit den mond? en zit het met de handen, of met alles, wat het daarin neemt, gedurig in denzelven?

Hoe veel tanden heeft het reeds? Heeft het bij het krijgen daarvan veel te lijden?

Is het regt van lijf en leden, of gebogcheld?

Gaan het ook wormen af? Heeft het een' dikken buik?

Heeft het de pokken, mazelen of roodvonk reeds gehad?

Slaapt het gerust? of heeft het daar onder ſtuipen?

Schreeuwt het veel, of is het ſtil?

Wat krijgt het te eten en te drinken?

Is het gretig in het eten, en bijzonder naar brood?

Heeft het uitſlag aan het hoofd, of achter de ooren?

* * *

Ten beſluite van dezen avond geef ik u nog deze dichtregelen, zeide EELHART.

Die matig, kuisch en deugdzaam leeft,
En, ſchoon hij veel of weinig heeft,
Zijn hoop op GOD wil ſtellen;
Die vrolijk en arbeidzaam is,
Hem zullen niet ligt droefenis,
Noch ſmart of ziekte kwellen.

* * *

Of, zoo hem ook al ziekte treft, —
Geen nood; daar hij zijn pligt bezeft,
Zal hij niet zorgloos wezen,
Maar volgen 's Doctors wijzen raad,
En wachtend' zich voor overdaad,
Ten vollen ras genezen.

ACHT-

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Huismiddelen in onverhoedsche gevallen, en bij voorkomende ongelukken.

Een onvoorziene ramp kan ons gevoelig treffen;
Maar 't christlijk, vroom, bedaard gemoed,
Keurt GODS *bestelling wijs en goed,*
En kan bij dit geloof zich boven 't lot verheffen.

EELHART en BRAAFMAN waren, in den loop der week, bij gelegenheid dat zij bij elkanderen waren geweest, bedacht geworden, om voor hunne boeren, uit een' geacht' Schrijver, zamen te brengen eene lijst, waarop eene aanwijzing en onderrigting, om zich tot red- en verzachtings-middelen, in onverhoedsche gevallen, en bij voorkomende ongelukken, te kunnen bedienen van vele dingen, die in elke huishouding gevonden worden, stondt aangeteekend. Zij hadden bespeurd, dat de boeren bijzonder oplettend waren geweest in de laatst vorige bijeenkomsten, en veel deel genomen hadden in alles, wat tot hunne gezondheid betrekking had. Zij verwachtten daarom ook, dat eene opgave van eene Huis- en Reis-Apotheek hun alzins welkom zou wezen.

Zoodra de boeren dan, ditmaal, opgekomen en gezeten waren, gaf BELHART hun berigt van zijne afspraak en werkzaamheid met BRAAFMAN, en de gemaakte lijst in de hand nemende, bragt hij alzoo ter hunner kennis de volgende huismiddelen.

Suiker.

De Suiker is een der voornaamste dingen in onze Huis-Apotheek; zoo uitgestrekt zijn derzelver krachten, en zoo veelvuldig is het gebruik, dat wij er, bij verscheidene voorvallen, van maken kunnen. Zij is een zout, en bezit de vereischte hoedanigheden, die alle zouten, in ziekten, hebben; doch tevens voedt zij ook, en verzwakt, bij gevolg, noch tast de maag op verre na zoo sterk niet aan, als de andere zouten.

De Suiker is een der beste verkoelende middelen. Na het ligchaam verhit te hebben, is niets beter, dan twee lood Suiker, in een glas water gesmolten, te drinken. Zoo ook in koortsen en heete ziekten, vooral ook na hevige gemoedsaandoeningen, als schrik, oploopendheid, toorn; waarbij nog deze goede eigenschap komt, dat zij de gal, die daardoor aangezet wordt, tempert en ontlast. Ook kan dezelve, met verhittende dingen vermengd zijnde, derzelver verhittende kracht verminderen. Zoo is, bij voorbeeld, koffij met veel Suiker gedronken, veel minder verhittend, dan zonder dezelve.

De Suiker ontbindt het slijm. Het is een vooroordeel, dat Suiker slijm maken zou: die uitwerking heeft zij slechts, wanneer men haar al te rijkelijk en te lang aanhoudend gebruikt, dewijl zij als dan de maag ten laatsten verslappen kan. Doch hare naas-

naaste uitwerking is ontbindend; daarom is bij een verflijmde maag of borst, bij verkoudheden, bij rogchelen en bij een' droogen hoest, niets meer heilzaam, dan de zoo even genoemde Suikerdrank. De Suiker zuivert de maag en het gedarmte, en bevordert den ftoelgang, als men haar wat in eene goede mate gebruikt. Zij is dus dienstig bij alle overlading en vervuiling der maag. Meermalen is waargenomen, dat na een' al te rijkelijken maaltijd, alle bezwaardheid verdween, door het gebruik van twee lood Suiker in water gefmolten, deze gift had eene uitwerking als het beste middel ter bevordering der fpijsvertering.

De Suiker bevordert de fpijsvertering, gelijk alle zouten, door de prikkeling, die zij veroorzaakt. Men kan even zoo goed de fpijzen met Suiker, als met keukenzout, zouten, en daardoor maken, dat zij ligter te verteren worden.

Wijn - Azijn.

Een groot en in vele gevallen dienstig middel. Bij alle vergiftiging met verdoovende middelen, als Heulfap (*Opium*), Dolle Kervel (*Cicuta*), dodelijke Nagtfchade (*Belladonna*), Bilfenkruid (*Hyoscyamus*), is het fterkfte tegengift daar tegen, veel Azijn te drinken, en uitwendig op het hoofd en de maag doeken met Azijn te leggen. Bij flaauwten is het beter, dan alle vlugge Zouten en Reukwateren, Azijn onder de neus te houden, en de flapen van het hoofd, het aangezigt, de handen en voeten er mede te wasfchen. — Bij alle rotachtige ziekten, of wanneer er eenige kwade dampen in een vertrek zijn, is niets beter, dan gedurig met Azijn te fprengen; maar niet, gelijk men gewoonlijk doet, den Azijn op gloei-

gloeijende kolen, of heete fteenen, uit te ftorten, waardoor deszelfs wafem ongezond en nadeelig gemaakt wordt. — Bij alle koortfen, met fterke hitte, bij alle bloedftortingen, is water met Azijn gemengd een zeer goede drank.

Zeep. Hout-Asch. Loog.

Deze behooren bij elkanderen, dewijl zij alle hunne genezende kracht van het Loogzout, dat er in is, ontleenen. Men kan er dus met vrucht bij vergiftiging met rottekruid en fublimaat gebruik van maken, doch zoodanig, dat men er altoos eene groote hoeveelheid melk bij drinken moet. Ook is het bij fchurft en anderen hardnekkigen huiduitflag, een zeer goed middel, de plaatfen, waar het ongemak is, dikwijls met een laauw, vet zeepwater te wasfchen.

Melk.

Een heerlijk middel! het voornaamfte bij alle vergiftiging met fcherpe, voornamelijk Mineraalftoffen. In zulk een geval moet de lijder gedurig zoo veel Melk drinken, dat de maag in den eigenlijken zin overloopt: Ook moeten er doeken, met Melk doortrokken, op het onderlijf gelegd worden.

Room. Boter. Olie.

Als een zacht vet zijn Room en Boter van een veelvuldig gebruik, zoo lang zij nog versch zijn. Want zoodra eenig Vet oud of garstig wordt, houdt het op een verzachtend middel te zijn, en krijgt veeleer eene prikkelende eigenfchap; zoo dat men met zeer garstig of gesmolten vet de huid even zoo goed, als met Spaanfche Vliegen, kan doen doen ontfteken, en de

maag

maag tot braken aanzetten. Ook moet het tot dit gebruik niet gezouten zijn. Onder deze voorwaarden kan men Room en Boter zeer goed in den haast, in plaats van eenige weekmakende zalf uit de Apotheek, gebruiken, in alle gevallen, waar in het te pas komt, inwendige pijnen, krampen, zamentrekkingen, hevige spanningen der vezelen, te doen bedaren. Als dan wrijve men slechts Boter, of ook Olie, laauw van warmte, en lang, op de smertelijke plaats in, en het zal bijna dezelfde uitwerking hebben als de zamengestelde Apothekars zalven, die tot verzachting gebruikt worden. — Als eene brand-zalf, die in alle gevallen, wanneer men zich brandt, vooral wanneer de opperhuid opgeloopen is, het schielijkst en beste middel is, en zonder veel omslag in elke huishouding kan gereed gemaakt worden, is het volgende mengsel, bij de ondervinding, van den uitersten dienst bevonden: Men menge, in gelijke deelen, goede Boom-Olie, (bij gebrek daar van, ook versche Lijn-Olie,) het wit van eijeren en Room, onder elkanderen, smere het dik op linnen lappen, en bedekke er de gebrande deelen mede. Deze lappen moeten wel dikwijls afgenomen, op nieuw besmeerd, en weder opgelegd worden. Verkeerd is het, bij brandingen, Brandewijn, Zeep, of eenige prikkelende middelen op de wonden te leggen, waardoor de vreesselijkste pijn ontstaat, die menigwerf, bij kinderen, de gevaarlijkste stuipen voortbrengen.

Bij vergiftiging is het inwendig gebruik van Olie of van Boter, in warm water ontbonden, zeer aanteprijzen. Het kan met het melk drinken zamengaan, zoo dat men om het vierendeel uurs er een half theekopje van gebruikt. De beste Olie, welke men tot medicijn gebruiken kan, is die, welke versch

en

en koud uitgeperst is. Voor het overige komen de vette Olieën meestal met elkanderen overeen; doch de Amandel-, Papaver- of Lijn-Olie, zijn tot het opgegeven gebruik de beste.

Wanneer men van Bijen, Wespen en andere foortgelijke Infecten geftoken is, is er geen beter noch fpoediger hulpmiddel, dan het gewonde deel terftond een vierendeel uurs met Olie te wrijven. Zelfs is bij den beet van vergiftige Adders of Slangen het beste middel, terftond, eer men nog andere hulp bekomen kan, niet alleen de plaats, waar de beet gefchiedt is, maar het geheele lid, bij aanhoudendheid, met warme Olie te wrijven. Men heeft voorbeelden, dat zonder eenig ander middel, de vergiftigde beet geene kwade gevolgen achterliet.

Ook is het *Hazenvet*, dat gewoonlijk weggeworpen wordt, van een algemeen nuttig gebruik. Men kan de winterhanden en hielen daarmede genezen, wanneer men dezelve, in het begin van den winter, des morgens en des avonds, daarmede wrijft, en des nachts het daarop laat leggen, en men, als het ongemak aan de handen is, met handfchoenen flaapt, die met zulk Vet befmeerd zijn. Het Hazenvet heeft eene eigenaardige prikkelende kracht: waarom het ook met goed gevolg gebruikt kan worden bij Kropgezwellen, door het aan den hals te wrijven.

Havergort. Gepelde Garst.

Men kookt er een dun flijm van met water, en men doet best, dezelve niet fijn te ftooten, dewijl er dan te veel meelachtige en grove deelen ontbonden worden. Zulk een Havergort, of Garstpap, is van veelvuldig nut, bij hoest, buikloop, krampachtig braken, kolijken,

ken, maagkramp, pijnelijk waterloozen, den persloop, of om te klisteren.

De Klisteer.

Dezelve behoort onder de voornaamste huismiddelen, en in elk huis moesten zoo wel de vereischte middelen als de werktuigen daartoe te vinden zijn. Tot eene gewone klisteer heeft men niets anders te nemen, dan twee eet-lepels vol Havergort, of gepelde Garst, anders een halve lepel Lijnzaad, en een handvol Kamillen of Vlierbloemen; zijn de laatste echter niet bij de hand, zoo kan men ze zonder zwarigheid ook uitlaten. Dit kookt men af met zes of acht koppen water, en mengt er twee of drie eetlepels vol Lijn-, Boom-, of eenige andere Olie bij, met twee theelepeltjes Keukenzout. Moet het voor kleine kinderen dienen, zoo neemt men van alles slechts de helft, en, in plaats van Zout, even zoo veel Suiker. De beste wijze, om het toetedienen, is zeker door middel van eene spuit; en in ieder wel ingerigt huishouden moest zulk een werktuig voorhanden zijn, maar bij gebrek daar van, en om zich schielijk te redden, kan men zich van een Varkensblaas bedienen, waaraan men een pijpje, bij voorbeeld een horenpijpje van een tabakspijp, vast maakt. Wanneer men het vocht in de spuit of blaas doet, moet men er op bedacht zijn, dat hetzelve slechts laauw, gelijk versch gemolken melk, zijn moet, en dat men de lucht, die boven het vocht in het werktuig is, eerst uitperst. Elk een, die slechts een weinig handigheids heeft, kan zulk een klisteer toedienen. Het bestaat hierin, dat de lijder zich op de regter zijde legt, en dat men het pijpje, na het te voren met Olie bestreken te hebben, een tot twee duim diep voorzigtig in den endeldarm inschuift, vervolgens met de

de linkerhand het pijpje vasthoudt, en met de regter, zoo veel als noodig is, drukt.

Dit is een der zekerste en heilzaamste huismiddelen! want het kan nooit kwaad doen, en het brengt in alle ziekten, zoo al geene genezing, ten minsten verzachting aan. Vooral is het een voortreffelijk hulpmiddel bij alle ziekten van kinderen, waar bij men dikwijls niets meer behoeft te doen: men kan er Krampen en Zenuwtoevallen door afwenden, bij verstopping van den stoelgang en derzelver gevolgen, bij kolijken, aanhoudend en moeijelijk braken, pijnen in den rug, en bij 't ontstaan van heete koortsen.

Koud en warm water.

Beide zijn goede geneesmiddelen: — Het koud water is van nut, wanneer men zich door vallen als anderzins gekwetst heeft; slaat men dan, van 't begin af aan, om het geraakte deel doeken met koud water, die, zoo dikwijls zij warm worden, weder vernieuwd worden, dan belet men het zwellen, en het uitstorten van het bloed onder de huid, en wendt vele andere kwade gevolgen van verzwakking, enz. af. — Ook is het uitwendig aangewend bij bloedstortingen een uitnemend middel.

Laauw water is een der algemeenste middelen ter verzachting, zoo wel in- als uitwendig aangewend. Inwendig gebruikt (wanneer de beste wijze is, het op wat Melissen, Vlier- of Kamillen-bloemen te laten trekken, en als thee toe te dienen,) kan het bij maag- en darmkrampen, kolijken, braken, hoofdpijn, die uit de maag ontstaat, met veel nut, aangewend worden.

Het

Het Voetbad.

Ook een algemeen middel. Het dient vooral bij hoofdpijnen, duizelingen, gefuis in de ooren, bezwijming, hevige aanvallen van aamborstigheid of verftikking, pijnen in de borst, maagkramp, kolijk en pijn in den rug, na het vatten van koude, en bij fterke drift van het bloed naar het hoofd en de borst; ook wanneer de maandftonden terug blijven, of dezelve met pijnelijke en krampachtige toevallen vergezeld gaan: maar bij eene loopende verkoudheid in het hoofd, is het niet aanteraden.

Dan, weinige menfchen weten een heilzaam gebruik van het Voetbad te maken. Gebruikt men het te warm, of te lang op eenmaal, dan kan het, in ftede van in rust te brengen, verhitten en prikkelen. De regel is dus deze: Het water moet, met twee handvollen keukenzout vermengd, of, bij gevaarlijke toevallen, met twee lood gemalen mostaard afgekookt, en niet dan laauw, dat is, als versch gemolken melk, of zoo, dat men flechts weinig warmte gevoelt, als men met de voeten er in komt, gebruikt worden. Men houde de beenen tot aan de kuiten in het water, en blijve er niet langer in, dan een vierendeel uurs, drooge ze dan met wolle doeken af, en drage vervolgens zorg, om ze niet koud te laten worden; waarom het ook best is, terftond daarop naar bed te gaan.

Lijnzaad en Lijnkoek.

Deze dingen zijn zeer dienstig, wanneer men weekmakende omflagen noodig heeft, bij voorbeeld, om ontftokene verhardingen week te maken, en bij

inwendige pijnen en kramp. Men laat wat gestoten Lijnzaad of Lijnkoek met wat vlierbloemen in melk afkoken, tot dat het eene dikke pap wordt; dit doet men in linnen doeken, drukt er de vochtigheid uit, en legt het, laauw, op het aangedane deel.

Ook kan men van Lijnzaad eene heilzame thee bereiden, als men een lepelvol ongemalen Lijnzaad met twee pintjes kokend water laat aftrekken: om den smaak te veraangenamen, kan men eenige droppels citroensap in ieder kopje doen. Deze thee is goed bij krampachtigen droogen hoest, bij bloedhoesten, bij kolijken, bijzonder bij pijn in de nieren, brandigheid in het wateren, en moeijelijke ontlasting van het water.

Mostaard. Peperwortel. Peper.

Mostaard en Peperwortel zijn voornamelijk van gebruik bij de bereiding van de zoo heilzame mostaardpap, welke bij hevige hoofd- en tandpijn, duizelingen, suising in de ooren, bezwijming, borst- en maagkramp, aamborstigheid, verstikking, pijn in het lijf en den rug, een der middelen is, die het spoedigst verligting aanbrengen, en zelfs in sommige gevaarlijke omstandigheden, bij voorbeeld, bij toevallen van beroerte en bezetting op de borst, het leven redden kan. Dit middel wordt aldus toebereid: men stampt twee lood Mostaardzaad, mengt er een eetlepelvol geschraapten Peperwortel, even zoo veel zuurdeeg en een weinig azijn onder, zoodat het de gedaante krijgt van eene dikke pap; dit smeert men op linnen, ter grootte van eene hand, en legt het op den bovenarm, of op de kuit. Men laat het niet langer liggen, dan tot dat de lijder een matig sterken

ken brand begint gewaar te worden; dan neemt men het er af, en wascht met warm water de deelen van de pap af, die op de huid zijn blijven zitten. Wanneer er naderhand nog hevige ontfteking en fmert ontftaan, dan is het beste verzachtend middel daartegen, zoeten room, of versch gekarnde boter daarop te fmeren. — Is het geval gevaarlijk, en is het noodig, dat het middel fpoedig werkt, dan moet men flechts geraspten Peperwortel op de huid vastbinden, hetgene in weinige minuten een zeer hevig branden veroorzaakt.

De Peper is bijzonder als een der beste maagfterkende middelen aantebevelen, doch ongemalen, omdat ze anders te veel verhit. Alle morgens nuchteren acht of tien heele peperkorrels in te flikken, en dit een tijd lang aan te houden, is een der beste maagfterkende geneesmiddelen, bij langdurig gebrek aan eetlust, windzucht, langzame fpijsvertering, aanhoudende maagverflijming, enz.

Wijn en Brandewijn.

Wijn is het meest verfterkende en levengevende middel, en kan derhalven bij groote zwakheid, vermoeijing, droefheid, flaauwten of ziekten, de krachten het fpoedigst opbeuren. Maar het gebruik daarvan in ziekten is altijd eenigzins bedenkelijk, en mag niet, buiten raad van een Geneesheer, aangewend worden. Slechts aan Drenkelingen, Bevrozenen, Verftikten, enz. kan men altoos, als ze weder beginnen te flikken, een weinig wijn ingeven. — In gevallen, waarin men huiverig is, om wijn toe te dienen, kan men toch de handen, voeten en het gezigt er mede wasfchen, hetgene ook zeer verfterkende is.

Bij uitwendige kwetſingen en ſtooten is het wasſchen met wijn althans goed. Wanneer kinderen zwaar gevallen zijn, wordt aangeraden, het geheele ligchaam met warmen wijn te wasſchen, dewijl er anders ligt een grond tot mismaaktheid of eenige andere ziekte door gelegd kan worden. Zoo is het ook dienstig, kinderen, waaraan men de beginſelen van de Engelſche ziekte ontdekt, en die moeijelijk aan het loopen komen, dagelijks, over het geheele ligchaam, met laauwen wijn te wasſchen.

In de plaats van wijn, kan men brandewijn, met vier deelen water vermengd, tot het zelfde einde gebruiken.

Kamillen. Vlierbloemen. Marjolijn. Kruiſemunt. Pepermunt. Melisſe. Malven.

Deze kruiden moeten in ieder gewonen tuin te vinden, en in elke wel ingerigte huishouding, gedroogd, in voorraad zijn, ten minsten in geen dorp geheel ontbreken: want ze zijn van een veelvuldig goed gebruik. De Vlierbloemen als thee, na het vatten van koude en bij hoesten; de Kamillen, Melisſe, Kruiſemunt, Pepermunt als thee, bij kramp, maagverzwakking, flaauwten, pijnen; de Malven bij ontſteking in de keel, als thee en tot ſpoeling. — Ook dienen ze uitwendig tot omſlagen en kruidenzakjes, bij zinkingen, plaatſelijke pijnen, roos, jicht, kramp.

Wol. Flanel. Groen gewast Linnen.

Een der beste en zekerſte huismiddelen bij zinkingen en jichtpijnen. Men omwindt het lijdende deel met gekamde Wol, of Flanel (de wol heeft, wegens ha-

hare natuurlijke vettigheid, meer uitwerking. Helpt dit niet, dan omwindt men de deelen met groen gewast Linnen of gewaste taf.

Uitnemend en eenvoudig geneesmiddel voor wonden, door eene zware verbranding gekregen.

Neem een aardappel; fchraap dien, gefchild zijnde, fijn; leg dit fchraapfel op een' doek, en flaa denzelven om het gebrande lid of deel. Dit middel trekt de brand uit, ftilt de pijn, en voorkomt het zweren Men ververscht het verband, drie tot viermaal daags. Vindt men dit fchraapfel te nat en te koud, dan laat men er het water afloopen, en make het een weinig warm; hier door krijgt het meer de gedaante van eene pap, welke vaster om het deel fluit.

Beproefd huismiddel voor alle foorten van wonden en kwetfuren.

De balfemieke kracht en uitwerking van den Honig is, in de medicijnen, als een inwendig geneesmiddel, bij menigerleie ongemakken, aan velen bekend. Maar minder bekend is het heilzaame gebruik daarvan uitwendig bij alle gekwetsten, zij mogen gefneden, gehouwen, geftooten, of met geronnen bloed gekneusde wonden hebben. En de Honig echter, wanneer hij maar zuiver en zonder eenige vreemde vermenging is, zal fchielijker hulp, dan alle andere zoogenaamde wondpleisters en fpiritusfen, te weeg brengen.

De wijze, om denzelven te gebruiken, is zeer eenvoudig. Zoodra iemand het ongeluk heeft, van zich op de eene of andere wijze te kwetfen, of

van anderen gekwetst te worden, of eene kneuzing te bekomen, welke met bloed doorloopen is, behoeft hij maar terstond, op een dubbel of driedubbel te zamen gelegd linnen lapje, genoeg Honig te strijken, hetzelve op de versche nog bloedende wonde te leggen, en dus te verbinden. Er moet echter vooraf op de wonde in het geheel geen water, of iets anders, komen; maar zoo frisch en bloedig dezelve maar immer zijn kan, worde de Honig daarop gelegd, welke aldus des te meer zijne kracht in derzelver spoedige genezing betoont, naardien hij het bloeden doet ophouden, de wonde van alle ontsteking, zwelling en ettering bevrijdt, en voorkomt dat er geen wild vleesch in groeije.

Is de wonde groot en diep, dan kan er, na verloop van vier of vijf uren, eene nieuwe en versche honigpleister opgelegd worden; en als dan zal het van zelfs blijken, hoe dikwijls men noodig zal hebben de pleister te vernieuwen, wijl, na het leggen van de tweede of derde pleister, naauwelijks in vierentwintig uren eene nieuwe meer noodig zal wezen. Men begrijpt hierbij ligtelijk van zelve, dat dit alles alleen bij vleeschwonden te gebruiken is. Want in zoo verre een been mede gekwetst of gebroken mogt zijn, dan is het de zaak van den Heelmeester, om de verdere noodige hulp daartoe bij te brengen.

Hier eindigde het lijstje, waarvan BRAAFMAN voor ieder der boeren een afschrift gemaakt had, die zulks dankbaar uit zijne hand ontvingen; besluitende EELHART dezen avon met het uitspreken van deze dichtregelen:

Om

Om 's ligchaams krachten te onderhouden,
Verkregen we uit GODS Vaderhand
De midd'len: — om het te bewaren
Gaf zijne liefde aan ons 't verstand.
Was deze zorg Hem niet te klein,
Ons moet zij dit althans niet zijn.

* * *

Gezondheid, sterkte, moed en krachten,
ô GOD! hoe veel zijn die niet waard!
Wat sterveling heeft lust tot werken
Wien ziekte 't lijdend hart bezwaart?
Gezondheid, blijdschap, kracht en moed,
Zijn hier op aard' het hoogste goed.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Over de vereischten en middelen, om het menschelijke leven tot een' hoogen trap van duurzaamheid te rekken.

Bij een matig, werkzaam leven, en een weltevreden hart,
Kan men hooge jaren tellen, vrij van kwelling, ziekte en smart.

CORNELIS PIETERZEN was thans weder volkomen hersteld, en had al met verlangen den tijd te gemoet gezien, dat hij, met de bekende vrienden, naar het gewone gezelschap zou kunnen vertrekken. En deze waren op hunne beurt ook verheugd, dat zij voltallig derwaarts konden gaan. Onder weg hield men dan ook de hartelijkste gesprekken over het onaangename van ongesteldheid en ziekte, en het genoegelijke der gezondheid. Bij allen heerschte opgeruimdheid, welke KLAAS JANZEN, door gepaste gezegden en aanwijzingen, in dankbaarheid deed overgaan.

Ten huize van den Heer EELHART gekomen zijnde, ontving KEES de welmeenendste en hartelijkste gelukwenschingen over zijne herstelling, die ook zijnen dank voor de deelneming en goeden raad, dien de Heeren hem hadden doen toekomen, niet schuldig bleef. Het gevoel van herkregene gezondheid en krach-

krachten, zeide BRAAFMAN, is een hoogst aangenaam gevoel, en dringt elk onbedorven hart tot stillen dank jegens den Opperbestuurder, waarvan wij in alles afhankelijk zijn. Het hernieuwt de blijdschap over het groote voorregt des levens, dat onze erkentenis jegens de bron van alle bestaan op vaste gronden vestigt, en moet, als 't ware, ons vernuft werkzaam maken, om, langs redelijke wegen, en door verstandelijke middelen, het leven, zoo lang mogelijk, te rekken.

EELHART. Zoo is 't, vriend! Ik heb meer dan eens die aangename gewaarwording gehad, en mij daartoe opgewekt gevonden. En ik vertrouw ook zeker, dat het gevoel van dankbaarheid aan CORNELIS niet vreemd is.

KLAAS JANZEN. Ik heb ook altijd gedacht, Dominé! dat de middelen, om de gezondheid te bewaren, en eenen hoogen ouderdom te bereiken, voorwerpen zijn, welke den mensch wel eens bezig mogen houden.

BRAAFMAN. Het eerste althans kan door niemand in twijfel getrokken worden. Het genoegen, 't welk ontstaat uit het genot der gezondheid, en het verdriet, dat ziekte baart, zijn steeds aanhoudende vermaningen, dat men de gezondheid niet hebbe te verwaarloozen. Doch wat het laatste betreft, de voegelijkheid, om naar een lang leven te wenschen, heeft men in twijfel getrokken, en gezegd, dat een mensch, na vijftig of zestig jaren geleefd, en aan zijne verpligtingen, als mensch, voldaan te hebben, wel mag vertrekken, om plaats voor anderen te maken. Aan gedachten als deze behoort echter geen voet gegeven te worden. Indien de menschen alleen voor

zich zelven leefden, om te voldoen aan hunne lusten, en hun eigen belang alleen te behartigen, mogt dit het geval wezen; maar, als wij hier op aarde zijn, om het geluk van anderen, zoo wel als ons eigen heil, te bevorderen, gelijk wij behooren te doen; en indien wij, door lang te leven, van meerder dienst kunnen zijn, door de kundigheden, welke eene langere ondervinding en veelvuldiger waarneming noodzakelijk moeten verfchaffen: zoo volgt daar uit, dat wij behooren te leven zoo lang als wij gezondheid en fterkte bezitten, om goede diensten aan anderen te bewijzen, en dat het vermogen, om goed te doen, de eigenlijke eindpaal is, waartoe onze wenfchen, om hier op aarde te blijven, zich moeten uitftrekken. Daarenboven hebbe men, in dit geval, niet over 't hoofd te zien, dat er een blijkbaar en noodzakelijk verband is tusfchen gezondheid en langlevendheid; dewijl het onmogelijk is, de eene te bezitten, zonder dat dezelve tot het genot van de andere toebrenge.

KLAAS JANZEN. Gij zoudt ons met de mededeeling van eenige waarnemingen, dit onderwerp betreffende, van nut kunnen wezen!

BRAAFMAN. Zeer gaarne. Voor eenige dagen heb ik met mijnen vriend EELHART het overleg gemaakt, om dit heden te doen. Wij zullen elkanderen verpoozen in het fpreken, en verwachten, dat gij fomtijds iets zult vragen, en bedenkingen opperen.

KLAAS JANZEN. Welke omftandigheden zijn er dan wel ftrekkende, om langlevendheid te bevorderen?

BRAAFMAN. Deze mogen onder de volgende alge-

gemeene hoofddeelen befchouwd worden: — 1. De luchtftreek. 2. De perfoonlijke geftalte. 3. De afkomst. 4. De natuurlijke gefteltenis of geaardheid. 5. De levensftand. 6. De beroepsbezigheden. 7. Ligchaamsoefening of arbeid. 8. Echtelijke verbindtenis. 9. De Sekfe. En 10. de vernieuwing der jeugd.

KLAAS JANZEN. Is de *luchtftreek* hier dan van aangelegenheid?

BRAAFMAN. Ja: het mag als eene algemeene regel ter neder gefteld worden, dat de gematigde, of zelfs de koudere luchtftreken, gunstigst zijn voor de langlevendheid. Hitte fchijnt het menfchelijk geftel te verteederen en te verzwakken, koude, daarentegen, hetzelve te verharden en te verfterken. De Spijze in heete landen is ook zoo voedzaam niet als in koude; en er heeft, over 't algemeen, eén grooter geneigdheid en meer gelegenheid plaats, om zich tot verfcheidene buitenfporigheden overtegeven, in de eerfte dan in de laatfte. Maar indien de luchtsgefteldheid koud is, fchijnt een regenachtige of vochtige dampkring min ongunstig voor langlevendheid te wezen, dan men zich veelligt zou verbeelden: want *Ierland*, een vochtig gewest, roemt op een groot getal oude lieden; en een groot gedeelte van de zeer hoogbejaarden, welke *Engeland* en *Schotland* opleveren, hebben in de Westelijkfte, en bij gevolg, in de regenachtigfte oorden van dit Eiland gewoond.

JAN BARENDZEN. De *ligchaamsgeftalte* en *grootte* verdient nu zeker overweging?

BRAAFMAN. Men rekent in 't algemeen, dat menfchen van eene eenigzins gedrongene geftalte, en van middelbare lengte, groote kans hebben, om lang te

te leven. Groote lengte ontftaat dikwijls uit een' onevenredigen groei van eenig deel des ligchaams, dat noodwendig eene ftrekking heeft, om zwakheid of ziekte te veroorzaken. Lange menfchen krijgen ligt eene hebbelijkheid van gebukt te gaan; dit verengt de borst, en is nadeelig voor de ademhaling; terwijl lieden van eene korter geftalte weinig moeite hebben om zich regt overeinde te houden, en uit eigen aard levendiger zijn, waardoor de dierlijke verrigtingen in een veel hooger graad van volkomenheid blijven. Het eenig nadeel van eene korte geftalte beftaat hierin, dat dezelve niet zelden vergezeld gaat met zwaarlijvigheid, welke de langlevendheid niet begunstigt.

KLAAS JANZEN. De *afkomst* komt zeker in aanmerking?

BRAAFMAN. Dit laat zich gemakkelijk begrijpen. Geboren te zijn van gezonde Ouders, en ontheven van erfkwalen, mag men zeker tellen onder de gunstigfte omftandigheden tot langlevendheid. Een zwak ligchaamsgeftel mag, door groote zorge en naauwlettend oppasfen, in het leven bewaard worden; maar zij, die gezondheid en fterkte erven, en geboren zijn met fterke ligchaamsgeftellen, kunnen alleen verwachten, niet alleen lang te zullen leven; maar ook de vermaken en geneugten des levens te genieten, terwijl zij beftaan.

GERRIT SIJMENZEN. In uwe algemeene opgave noemde gij ook de *natuurlijke gefteltenis* of *geaardheid.*

BRAAFMAN. Met het hoogfte regt; omdat levendheid ook veel van eene goede geaardheid, tevens paard

paard met eenen vrolijken, opgeruimden en luchtigen geest, afhangt. Noch de ligt vertoornde, noch de zwaartillende man, die onder het kruis des levens zucht, kan verwachten, zijn leven lang te zullen rekken. Zij zelfs, die hunne levensgeesten uitputten, door gestadig letterblokken. of andere zielswerkzaamheden, bereiken zeldzaam eenen hoogen ouderdom. Op eene lange lijst van 1712 personen, die omtrent eene Eeuw leefden, is FONTENELLE (die niet ten vollen honderd jaren bereikte,) de eenige Schrijver van naam; en diens mans hooge ouderdom wordt toegeschreven aan de bedaardheid zijner gesteltenisse, en die opgeruimde levendigheid van geest, waardoor hij zoo zeer uitstak: want hij behield, tot zijn laatsten snik, „ een jeugdigen ou„ derdom," gelijk de Franschen dit gelukkig uitdrukken.

KLAAS JANZEN. En wat doet hier de *levensstand?*

BRAAFMAN. Het is eene algemeene waarneming, dat het de rijken en grooten niet zijn, noch ook die gestadig geneesmiddelen gebruiken, welke oud worden; maar de zoodanigen, die veel beweging maken, die veel zich in de frissche lucht begeven, wier voedsel eenvoudig en matig is. Het gaat vast, dat personen, op welken deze beschrijving past, over 't algemeen, de grootste kans hebben van lang te zullen leven. Teffens staat hier aan te merken, dat, schoon de voorbeelden van hoogen ouderdom, bij aanzienlijken en grooten dezer wereld, niet zoo menigvuldig worden aangetroffen, dezelve, echter, zoo veelvuldig mogen gerekend worden, in evenredigheid van het kleiner aantal van zoodanige personen, als bij de lagere, doch veel talrijker klassen in de maat-

schap-

schappij. Ook is er niets onbestaanbaars in magt, rang of rijkdom, om met langlevendheid vergezeld te gaan; mits de andere omstandigheden de langlevendheid begunstigen.

JAN BARENDZEN. Heeft het bedrijf, dat iemand bij de hand heeft, of de *beroepsbezigheid*, ook invloed op de langlevendheid?

BRAAFMAN. Blijkbaar is het, dat eén lang leven veel moet afhangen van de wijze, waarop iemand zijne levensdagen besteedt. In zich zelven ongezonde bezigheden vindt men doorgaans dat het leven verkorten. Evenwel leefde zekere PETER PRIN, een Glasblazer, tot 101 jaren; en JOHN TIJLER, een Mijnwerker, in *Schotland*, wordt verondersteld, 134 jaren geleefd te hebben. De ouderdom van dezen laatsten kan niet door stellig bewijzen gestaafd worden, maar rust op zeer groote waarschijnlijkheden, en op eene geloofwaardige getuigenis. — Doch over 't algemeen zijn boeren, tuinlieden, en op 't land werkenden, de langstlevende. Krijgslieden, bovenal voetknechten, die de gevaren des oorlogs ontworstelen, munten desgelijks in langlevendheid uit: zij zijn doorgaans rustige en sterke knapen; de geregeldheid, waaraan overblijvende soldaten zich gewend hebben, terwijl de ongeregeld levenden wegvallen, de regt opgaande ligchaamsstand, welken men van hen vordert, brengen te wege, dat zij van nature wel gevormd, door kunst leeren in eene goede houding te gaan, en vele ligchaamsoefening hebbende, vele voordeelen, tot langlevendheid strekkende, genieten.

WILLEM CORNELISZEN. *Ligchaamsoefening* of *arbeid* is dan vast nuttig?

BRAAF-

BRAAFMAN. Niet alleen gematigde beweging, maar zelfs arbeid, mits dezelve binnen de palen blijve, brengt tot gezondheid en een lang leven het zijne toe. Vele voorbeelden zijn er van menfchen, die vrij zwaren arbeid gedaan, en zich aan de vrije lucht blootgefteld hebben, nadat zij honderd jaren achter den rug hadden; en aan den arbeid gewoon, fchijnen zij daarvan geen ongemak te gevoelen.

KLAAS JANZEN. En *Echtelijke verbindtenis* komt ook in aanmerking?

BRAAFMAN. Zekerlijk. 't Is bewezen, dat een groot gedeelte der langlevenden den gehuwden boven den ongehuwden ftaat verkozen, en doorgaans een talrijk kroost nagelaten hebben. Of het ongehuwde leven ziekten veroorzake, of tot ongeregeldheden aanleiding geeve, of de geaardheid grommig make, of aan welk eene oorzaak zulks ook moge toegefchreven worden, moge ftoffe tot verfchillende gevoelens opleveren; zeker is het, dat het aantal van ongehuwd levenden, die een hoogen ouderdom bereiken, niet haalt bij dat der gehuwden.

JAN BARENDZEN. Ik heb u ook van de *Sekfe* hooren fpreeken; maakt dan het vrouwelijke of mannelijk geflacht hier eenig onderfcheid?

BRAAFMAN. Schoon het aantal der mannen, dat geboren wordt, grooter is, dan dat der vrouwen, althans in *Europa*, is er nogtans grond om te gelooven, dat van beide de fekfen, naar evenredigheid, de vrouwen de meeste hoogbejaarden opleveren. Verfcheide redenen kan men hier voor bijbrengen; als de meerdere geregeldheid en matigheid harer levenswijze, haar minder bloot ftaan aan gevaren, moeije-

lijk-

lijkheden en geweldige aandoeningen; ook is de sekse, over 't algemeen, van een zachter en minzamer aard.

KLAAS JANZEN. Maar wat verstaat gij onder *de vernieuwing der jeugd*, welke gij het laatst noemde?

BRAAFMAN. In de laatste plaats is er, onder de kenteekens van langlevendheid, geen sterker, dan wanneer de natuur, als 't ware, zich zelve schijnt te verjongen, door in den ouderdom op nieuw tanden, en nieuw haar te schenken; doch de voorbeelden der zoodanigen zijn zeer zeldzaam. —— Nu, vriend EELHART! is 't uwe beurt.

EELHART. Ik ben daartoe bereid, en zal dan zoodanige regelen opgeven, als in acht genomen werden door dezulken, die een' hoogen ouderdom bereikten; dewijl zij eenige wenken kunnen geven, die anderen kunnen te stade komen.

Het levensplan, door den beruchten CORNARO gevolgd, is velen bekend; en de onthoudende wijze, op welke hij zijne dagen sleet, is dikwijls anderen ter navolging voorgeschreven: doch ik twijfel zeer, of vele dien zelfden levenstrant zouden wenschen te volgen, enkel om te bestaan. Het leven is niet langer wenschelijk, dan zoo lang hetzelve met eenige mate van zelfsvoldoening en genoegen kan gesmaakt worden; en het is van zeer weinig beduidenis, of iemand, die enkel als een plant bestaat, leve of niet.

Zonder ons tot verscheidene bijzonderheden intelaten, meer geschikt voor de naspeuringen der proefondervindelijke natuurkunde, dan voor het dadelijk leven, (als het wegen van het gebruikt wordende voedsel, enz.) zul-

zullen wij die regels opgeven; welke men het bevorderlijkst bevonden heeft, en die het geschiktste zijn, om in praktijk gebragt te worden. — Men kan dezelve onder de volgende hoofden brengen: 1. Voedsel. 2. Kleeding. 3. Woning. 4. Arbeid en Ligchaamsbeweging. 5. Hebbelijkheden en Gewoonten. 6. Geneesmiddelen. 7. Zielsgesteltenis.

KLAAS JANZEN. De aangelegenheid van gezond *voedsel*, tot bewaring der gezondheid en de bereiking van een' hoogen ouderdom, en van het vermijden van onmatigheid in eeten en drinken, laat zich ligt begrijpen.

EELHART. Om die reden behoeven wij er ook niet bij stil te staan. Eenige voorbeelden, 't is waar, worden er bij gebragt van lieden, die, bij aanhoudendheid, boven mate aten en dronken, en lang leefden; doch dezen kunnen in geen ander licht beschouwd worden, dan als uitzonderingen op eenen algemeenen regel; en wij mogen met grond beweren, dat, indien deze personen, ondanks hunne onmatigheid, een hoogen ouderdom bereikten, zij nog veel langer zouden geleefd hebben, indien zij eene andere levenswijze gevolgd hadden. Doch dit is zeker, dat men bij de meeste hoogbejaarde personen heeft bevonden, dat zij gewoon waren, 's morgens vroeg opteftaan, en ook 's avonds bij tijds, (dus niet laat in den nacht,) zich ter rust te begeven.

JAN BARENDZEN. Ook de invloed der *kleeding* is blijkbaar?

EELHART. Gewisselijk. Dit beseft een ieder. Onnoodig toch is het, de noodzakelijkheid van eene warme kleeding aantetoonen, bovenal voor lieden, die eenigen aanmerkelijken trap van jaren bereikt

hebben: gedurende het koude jaarſaiſoen is het als het beste middel aantemerken, om een aantal kwalen te voorkomen, waaraan eenigzins gevorderden in jaren zich bijzonder blootgeſteld vinden, en die door geene andere middelen ontgaan kunnen worden

GERRIT SIJMENZEN. Gij hebt in de derde plaats de *woning* genoemd?

EELHART. Ja. De gezondheid van elk mensch moet grootelijks afhangen van de plaats, waar hij woont, en van de geſteltenis van het huis zijns verblijfs. En daar het menigmaal is opgemerkt, dat het grootſte getal oude lieden in den winter ſterft, als mede dat vele van een' zwakken en teringachtigen ſtaat verpligt zijn, naar warmer luchtſtreek te verhuizen, als het eenigſte middel ter hunner behoudenisſe, is het zekeren Doctor PEARSON, in *Engeland*, voorgekomen, dat het voor de ouden en teringachtigen van grooten dienst zou wezen, dat men huizen bouwde van zulk een bijzonder maakſel, dat de lucht er niet alleen kon gehouden worden in een' zuiveren, maar ook ten naasten bij in den zelfden ſtaat van gematigdheid, naast aan den warmen kant; zoodat de zwakken, die er zich in bevonden, niets gevoelden van de verandering der ſaiſoenen. Zulk een denkbeeld, moet men toeſtaan, kan als geen algemeen middel aangemerkt worden; maar het is geregtigd tot de aandacht der zoodanigen, die zich in ruime levensomſtandigheden bevinden; en het is te hopen, dat eenigen hunner een Gasthuis zullen ſtichten voor ouden en teringachtigen, en de proeven nemen, om hunner zelven wil, en ten nutte van 't algemeen.

KLAAS

KLAAS JANZEN. De nuttigheid van *arbeid* of *ligchaamsoefening* valt in 't oog.

EELHART. Dat ligchaamsbeweging of arbeid noodig is, om het menschelijk gestel in orde te houden, kan niet wel in twijfel getrokken worden; mits men alle te groote mate daarin vermijde, dewijl niets meer strekt om de levenskrachten te verwoesten; voornamelijk wanneer deze zwak geworden zijn. Een klein reisje te doen is geenszins te ontraden; verandering van lucht en voorwerpen kan veel goeds uitwerken.

JAN BARENDZEN. *Hebbelijkheden* en *gewoonten* zullen ook hier niet weinig afdoen?

EELHART. Juist. De gezondheid en langlevendheid hangen zeer veel af van zindelijkheid, en van een aantal gewoonten en geringe oplettendheden, in welker ontvouwing wij met geene mogelijkheid treden kunnen. Het was zeer te wenschen, dat eenig Schrijver de moeite wilde nemen, om den uitslag te verzamelen van de algemeene ondervinding des betreffende, zoodanige hebbelijkheden en gewoonten aanwijzende, die, schoon zij op zich zelven zeer beuzelachtig schijnen, nogtans, te zamen genomen, naar alle reden, geacht moeten worden, veel te zullen kunnen toebrengen tot de gezondheid.

WILLEM CORNELISZEN. Gij noemde ook *geneesmiddelen?*

EELHART. Het is een algemeen zeggen, dat elk mensch, die veertig jaren oud is, zijn eigen Doctor moet wezen. Dit komt mij voor, een gevaarlijke grondregel te wezen. De beroemdste Geneesheeren wagen het zelden, wanneer zij eene ern-

ftige ziekte hebben, zich zelven geneesmiddelen voor te schrijven, maar laten die zorg doorgaans voor hunne Kunstbroeders over. — Menschen, die voorgeven, hun eigen Doctor te zijn, vindt men doorgaans zeer aan kwakzalverij overgegeven: en niets is nadeeliger dan dit. Het is voor de gezondheid allerbelangrijkst, dat men geene geneesmiddelen gebruike, buiten noodzakelijkheid, en nooit dan op goeden raad, bij het begin eener ongefteldheid; men moet zulks niet te lang verwijlen, anderzins kan men er weinig goeds van hopen: behoedzaamheid ftaat ook in acht te nemen omtrent de natuur, de foort, de hoeveelheid, en het langer of korter aanhouden.

KLAAS JANZEN. Is de kracht der Geneeskunde tegenwoordig echter nog niet zeer beperkt?

BELHART. In 't algemeen, zeker. Dan men mag veilig veronderftellen, dat, hoe zeer zij nog heden zich in hare kindschheid bevinde, het onmogelijk te bepaalen is, tot welken trap van volkomenheid dezelve zal opklimmen, niet alleen uit hoofde van de nieuwe vorderingen, welke de Scheikunde van dag tot dag maakt, maar ook van wegen het gene kan gebeuren, door de ontdekking van nieuwe, en den mensch heilzame planten, in landen reeds bekend, of nog te ontdekken, als mede door de nieuwe gebruiken van de oude te maken. Misfchien zullen dusdanige ontdekkingen veel meer fpoeds nemen, indien dezelve, in ftede van overgelaten te worden aan de naarfpeuring en vlijt van bijzondere perfonen, die aanmoediging en befcherming van hooger hand verkrijgen, waarop zij een zoo groot en eigenaardig regt hebben.

GER-

GERRIT SIJMENZEN. In de laatste plaats spraakt gij van de *zielsgesteltenis?*

EELHART. Ja: niets is dienstiger tot langlevendheid, dan het bewaren van gelijkmoedigheid en opgeruimdheid van geest, en niet te bezwijken onder de teleurstellingen der wereld, waar aan alle menschen, doch inzonderheid de bejaarden, zijn blootgesteld. Indedaad, dit is een stuk, 't welk niet te ernstig kan aangedrongen worden: want de ondervinding bewijst ten vollen, dat velen bezwijken onder moedeloosheid, die, hadden zij hunnen moed en zielskracht behouden, vele jaren langer zouden geleefd hebben.

KLAAS JANZEN. Maar in welke landen munten de inwoners, in langlevendheid, boven anderen uit?

EELHART. De bergachtige landen munten bijzonder uit in het opleveren van een aantal van langlevenden. De Hoogleeraar PALLAS onderrigt ons, dat de inwoners der bergachtige streken van de Provincie *Iselk*, in de Noordelijkste deelen van *Siberië*, een hoogen ouderdom bereiken; dat lieden van honderd jaren daar algemeen zijn; dat hij onder de Invaliden een soldaat ontmoette, die 120 jaren telde. De bewoners der Vlakte, in de nabuurschap, steken daarentegen niet uit in gezondheid of langen levensduur. — BUFFON rangschikt de bergachtige gedeelten van *Schotland* boven aan, op de lijst der gedeelten van *Europa*, die zich door langlevendheid op het voordeeligste onderscheiden. En waarlijk, er is geen land in *Europa*, waar, naar gelange der volkrijkheid, een grooter getal menschen zestig, zeventig, tachtig, ja negentig jaren telt, bij het bezit van

alle hunne vermogens, zoo van ligchaam, als van geest, dan in dat gedeelte van *Groot-Brittanje.* — Er is ook alle reden om te gelooven, dat vele der Departementen van *Frankrijk*, en de bergachtige streken van *Duitschland*, *Hongarije*, *Zweden*, als mede die van *Spanje*, *Portugal*, *Italië* en *Amerika*, treffende voorbeelden van langlevendheid zouden opleveren, werd er een bijzonder onderzoek gedaan omtrent dit belangrijk onderwerp.

BRAAFMAN. Ik oordeel het, daar wij zoo breedvoerig over dit stuk spreken, niet ongepast, de volgende Tafels optegeven, welke de duurzaamheid van het menschelijk leven aanwijzen, en tevens, hoe weinigen er zijn, in evenredigheid van het getal der geborenen, die het tijdperk van zestig jaren tellen.

Van de honderd, die er geboren worden, sterven er, volgens HUFELAND, een beroemd Hoogleeraar in de Geneeskunde,

onder de 10 . . .	50.
tusschen de 10 en 20 . .	20.
——— 20 — 30 . .	10.
——— 30 — 40 . .	6.
——— 40 — 50 . .	5.
——— 50 — 60 . .	3.
	94.

Hieruit zou blijken, dat er slechts *zes* onder de honderd zijn, die kans hebben, om meer dan zestig jaren te leven.

Van

Van lieden, die meer dan honderd jaren bereikt hebben, heeft de vlijtige HALLER 1113 voorbeelden verzameld, en geeft de volgende Tafel van den duur hunner levensjaren:

Menschen, die van 100 tot 110 jaren leefden, zijn de voorbeelden meer dan . 1000.

Van 110 tot 120, omtrent	.	62.
— 120 — 130	. . .	29.
— 130 — 140	. . .	15.
— 140 — 150	. . .	5.
152 (zekere PARR.)		1.
169 (JENKINS)		1.

Maar in een later Werk ontmoeten wij de volgende Tafel, als de uitkomst eener uitgebreider verzameling van voorbeelden van langlevenden:

Van Mannen en Vrouwen, die leefden van 100 tot 110 jaren, waren de voorbeelden 1310.

Boven 110 — 120	. .	277.
— 120 — 130	. .	84.
— 130 — 140	. .	26.
— 140 — 150	. .	7.
— 150 — 160	. .	3.
— 160 — 170	. .	2.
— 170 — 185	. .	3.

Uit dit alles volgt, dat het meer dan waarschijnlijk is, dat menschen, over 't algemeen, door voegelijke oplettendheid en geregeldheid, niet alleen langer zou-

den kunnen leven, maar ook daar van meer genots trekken, dan tegenwoordig doorgaans het geval is: en het is te hopen, dat, ten dezen opzigte, zoo wel als van vele andere bijzonderheden, het menschdom nog in eenen ſtaat van vorderinge zijn moge; dat het nog grooter en gewigtiger kundigheden zal opdoen, zoo ten opzigte van de uitgeſtrektheid der perſoonlijke genietingen, waarvoor wij menſchen vatbaar zijn, als van de middelen, om dezelve te bezitten, met meer voldoenings, en voor een langer tijdsbeſtek.

Hier ging het gezelſchap uit een.



TIEN-

TIENDE HOOFDSTUK.

Over den schijndood; de middelen, om het levensbeginsel in zulke schijndooden weder optewekken; en over de kenmerken van den wezenlijken dood.

Kostlijk is des menschen leven, eerbiedwekkend is zijn dood;
Diep gevoelt een mensch bij 't sterfbed: hier ligt mijn Natuurgenoot!
Dat hij stil en vredig ruste! mooglijk is zijn dood nog schijn!
Ras ontkleeden, of begraven, kon welligt een doodstraf zijn.

Hebt gij ook gehoord, zeide CORNELIS PIETERZEN tegen GERRIT SIJMENZEN, toen zij met de anderen naar het gezelschap gingen, dat de Hospes te *B.* eergisteren zoo schielijk gestorven is? en, wonder vreemd klinkt het, dat de Doctor, dien men, toen hij het toeval kreeg, uit de Stad haalde, en aankwam, wanneer hij reeds overleden was, wel allerernstigst verboden heeft, hem, ten minsten in de eerste vierentwintig uren, niet te ontkleeden of afteleggen, gelijk men spreekt; ja zelfs nog eenige dingen in 't werk stelde, als of hij hem nog in het leven kon terug roepen? Alweer eene vreemdigheid, dacht ik, waarvan ik voor mij de reden niet bezeffe.

GERRIT SIJMENZEN. Ook mijn knecht kwam te middag daarmede t'huis. Ik begrijp dit ook niet. Sommige menſchen voeren al wonderlijke gebruiken in, geheel afwijkende van die, welke onze oude luiden volgden. Wat zegt gij daarvan, KLAAS neef?

KLAAS JANZEN. Ik heb ſedert eenige jaren al geleerd, GERRIT, om mijn oordeel, zelfs bij de vreemdst voorkomende zaken, een tijd lang in te houden, tot ik er zelve eens over nagedacht, of andere kundiger lieden over gehoord of geſproken heb. — Wie zal ons zeggen, of die Doctor in 't algemeen wil aangeraden hebben, de geſtorvenen zoo lang te laten liggen? of mogelijk de aard der ziekte, waaraan hij vermoedde, dat de genoemde Hospes geſtorven ſcheen, zulk een voorzorg niet noodzakelijk maakte? Hoor! ik zou wel durven wedden, dat er voor de aanrading van zulk eene behandeling goede gronden zullen beſtaan. Ik zal er ſtraks tegen de Heeren maar eens van ſpreken.

CORNELIS PIETERZEN. Nu, dat zal mij althans aangenaam wezen.

Zoodra was men dan niet ter beſtemde plaatſe gekomen, en had ieder, na behoorlijke groete en verwelkoming, zijne plaats genomen, of KLAAS JANZEN zeide:

Het is, Heeren! nu al eenigen tijd, onze vaste gewoonte, wanneer wij, toevalliger wijze, in het hier heen komen, over eene of andere gebeurtenis ſpreken, en er bezwaren zich opdoen, die wij niet weten opteruimen, dezelve dan hier nog maar eens op de baan te brengen. Wij krijgen dan toch altijd licht en aanwijzing, waarom deze en gene dingen zoo geſchieden. — De zaak is mogelijk van niet veel

veel belang, maar wij moeten ze toch eens opwerpen. Kunnen er geene gevallen wezen, waarin het voorzigtigst is, iemand, die voor gestorven gehouden wordt, niet dadelijk te ontkleeden en op stroo te leggen?

EELHART. Ik bemerk wel, waar gij heen wilt, KLAAS! Gij hebt het oog op het gebeurde met den Hospes te *B.*, daar Doctor S. zoo iets aangeraden heeft, gelijk hij mij zelf verhaalde, toen ik hem gisteren sprak: terwijl hij mij tevens te kennen gaf, hoe vreemd sommigen opzagen van zulk een' raad, en hoe hoorbaar eenigen daartegen met anderen meesmuilden.

CORNELIS PIETERZEN. Ja, mijnheer! ik wil wel bekennen, dat, zoo ik daarbij geweest was, en wat te zeggen had gehad, het dan althans niet zoo strikt zou opgevolgd wezen.

BRAAFMAN. Wel, KEES! ik had gedacht, dat gij ook in 't algemeen al geleerd had, uw oordeel in zulke gevallen aan het verlichter oordeel van anderen, en inzonderheid van een' Geneesheer, te onderwerpen. De Doctor hield mogelijk dien persoon nog niet voor wezenlijk dood, maar voor slechts in schijn gestorven, waartoe de aard der ziekte hem het vermoeden kan gegeven hebben, terwijl hij, dit zoo zijnde, door het zoogenaamde afleggen, zeker zou gestorven wezen: en, in een ander geval, in het warme bed blijvende liggen, namelijk met bijgevoegde middelen, somtijds nog geheel bij het leven kon worden terug geroepen; waarvan verscheidene voorbeelden voorhanden zijn.

EELHART. Ik herinnere mij hierbij een geval, voor eenigen tijd in de *Vaderlandsche Letter-*

oe-

oefeningen geplaatst, betrekkelijk het weder bijbrengen van zulk een' schijndoode, dat ik eens zal opzoeken en voorlezen. — Hier is 't. De Verhaler is zekere Doctor KRÜSE, in de *Beverwijk*.

„ Op Donderdag, den 9den Februarij, 1804. des
„ namiddags omtrent half 4 uren, van *Alkmaar*
„ naar de *Beverwijk* rijdende, vond ik, digt bij
„ het Dorp *Limmen*, kort bij den weg, tegen een'
„ wal aan, een vrouwspersoon liggen. Niet weten-
„ de, of dit mensch zich aldaar tot slapen had ne-
„ dergezet, dan of haar somtijds iets anders mogt
„ overgekomen zijn, riep ik haar bij herhaling toe,
„ om haar te doen ontwaken. Geen antwoord krij-
„ gende, noch ook de geringste beweging aan haar
„ bespeurende, sprong ik oogenblikkelijk van het
„ paard, om nader onderzoek aangaande de omstan-
„ digheden dezer persoon te kunnen doen, en naar
„ bevind van zaken, haar de noodige hulp toete-
„ brengen. Dan, haar hoofd uit een kuiltje in den
„ wal opgeligt hebbende, werd ik tot mijn leedwe-
„ zen gewaar, dat de ledematen hares ligchaams ijs-
„ koud waren, haar gansche gezigt doodbleek zijn-
„ de; mond en oogen stonden open, en de oogster-
„ ren (*pupillen*) waren in de laatste ongemeen ver-
„ wijd; van pols en ademhaling bespeurde ik in 't
„ geheel niets; handen en voeten, echter, waren
„ nog min of meer buigzaam. Uit voornoemde ken-
„ merken konde ik nu wel de waarschijnlijkheid
„ des doods dezer persoon gissen; maar deszelfs vol-
„ le gewisheid bleek er niet uit. Ik deed natuurlij-
„ ker wijze ten eersten onderzoek, of de toestand,
„ waarin ik deze persoon vond, ook door uiterlijke,
„ het zij geweldadige, het zij andere oorzaken,
„ (bloedstorting, bij voorbeeld,) zijnen oorsprong ont-
„ leende; maar niets van dien aard, hoe ook ge-

„ naamd,

„ naamd, bleek mij; en dus nam ik ſpoedig, vol-
„ gens mijn' pligt, het beſluit, om, tot behoudenis
„ van deze Schijndoode, alle die middelen in 't werk
„ te ſtellen, welke plaats en omſtandigheden mij toe-
„ lieten. Niet verre aan den anderen kant des wals
„ een boer op 't land ziende arbeiden, riep ik dien,
„ zond hem naar den Schout van het Dorp, om
„ dien van het geval kennis te geven, en tevens
„ eenige inwoners ter noodige hulpbetooning mede
„ te brengen. Om nu aan mijnen kant ook geen
„ oogenblik tijds nutteloos te verliezen, wreef ik
„ haar voorloopig met mijne hand de uiterlijke le-
„ dematen van onderen op naar boven toe, en, mij-
„ nen mond op den haren leggende, blies ik haar,
„ gansch voorzigtig, en naar de regelen der kunst,
„ adem in, zocht daarbij tevens, door middel mijner
„ handen, hare borst te bewegen, om, zoo veel
„ immers mogelijk, de natuur natevolgen. Hiermede
„ verliep wel een half uur. Twee boeren vrouwen,
„ welke ik te voren voorbij was gereden, kwamen
„ eindelijk bij mij, waren aanſtonds gereed, om mij
„ in het verplaatſen der Schijndoode te helpen, en
„ bragten haar met mij in het naaste boerenhuis, be-
„ woond door den braven DIRK SCHOTVANGER;
„ zorgende ik hierbij vooral, dat haar hoofd behoor-
„ lijk om hoog werd gehouden. Hier nu gebragt
„ zijnde, leiden wij haar in eên ruim vertrek neder,
„ op een' houten vloer, op een' behoorlijken afſtand
„ van het vuur, onder haar hoofd een ſtoelkusſen,
„ en, het tegen haar over zijnde venſter geopend
„ hebbende, om met de meeste nuttigheid te kunnen
„ arbeiden, ontblootte ik haar nu zoo veel noodig
„ was; zijnde er intusſchen verſcheidene inwoners
„ bij gekomen. Tot de wrijving des ligchaams be-
„ diende ik mij nu van een' welgewarmden wollen

„ lap,

„ lap, en voorts van een droogen ſtevigen ſchuijer;
„ durende dezelve tot dat de huid begon warm te
„ worden, en geſchiedende vooral in de ſtreken van
„ het hart, de maag, de ruggraad, en onder de
„ voeten; hierbij verzuimde ik niet, om voorzigtig
„ lucht in te blazen, daarbij de borst volgens de na-
„ tuur te bewegen, als ook het ſtrottenhoofd. Met
„ deze middelen nu een goed uur aan het huis van
„ den Landman bezig geweest zijnde, en nog het
„ minſte teeken van leven niet beſpeurende, ging
„ ik over tot het koude drupbad, waarvan ik meer
„ dan eens in *Duitschland*, met een ongemeen
„ goed gevolg, gebruik had zien maken, en het be-
„ ſprengen van het ligchaam met azijn. Ik maakte
„ eenvoudig gebruik van een trekpot met koud wa-
„ ter, plaatste mij op een ſtoel, om zoo hoog moge-
„ lijk te kunnen reiken, en liet aldus het water,
„ drupsgewijze, langzaam, op den zoogenaamden
„ hartkuil vallen, en het aldaar ſtaan blijvende water,
„ van tijd tot tijd, met een doek weder afvegen.
„ Dan, zoo dikwerf als ik dit drupbad bezigde,
„ wreef ik van te voren, met den ſchuijer, die
„ plaats, tot dat ze warm werd. Bij afwisſeling be-
„ diende ik mij echter ook van voornoemde midde-
„ len. Edoch er deed zich nog geen ſpoor van her-
„ leving op; zoodat ik zelf reeds begon te twijfe-
„ len, en allen, die er bij waren, mij raadden, om
„ mijne vruchtelooze pogingen te ſtaken: want, *wat*
„ *dood was, zou ook wel dood blijven.*

„ Maar van de gewisheid des doods dezer per-
„ ſoon nog niet ten vollen overtuigd zijnde, ſtaakte
„ ik hiermede mijnen arbeid geenszins, maar verdub-
„ belde denzelven veel eer, en was eindelijk, tot mijn
„ grootſte genoegen, zoo gelukkig, eenige geringe
„ blijken van herleving te bemerken, nadat ik twee

„ goe-

„ goede uren, op die wijze, met haar was bezig
„ geweest. Voegt men hierbij den tijd, dien ik,
„ reeds aan den weg, mijne pogingen, om haar te
„ doen herleven, had in 't werk gesteld; neemt men
„ wijders aan, dat zij slechts een half uur in den
„ toestand was geweest, waarin ik haar aantrof, —
„ dan had zij ten minsten ruim drie uren in die do-
„ delijke flaauwte doorgebragt.

„ De eerste kenmerken der herleving, die ik ge-
„ waar werd, bestonden in kleine trekkingen der on-
„ derlip, die al langzamerhand, tot groote verbazing
„ der omstaande personen, sterker werden. Het
„ licht nabij haar oog brengende, trok zich de oog-
„ ster een weinig zamen; nam men het weg, dezel-
„ ve werd terstond weder wijder. Nu werd men
„ ook de ademhaling gewaar, zoo ook de kleine
„ pols. De natuurlijke warmte in de borst en buik
„ kwam terug, als ook in de overige deelen des
„ ligchaams. Op de lippen, wangen en andere dee-
„ len des gezigts, kwam eene lichte roode kleur we-
„ der te voorschijn. Ik beproefde nu, om haar een
„ paar lepels thee in te geven, 't welk mij gelukte;
„ vervolgens gaf ik haar 30 à 40 druppelen Hoff-
„ man, (*Liq. Hoffm.*) zij begon nu reeds hare le-
„ dematen te bewegen, en was in staat, eenige
„ woorden zachtjes te spreken. Een weinig wijn
„ herstelde haar ten vollen, zoodat zij weldra een
„ kopje koffij met smaak gebruikte, en den volgenden
„ morgen, gezond, hare reize voortzette."

KLAAS JANZEN. Hoe gelukkig, dat die mensch in de handen van eenen deskundigen en welwillenden viel! onkundigen en bevooroordeelden hadden haar zeker als eene doode behandeld. — Ik begrijp zeer ligt, dat ook hetzelfde kan gebeuren met zie-

zieken, die niet zonder oppasfing zijn geweest, dat zij, namelijk, naar het denkbeeld van hunne oppasfers, reeds dood zijn, en echter nog levensvuur in zich hebben, dat, bij geduld, of door gepaste behandeling, aan het glimmen en branden kan gaan.

CORNELIS PIETERZEN. Dit zou mij wel befchaamd maken over mijne voorbarigheid. Ik neem althans voor, mij nimmer tegen den raad van deskundigen, in dezen, te verzetten, maar wil dien liever naauwgezet opvolgen.

BRAAFMAN. Gij moogt het uwe wel toebrengen, om verkeerde en alle onwaardige en nadeelige gewoonten bij het fterven te doen wegvallen. — Ik heb mij dikwijls zeer geërgerd, wanneer ik zag, hoe fchielijk fomtijds de beklemdheid en droefenis van de huisgenooten eenes ftervenden, zoodra een van allen zeide: ,, De zieke heeft het afgelegd!" overging in drokte, om buren en vrienden met drank, enz. te bedienen, en toeftel tot het afleggen te maken, zonder dat zich iemand regt opzettelijk bekommerde, of het fterven wezenlijk had plaats gehad.

BELHART. En evenwel behoort het, naar mijn gevoel, en vast naar dat van alle menfchen met gezonde herfenen, onder het ontzettendfte lot, voor dood gefchouwd, en als zoodanig behandeld te worden, zonder het nog werkelijk te zijn.

BRAAFMAN. Het denkbeeld van, nog levendig, begraven te worden, was voor vele lieden, gelijk ik wel gelezen heb, zoo fchrikverwekkende, dat zij, bij uiterften wil, bevolen hebben, eer zij ten grave gedragen worden, hunne voetzolen te doorfnijden

en

en te blakeren. Sommigen gingen nog verder; te *Touloufe* is iemand bekend geweest, die verbood, vroeger dan vier dagen, na zijn overlijden, hem te begraven, en een legaat befprak aan zulk eenen, die hem, voor zijne begrafenis, het hoofd affloeg.

EELHART. Van hier dat geleerden en lieden van de kunst een onloochenbaar kenteeken van den dood opfpeurden, en hun eenparig gevoelen hieromtrent was, dat, wanneer er verrotting plaats had. —— Dan, in onzen tijd heeft men twee andere kenmerken opgegeven, eenvoudiger en naar ieders vatbaarheid berekend, die tevens fpoediger werkende: het is I. die geelachtige kleur, welke de palm of het binnenfte gedeelte der handen, en der voetzolen, bij uitfluiting aannemen, en die van de bleekheid van alle de andere ligchaamsdeelen zoo zeer onderfcheiden is. II. Wanneer de handen geopend, en de vingers tegen elkanderen worden gefloten, hebben dezelve eene gekleurde halfdoorfchijnendheid, indien men ze tegen het licht houdt; het zelfde heeft plaats omtrent alle andere dunne ligchaamsdeelen; deze halfdoorfchijnendheid heeft geene plaats meer, wanneer, na het overlijden, het bloed niet meer omloopende, koud en ftijf is geworden. — Deze beide verfchijnfelen zullen, bij eenen wezenlijken dood, vierentwintig uren na het veronderftelde overlijden zich vereenigd vertoonen: terwijl men zulke ligchamen, waaraan zij zich niet openbaarden, niet behoorde te begraven, voor dat zich de verrotting duidelijk opdeed.

KLAAS JANZEN. Zoo bekomen wij aldus eene gewenschte aanwijzing in eene allerbelangrijkfte zaak!

BRAAFMAN. Eene zaak van zoo veel aangelegenheid,

heid, dat alles, wat flechts van verre hierin van dienst kan wezen, ons welkom moet zijn. — Zoo kan ik ook niet voorbij, het volgend berigt van den Hofraad VAN HILDEBRAND, aangaande een zonderling hulpmiddel voor schijnbaar gestorvenen, hier mede te deelen.

Aldus luidt zijne opgave:

„ Het is eene bekende oude waarneming, door
„ vele nieuwere bevestigd, dat de uitwendig aange-
„ bragte geneesmiddelen eene uitwerking doen, over-
„ eenstemmende met de krachten, die zij inwendig
„ gebruikt betoonen. Daar de toestellen tot de ta-
„ baksrook-clijsteren, die zich, in het weder opwek-
„ ken der Schijndooden, dikwijls zoo vermogende
„ betoond hebben, alomme niet steeds bij der hand
„ zijn, zoo verdient deze aanmerking toegepast te
„ worden op het uitwendig gebruik der tabaksbla-
„ den, dewijl derzelver krachtige uitwendige wer-
„ king, door de volgende zonderlinge gebeurtenis,
„ toevallig is bewezen. Een Escadron Husaren,
„ die uit *Hongarijen* naar *Gallicië̈n* verlegd wer-
„ den, namen hunne geliefde tabaksbladen mede over
„ de grenzen; doch, om het ontdekken derzelver
„ aan de tolkamer op de grenzen voortekomen, lei-
„ den zij hunne bladen rondom de borst en den
„ buik, hetwelk bij hen allen, zonder uitzondering,
„ hoofdpijn, duizeligheid en brakingen verwekte;
„ dat zoo veel te aanmerkenswaardiger was, omdat
„ deze lieden aan den prikkel des tabaks zoo ge-
„ woon zijn. — Dit geval heeft mij op het denk-
„ beeld gebragt, om bij Schijndooden, wanneer er
„ oogenblikkelijk geene andere middelen bij de hand
„ waren, uitwendig van de tabaksbladen gebruik te
„ maken, zoo om dezelve aan te leggen, als om

„ daar-

„ daarmede, in plaats van borstelen, te wrijven.
„ Hiervan heb ik eenmaal een gewenscht gevolg ge-
„ zien, en vind mij daardoor verpligt, zulks vervol-
„ gens aan te bevelen, in gevallen, waarin zoodani-
„ ge prikkel van dienst kan zijn. Nog vind ik mij
„ verpligt, bij deze gelegenheid aantemerken, dat
„ wij, in onze proeven, bij in fchijn overledene voor-
„ werpen, doorgaans te driftig en te geweldig zijn:
„ wordende wij door de grootheid der zwakte ver-
„ leid, om te veel te doen, en den regel te ver-
„ waarloozen, die ons gebiedt, in geval van een
„ directe zwakheid, die doorgaans bij in fchijn over-
„ ledenen plaats heeft, den prikkel, in den beginne
„ zeer zacht, en allengskens opklimmende, te maken.
„ Het geweldige drukken, fchudden en wrijven van
„ zoodanige menfchen, is, in den beginne, fchade-
„ lijk, en de werktuigelijke prikkel is op zich zel-
„ ven niet alleen toereikende. Hierom beveel ik, in
„ het toekomende, op het nadrukkelijkst aan, het
„ wrijven met tabaksbladen, die bijna overal te
„ bekomen zijn, zonder daarom echter het gebruik
„ van andere gepaste middelen te verwaarloozen." —

De boeren bedankten voor de medegedeelde berigten, en vertrokken, wel voldaan, en al pratende ter opfcherping van het gehoorde, en met het voornemen om het in voorkomende gevallen toetepasfen, naar hunne woningen.

❋

ELFDE HOOFDSTUK.

Over de Lucht, en het nut van den groei der Boomen, tot zuivering van dezelve.

Menschen, Dieren, Boomen, Planten — sterven, kwijnen en vergaan,
Zoo zij zuivre Lucht ontberen; niets kan zonder haar bestaan.
Wilt ge een frissche Lucht genieten, onontbeerlijk voor den mensch,
Volgt de lessen hier gegeven; zoo verkrijgt gij wis uw wensch.

Hebt gij den tijd gehad, om dat stukje eens in te zien, 't welk ik u voor drie dagen ter onderzoeking zond? vroeg BRAAFMAN, toen hij bij zijnen vriend EELHART, op den gewonen gezelschaps-avond, gekomen was; het kwam mij voór, alle vereischten te hebben, om het aan onze boeren voortelezen en medetedeelen: onder onze goedkeuring werd het mij van eenen, in vele opzigten, verdienstelijken man, tot dat oogmerk toegezonden.

EELHART. Ja wel ingezien, vriend! Ik denk er op dezelfde wijze over, en zoude er, dringend, voor ons gezelschap om verzoeken, al ware het daarvoor eigenlijk niet bijeengebragt. De gemeenzame stijl, waarin het vervat is, zal regt aan onze lieden bevallen. Ik verzoek, Dominé! dat gij het dezen avond, met uwe gewone duidelijkheid, maar eens voorleest.

Wan-

Toen nu de boeren gekomen en gezeten waren, en BRAAFMAN hen met weinige woorden tot het onderwerp had voorbereid, las hij:

Lucht is de vloeiftof, die bij Menfchen, Dieren en Planten het leven moet onderhouden, en, behoorlijk zuiver zijnde, de gezondheid bevordert en bewaart, maar onzuiver en bedorven in eene hooge mate nadeelig wordt.

Dat de Mensch niet buiten lucht kan leven, is kennelijk door eene menigte voorbeelden en ondervindingen. Slechts één treffend voorbeeld zal ik aanhalen: Toen de Engelfchen in de rijke Provincie van *Bengalen*, op de Indifche kust, zich door krijgsgeweld en veroveringen uitbreidden, werd een corps hunner troupen, te diep in het land gedrongen, door de Indianen afgefneden, omfingeld en krijgsgevangen gemaakt. En weet gij wat de Nabob, de Vorst der Indianen, deed met die gevangenen? Hij liet ze brengen in een zijner gebouwen, en aldaar in een eng vertrek opfluiten, en de gevolgen dezer opfluiting veroorzaakten, door het bederf der lucht, en het gebrek van toevoer aan zuivere lucht, binnen weinige dagen, den dood aan alle deze gevangenen. — Dat de Dieren niet buiten lucht kunnen leven, is zelfs bij de kinderen bekend. Laat de kleine boeren jongen in het voorjaar een nestje met jonge vogels uithalen, hoe zorgvuldig hij ze ook tegen de koude moge dekken, zal hij toch bedacht blijven, om ze behoorlijk lucht te geven: of laat een kind wat goudhaantjes, of andere kleine beestjes, tot zijn vermaak aanhouden in een doosje, dan fnijdt of boort het in dat doosje eenige gaatjes; en vraagt gij, waartoe dat diene? hij zal u ftraks antwoorden:

wel, omdat mijne diertjes, bij gebrek aan lucht, zouden ſterven. — Dat de Planten bij gebrek aan lucht ſterven, leert ons de ondervinding. Wanneer wij ſommige Planten of Boompjes hebben, die de winterkoude niet kunnen doorſtaan, dan plaatſen wij die ſomtijds in een kelder of ander eng vertrek, van de buitenlucht afgeſloten; maar wanneer in die afgezonderde plaatſen geene nieuwe of verſche lucht wordt aangebragt, verwelken en ſterven de Planten, even zoo wel als door de winterkoude of vorst in de opene lucht. In de Orangeriën, of in de ſtookkasſen, waarin men de vreemde gewasſen 's winters bewaart of voortkweekt, moet de Hovenier wel zorgen, dat, bij gematigd weêr, een ſtroom van verſche buitenlucht wordt in- en doorgelaten, wil hij zijne gewasſen niet, bij gebrek van lucht, zien verkwijnen. — Wilt gij voor uwe oogen zien, dat de Planten niet buiten de lucht kunnen leven, neem dan een welgroeijend plantje, behoorlijk voorzien van aarde en water, plaats dit, onder een welgeſlotenen glazen klok, en, binnen weinig tijds, zult gij de bladeren zien zwart worden, verdorren, afvallen, en het plantje ſterven.

Wat bewijzen nu deze voorbeelden? niet, dat alhier de geheele gemeene- of dampkrings-lucht was buiten geſloten, en uit die plaatſen ontledigd: want dit kan niet geſchieden, dan door middel van de luchtpomp. (De luchtpomp is een werktuig, waardoor de lucht, onder glazen klokken, geheel kan ontledigd en weggenomen worden, en een dier, daar onder geplaatst, door deze ontlediging der lucht, in twee of drie minuten doen ſterven.) Maar deze bovengenoemde voorbeelden bewijzen, dat de lucht aan beſmetting, en zelfs aan bederf is onderworpen. Al-

le

le ligchamen hebben hunne uitwasemingen, en het zijn deze uitwasemingen, die de lucht besmetten en bederven. De Engelsche gevangenen, in een eng vertrek opgesloten, bedorven door hunne uitwasemingen spoedig de gemeene lucht, die zich voor hunne komst in dit vertrek bevond, en geenen aanvoer van eene nieuwe frissche luchtstroom bekomende, moesten deze ellendigen, noodwendig, in hunne eigene uitwasemingen, en in de stilstaande bedorvene lucht, verstikken en omkomen. — Eveneens is het gelegen met de diertjes in het doosje, en met de planten, afgesloten van de lucht.

Als eene vloeistof moet de lucht gestadig in beweging zijn, zal zij hare veerkracht en zuiverheid behouden. Door stil te staan, bederft de lucht, even als stilstaand water bederft, dat zijne bedorvene uitwasemingen met de lucht vereenigt, en dezelve ook besmet en ontsteekt. — Wij worden het bederf der lucht gewaar door de onaangename reuk, bij voorbeeld, in de ziekenkamers. Komen wij 's morgens maar in de enge slaapkamers, hoe benaauwd is de lucht in die vertrekken! Wat moeten wij hier uit leeren? Dit, dat wij, zoo veel mogelijk is, in onze zieken- en slaapkamers een toevoer van versche buitenlucht aanbrengen moeten, door op een' gepasten tijd de vensterramen open te zetten, en zoo veel mogelijk, bij goed weêr, onze bedden en dekens naar buiten te brengen en te luchten. — Ik moet hier weder iets, tot nader verstand en staving van het gezegde, bijbrengen. Aan boord van de oorlog- en andere groote schepen slaapt al het volk tusschen deks: bij de meeste schepen is de verdieping zoo laag, dat men niet regt overeinde kan staan; men kan denken, hoe benaauwd het aldaar zij, waar 200

 à 300

à 300 menſchen, en ſomtijds nog veel meer, moeten ſlapen. Dit geeft, op lange reizen, aanleiding, tot bederf der lucht, aanſtekende ziekten en vele dooden onder het ſcheepsvolk. Kapiteins en Bevelhebbers, die zorg hebben voor hun volk, die de goede orde en zuiverheid beminnen, en gevoel genoeg bezitten, om die menſchen, welke hun zijn aanbevolen, bij de gezondheid te bewaren, doen, als wind en weêr het eenigzins toelaten, al het volk, voormiddags, boven op het dek komen, alle de ſlaapkooijen, de bedden of bultzakken uithalen, en in het ſcheepswand te luchten hangen, de geſchutpoorten en luiken open zetten, op dat de wind tusſchen deks door kan waaijen, en, door een friſchen aangebragten luchtſtroom, het verblijf van het volk van alle bedorvene dampen en lucht gezuiverd worde. En zulke brave Scheepshoofden hebben altijd het genoegen ondervonden, dat zij hun ſcheepsvolk, dikwijls op de langſte reizen, gezond hielden, en van beſmettelijke ziekten, uit het bederf der lucht ontſtaande, bevrijd bleven.

Daar uit het hier bijgebragte blijkt, dat gebrek aan lucht, of bederf in de luchtſtof zelve, nadeelig is voor de gezondheid der menſchen, en oorzaak wordt der vernietiging van het dierlijke leven, zal ik nu doen gevoelen, dat de Alwijze Schepper de middelen in de natuur zelve gelegd heeft, om het bederf te kunnen voorkomen, of te verhelpen.

Het is bij de Geneeskundigen een bijna algemeen aangenomen gevoelen, dat de algemeene oorzaak van alle heerſchende ziekten, niet alleen in de meeste gevallen van de geſteldheid der lucht afhangt, maar ook, dat deze ziekten, in het Voor- en Najaar, meer of min, met zeker bederf in de vochten vergezeld zijn.

zijn. „ Wanneer men dan in aanmerking neemt,” zegt een beroemd Geneesheer, „ dat de vaste lucht, „ gelijk dit uit verscheidene proeven blijkt, een be- „ derf-werend vermogen bezit, dan kan men reeds „ uit deze kennis, met alle waarschijnlijkheid, aflei- „ den, dat in alle de Epidemische gesteldheden der „ lucht gebrek aan vaste lucht plaats heeft.”

Daar er eene zekere evenredigheid van gemeene of dampkringslucht en vaste lucht in de natuur moet plaats hebben, zal men met regt kunnen zeggen: nu ademt men eene gezonde lucht in; zoo zijn er tevens vele oorzaken, die de lucht ontstellen en vatbaar maken, om verderf en rotting over te nemen. De hoofdoorzaken daarvan zijn: te groote hette of koude, te sterke droogte, of te veel nattigheid, en hierbij komen oorzaken van minder aanbelang, die meerendeels van ons menschen zelve afhangen: want zelden leven wij overeenkomstig de natuur. Wij wonen of opeen gepakt, of verre verwijderd van elkanderen. Wij wonen in Steden, opgevuld met de uitwaseming en uitwerpselen van menschen en dieren, daar geene behoorlijke doorstraling van lucht, of doorvloeijing van stroomend water is; of, ten platten lande, in lage moerassige, dampige streken; terwijl de hooge landen onbebouwd liggen. Nog meer: wij graven de landen af, baggeren die uit, laten, jaren lang, het water daarop staan, werken en malen dit rottige water eindelijk weder af, en gaan in zulk eene land- en luchtstreek ons nederzetten en wonen. Is deze onze handelwijze overeenkomstig de wijsheid en orde, die in alle de werken van den grooten Schepper uitblinkt? Neen! wij doen alles, niet om onze dagelijksche nooddruft te vervullen, maar om onze winzucht, onze drift tot grootheid

 in

in de wereld, ieder in zijnen kring, te kunnen voldoen: en hiertoe moet de gansche schepping bij ons medewerken.

Wij moeten hierbij evenwel niet denken, dat de natuur in zich zelve geene middelen zou hebben, om de zuivere evenredigheid in de luchtstof te herstellen: dan toch zouden wij verkeerd oordeelen. Stormwinden, plasregens en onweders zuiveren de lucht, vagen het onreine daaruit weg, en herstellen de evenredigheid der luchtdeelen.

Maar, er is in de natuur nog een nuttig middel, dat het bederf in de lucht tegengaat, en, bij de tegenstrijdige handelingen der menschen, in onze magt staat, om er gebruik van te kunnen maken.

Geleerde mannen hebben door proefnemingen bevonden, dat in de heete zomerdagen, wanneer de uitwaseming en schielijke verrotting der ligchamen het sterkste is, en dus de ontsteking en het bederf in de lucht hevig werkt, dat dan de Boomen en Planten meerder uitwasemen, gevolgelijk meer vaste lucht kwijt raken, en dus de schadelijke dampen in het luchtgestel in grooter hoeveelheid opnemen en verdeelen. Daar nu Boomen en Planten deze eigenschap bezitten, vinden wij dan niet de schoonste overeenkomst in de natuur, dat, naarmate het bederf in grooter hoeveelheid in de lucht zou verspreid raken, het herstelmiddel ook, even door dezelfde oorzaak, zoo veel te sterker werkzaam is? en zijn dus de Boomen en Planten, ook in deze betrekking, niet van een zeer gepast en heilzaam nut voor het menschdom?

Ik zal dit, door een voorbeeld, nader aan 't verstand

ftand brengen. *Noord-Amerika* was een wijduitgeftrekt, zeer groot, onbebouwd land; woest door bosfchen, wildernisfen, ftilftaande meren en moerasfen, eer de Europeanen daar aanlandden en Volkplantingen ftichtten; en toen was het er ook zeer ongezond. Thans, nu het land hier en daar bebouwd is, en er meerdere bevolking plaats heeft, wordt de lucht gezonder, als minder vervuld zijnde met fchadelijke dampen. Doch diep in het land, bij de groote meren, alwaar ver het grootfte gedeelte nog onbeplant ligt, en waar zich eenige kooplieden om den handel met de Wilden hebben neêrgezet, en ook enkele dorpen door landlieden zijn aangebouwd, aldaar is het nog zeer ongezond; alle de bewoners krijgen in het najaar koortfen, die velen ten grave flepen, of ten minften ten uiterften verzwakken. — Een onbebouwd land derhalven is ongezond, en een welbebouwd land, met Boomen en Planten, geniet eene zuiverer lucht en is gezond voor deszelfs bewoners.

Daar het dus vrij zeker is, dat Boomen en Planten de nuttige eigenfchappen bezitten van het bederf uit de lucht op te nemen; daar het planten van dezelve in en om groote fteden, digt bebouwde dorpen, langs de wegen, en vooral zoo als die hier en daar in ons Vaderland door lage, en van 't water uitgemalen landen omringd liggen, voor de gezondheid der inwoners zeer voordeelig is; daar in de fteden het bederf der lucht zoo wel door derzelver meerdere inwoneren, als door andere omftandigheden, welke in volkrijke fteden plaats hebben, vermeerderd wordt; daar in deze zoo ligt befmettelijke ziekten kunnen ontftaan, en de Boomen het vermogen hebben van dit bederf naar zich te nemen, en te gelijk zekere

zuur-

zuurſtof, zoo geſchikt om beſmetting voor te komen of te weren, aan de lucht medetedeelen: kan dan wel eenig bedachtzaam mensch twijfelen, of het planten daar van nuttig en heilzaam zij? — 't Is waar, men heeft wel eens gedacht, of niet de groote hoeveelheid van Boomen, omſtreeks groote ſteden geplant, ſchadelijk voor de gezondheid kon worden, omdat die groote hoeveelheid minder doortogt voor den wind- of lucht-ſtroom kon geven, en de ſchadelijke dampen meerder opeenpakt en zamen hield, die dan onder de Boomen bleven hangen; en men kan deze bedenking plaats geven. Maar om al het nut van de Boomen te genieten, hetgene zij in de daad in ſtaat zijn, ons aan te brengen, behoorde men vooral in acht te nemen, dezelve zoodanig te planten, dat ze niet te digt bij elkanderen ſtonden opdat de uitwaſemingen der aarde, en de dampen, onder dezelve gelegenheid hadden, om behoorlijk verfijnd te worden, en zich in den dampkring te verſpreiden.

Om dit oogmerk te bereiken, is het ook van belang, zulke Boomen te verkiezen, welke het meeste uitwaſemen, en welker kruin het meest met bladeren zich uitſpreidt; want dezulke hebben de meeste geſchiktheid, om de lucht in den minſten tijd te herſtellen en te zuiveren. — In en om de ſteden verdienen in den eerſten rang geplaatst te worden de *Linden-* en *Castanje-Quinaboomen.* Immers de *Lindenboom* waſemt allermeest uit, en de *Castanje-Quinaboom* heeft de eigenſchap, dat hij veel vroeger, dan de meeste andere Boomen, in het voorjaar ontſpruit, en dus vroeg op de hem omringende lucht begint te werken. Beide deze ſoorten van Boomen hebben eene groote oppervlakte van bladeren. — De

IJpen-

Ypenboomen, die men hier en daar in, en voornamelijk om de fteden geplant ziet, zijn het minst gefchikt, om het bederf uit de lucht op te nemen, groeijen zeer langzaam, en wafemen het minste uit.

De *Wilgenboom* is meest en best gefchikt voor lage landen, aan flooten of ftilftaande wateren, dewijl hij veel vaste lucht verfpreidt, fchielijk groeit en fterk uitwafemt; welke laatstgenoemde eigenfchap zoo groot is, dat men dikwerf, bij warme zomerdagen, de vochtigheid van de toppen van derzelver bladeren ziet afdruipen.

De *Vlierboom* is van nut bij mestvaalten, welke de landlieden meestal te digt aan of bij hunne woningen plaatfen, en welker vergiftigende rottige uitwafeming tot in hunne huizen doordringt en de lucht befmet, ja veeltijds mede oorzaak is van gevaarlijke Na- en Voorjaarsziekten. Boomen, die het fchielijkst groeijen, kunnen ook fchielijker het bederf der lucht opnemen; de Vlierboom doet zulks bij uitnemendheid, wafemt fterk uit, en daarenboven wordt, door zijne reuk, de onaangename reuk van mesthoopen verdeeld en getemperd.

Dennen-, *Beuken-* en *Populier-Boomen* zijn zeer gefchikt voor de groote wegen ten platten lande. — In 't algemeen kan men onderfcheidene foorten van Boomen hiertoe bezigen. — Boomen zijn en blijven altijd van het grootfte nut voor een land, bijzonderlijk, wijl wij aan de ontdekking van geleerde mannen verfchuldigd zijn de kennis van het vermogen in dezelve gelegd, om bevorderlijk te zijn tot ver-

be-

betering of zuivering der lucht, en daar door mede te werken tot de gezondheid der menſchen.

Ook hierin moeten wij dus dankbaar de goedheid des Scheppers erkennen, dat zij iets van zoo veel belang onder het bereik van deu nadenkenden mensch ſtelde, om daarvan een gepast gebruik te maken.

Hier eindigde het ſtukje, en na eenig geſprek daar over, ging het gezelſchap uit een.

TWAALF-

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Over de dwaasheid der Waarzeggerij, en de ongeoorlofde zucht naar het toekomende.



Wie toverkunsten of voorspelling wil gelooven
Van zijn toekomstig lot,
Ziet zich zijn blij geluk, zijn goede dagen rooven,
En zondigt tegen GOD.

Het was bij het intreden van het huis van EELHART, deze reize, kennelijk, dat KLAAS JANZEN niet wel gehumeurd was. Alle de trekken van zijn aan-

aangezigt teekenden verdrietelijkheid over eene ongevallige waarneming, of kwade tijding. „Het is on„begrijpelijk, dat men zoo dwaas kan wezen!" dit waren de woorden, welke EELHART en BRAAFMAN nog duidelijk vernamen, en die den laatsten al ras, nadat de gewone groete en verwelkoming voorbij was, maar op den man aan deden vragen: Wat onaangenaams KLAAS toch ontmoet of gehoord had, dat in staat was geweest, om hem zoo van zijne gewone bedaardheid te berooven?

KLAAS JANZEN. Hoor, Dominé! het doet mij, sedert eenigen tijd, zeer leed, wanneer ik vernemen moet, dat de menschen dwaas genoeg zijn, om aan zoogenoemde waarzeggerijen geloof te slaan, of in goeden ernst zouden willen vertellen, dat deze of gene betooverd is, of aan dit of dat kind een kwade hand, gelijk zij het noemen, geweest zou zijn; en voornamelijk dan, wanneer dit menschen zijn, die anders verstand schijnen te hebben, en boos zouden worden, wanneer men hen bijgeloovig durfde noemen.

BRAAFMAN. Ik verheug mij, in de daad, KLAAS! langer zoo meer in u een mensch te onderkennen, zoo wel van een gezond verstand, als van verlichte begrippen en eerlijke beginselen. Ik kan hierom zeer gemakkelijk begrijpen, dat u eene edele verontwaardiging bevangt, wanneer gij, in de genoemde betrekking, de dwaasheid en ligtgeloovigheid uwer medemenschen bemerkt; maar, verwonder u waarlijk niet te zeer, dat gij zulke neiging tot waarzeggerijen en geloof aan betoovering ontdekt onder den kring uwer bekenden, daar men toch, allerwegen, ook in de groote steden, zelfs onder zoogenaamde wel opge-

gevoede lieden, tot schande van onzen tijd, meer dan te veel voorbeelden daarvan vindt.

EELHART. Zoo lazen wij, immers, onlangs, dat in het verlichte *Parijs* eene menigte van Waarzegsters, Horoskooptrekkers, en dergelijk slag van volk, door hunne kunst aan den kost komen; en dat velen geloof hechtten aan de uitspraken dier bedriegers, die zich anders te verlicht en geleerd houden, om de grondstellingen van den redelijksten Godsdienst te omhelzen. Zoo onbestaanbaar handelen de menschen dikwijls met zich zelven en met hunne beginselen!

KLAAS JANZEN. De overdenking van dit laatste was het juist, mijnheer! welke mij bedroefde en gemelijk maakte, daar ik van GERRIT vernam, hoe iemand, uit onze buurt, omdat er iets uit zijn huis vermist werd, in de naastbij gelegene stad naar eene duivelbanster is gegaan, op dat die hem den dief zou ontdekken, en PIETER verhaalde, hoe zijn zwager onlangs zijn Horoskoop had laten trekken, terwijl hij nu dikwijls zich ten hoogsten bezwaard vindt over eenige dubbelzinnige uitdrukkingen van den Planeetlezer. Hierbij kwam KEES mij verzekeren, in de verledene week een kind gezien te hebben, dat betooverd was, en dat men nu weder, door het te laten zegenen, zou doen genezen. Wanneer iemand maar den schijn geeft van zulke dwaasheden goed te keuren, of aan zulke grollen geloof te slaan, dan kan ik mij niet onthouden van daartegen uitte varen. Ook is immers zoo iets onbestaanbaar met de beginselen van redelijken Godsdienst, Dominé?

BRAAFMAN. Zonder twijfel. Dat een driftige

weetlust naar aanstaande lotgevallen den blinden Heiden zijne toevlugt deed nemen tot allerleije bijgeloovige toovermiddelen, voorbeduidselen en geestenbezwering, laat zich ligtelijk begrijpen. Hij stond, volgens zijn ongelukkig begrip, onder verscheidene wispelturige Goden, die nog al dikwijls hun misnoegen lieten verzetten, door de eene of andere beuzeling, wanneer men maar wist, waar het hun om te doen was; terwijl Priesters, Wigchelaars en Waarzeggers in hunne geheimen bedreven waren. Maar dat Christenen, die in eenen onveranderlijken GOD gelooven, op wiens wijs bestuur geene kunstenarijen eenigen invloed hebben, dwaas genoeg zijn, zich door het uitschot des volks dikwijls te laten bedriegen, en met eene razende drift verraderlijke bedriegers of bedriegsters naloopen, is eene zaak, welke geen verstandig mensch zou kunnen gelooven, indien de ondervinding het niet dadelijk bewees.

EELHART. En welke jammerlijke gevolgen heeft die dwaasheid niet dikwijls voor dezulken, die er gehoor aan gaven, of er zich door lieten verontrusten! Hoe menigwerf werd, door de dubbelzinnige aanduiding eener Waarzegster, een eerlijk mensch verdacht gemaakt! hoe vele voorbeelden zijn er niet, dat menschen, over gegevene duistere wenken aangaande hun aanstaande levenslot, aan het mijmeren zijn geraakt, 't geen in krankzinnigheid eindigde, of dat hen voor hunne huisgenooten en voor hun zelven, alle genoegen, en eindelijk het leven, vroegtijdig deed derven! — En, wat de zoogenaamde betoovering van menschen of kinderen betreft, zulks is niets anders, dan eene ligchamelijke ongesteldheid, welke door zekere, soms voor den

schran-

fchranderften Geneesheer onbekende, oorzaken te weeg gebragt, de zonderlingfte toevallen kan doen ontftaan.

KLAAS JANZEN. Ik ben van een en ander door onderfcheidene voorbeelden, die ik van nabij kenne, overtuigd; maar, boven alles, daarin bevestigd geworden, en alle bedenkingen daartegen zijn als ten eenemale weggenomen, door het lezen van die twee Boekjes, welke op last der Maatfchappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, over die onderwerpen, zijn uitgegeven; ik bedoel dat van G. BAKKER en W. BEEKHUIS, „ Betoog van het ongegronde, on„ zedelijke en fchadelijke der Vooroordeelen, om„ trent de Waarzeggerijen, Tooverijen, Spokerijen, „ enz." en dat van W. DE VOS en JOH. BUIJS, „ Betoog van het fchadelijke der Vooroordeelen, „ omtrent het Horoskooptrekken en Planeetlezen, „ benevens betoog, dat noch Cometen, noch Pla„ neten, op de lotgevallen der menfchen eenigen „ onmiddelijken invloed hebben." Waarlijk, door die twee Werkjes heeft genoemde verdienftelijke Maatfchappij veel nut gedaan, en blijft zij, daar het nog noodig is, van invloed wezen tegen die dwaasheid en dat fchandelijk Bijgeloof.

BRAAFMAN. Het kwam juist in mij op, om u naar die Werkjes te verwijzen. Allergelukkigst toch was de Maatfchappij, in hare opgegevene vragen, hieromtrent, zoo wel beantwoord te zien. — Daar gij, KLAAS! die Werkjes hebt, zoo bevlijtig u, om ze ook anderen uwer bekenden te doen lezen.

KLAAS JANZEN. Daar ben ik niet nalatig in

 ge-

geweest. Het eene is omtrent al stukkend gelezen, zoo dat ik mij weer eens een ander exemplaar moet aanschaffen.

GERRIT SIJMENZEN. Maar, daar het nog te vroeg is om te vertrekken, moet ik nog eens vragen, Dominé! Is de onkunde van ons toekomstig levenslot geen kwaad, ware het niet te wenschen, dat de Algoede Schepper zulke palen aan ons uitzigt niet gesteld had?

BRAAFMAN. Deze onkunde is zoo weinig een kwaad, dat wij ons veeleer daarin als in eene zeer goede schikking hebben te verheugen. Ware ons toch onze geheele levensloop bekend, wisten wij zeker van te voren, welk een geluk of genoegen op ons wachtte, van welk een aanmerkelijk gedeelte was dan, terstond, ons vermaak niet beroofd, daar hetzelve veel meer gelegen is in eene onverwachte verrassing, dan in een lang en zeker vooruitzigt. Hebt gij wel gaarne, wanneer gij in uwen Almanak, of eenig ander tijdkortend boek, een aangenaam verhaal van eene gebeurtenis vindt, dat een ander, die dezelve reeds gelezen heeft, u dat geheele geval verhaalt, en gij dus geen nieuws meer, bij het lezen, vinden kunt? Hoe menigmaal zegt gij niet: „ Neen! vertel mij dit nu niet: dan „ heb ik er bij het lezen niet meer aan!" Eveneens is het waarlijk met ons leven: het boek des levens is, altijd, voor ons nieuw, dewijl wij nooit zeker weten, welke gevallen er voor ons in opgeteekend staan. Het aangename in hetzelve verrast ons, daar wij het niet voorzagen, en het geheel onbekende houdt altijd onze aandacht bezig, daar wij anders in eene lustelooze sluimering, of onver-

schil-

schilligheid, vervallen zouden. — Op welken weg vindt gij, wandelende, het meeste genoegen? op dien, aan wiens einde gij, zoo haast gij uwen voet op denzelven zet, in de verte, een schoon lusthuis gewaar wordt, hetgene gij reeds eenmaal, voor uwe oogen gehad hebbende, zonder het verder met genoegen te kunnen bezigtigen, vervelend voorbij stapt; of wel op dien weg, wiens menigvuldige kronkelingen, met ondoorzienbaar loof bewassen, uw vooruitzigt op eenen korten afstand bepalen, en u telkens een nieuw, bevallig verschiet van voorwerpen voor de oogen brengen, welke gij gedurig met genoegen beschouwen kunt? — Ongetwijfeld zult gij den langen regten weg, hoe breed, hoe effen hij ook zij, vervelend noemen, en het kromme, ongelijker, overschaduwde pad, tot uwen wandelweg verkiezen. En dit wist onze goede GOD. Hij kende ons, zijn maakfel, als van zulk een' aard, en leide daarom ons levenspad niet lijnregt op het eindperk onzer dagen aan, maar wilde het aangenaam voor ons maken, door het in allerleije kronkelingen, en door veelvuldige slingerwegen te doen uitkomen. Zoo wel meende GOD het met ons! zoo zeer zorgde Hij voor eenige vermindering van dat onschuldige genoegen, welke zijne Vaderliefde ons, allervolkomenst, gunde!

PIETER JAPIKZEN. Ja maar, Dominé! het is in ons leven, op verre na, altijd met geen geluk te doen: vele rampen en ongevallen ontmoeten ons op onzen weg, waarvan wij dikwijls niets voorzien, waartegen wij niet zijn gewapend.

BRAAFMAN. Dat is zoo, Vriend PIETER! het gaat ons niet altijd naar den zin, en dit moest het ook niet. Eene menigte van ongevallen ligt, overal,

in hinderlagen, op onzen weg verspreid, en zij bespringen ons dikwijls, wanneer wij er het minst om denken; maar zouden wij, wanneer wij, bij onze eerste intrede in de wereld, alle die tegenspoeden reeds, gezamenlijk, gewapend tegen ons zagen staan, wel moeds genoeg bezitten, om die allen tegen te treden? Zouden wij niet veeleer, vol wanhoop, dezelve zoeken te ontvlugten, en, door een lafhartigen aanval op ons eigen leven, trachten te ontkomen? Of konden wij zulks al niet volbrengen; wilden wij, zelfs met onderwerping aan den Schikker van ons lot, alle die vijanden van ons geluk rustig tegentreden, hoe zou het dan, echter, met al het genoegen van ons leven staan? Zou de vleijende streling uwer lieve kinderen, des avonds, na uwen arbeid, wel een zalige verkwikking voor u blijven, wanneer gij zeker wist: over zoo vele maanden, weken of dagen, wordt gij mij door den dood ontrukt? En op die wijze is het met vele andere dingen gelegen. Neen: wij bezweken, wij kenden geen genoegen, zoo ons oog alle de duisterheden van ons lot duidelijk inzag.

EELHART. Al ware het derhalve, dat een onkundig vrouwsperfoon, welke geen voorgevoel van hare aanstaande verhuizing naar het Spinhuis heeft, uit kaarten, of droesem, of anderzins, ons lot zoo zeker wist te lezen, als het onkundigst Bijgeloof zich verbeeldt; al waren de Sterren, die pronkstukken van GODS magt en wijsheid, alleen tot teekenen geschapen, waarop de Planeetlezer de ontwijfelbaarste uitrekeningen vestigen kon; al waren alle geestenbezweringen en duivelbanningen de wiskunstigste wetenschappen; en al bestond het geheele rijk des Bijgeloofs zoo werkelijk, als het in de hersenen

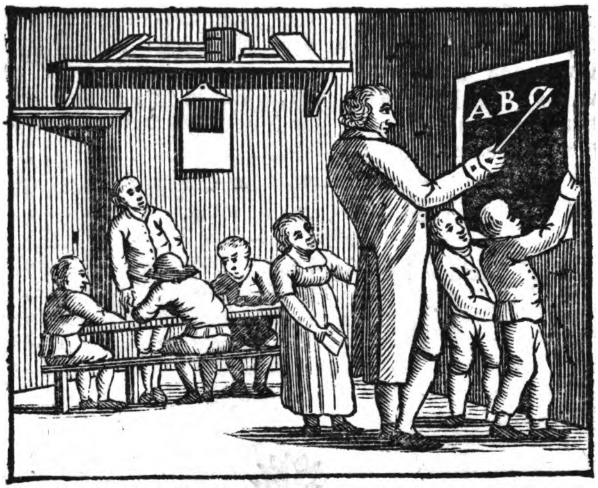
van eenvoudige lieden, door vertelsels van Bakers en Minnemoers, en de ijdele verbeeldingen van een vreesachtig en schuldig hart, is gevestigd; — dan nog moest onze liefde tot onze eigene rust en geluk ons nooit doen denken om de noodlottige middelen, die dezelve voor altijd zouden ondermijnen; dan nog moest het een gruwel blijven in onze oogen, zulk een blijk van wantrouwen te geven omtrent de schikkingen van dien GOD, dien wij Christenen als onzen Vader mogen aanroepen, en wiens Vaderlijke liefde wij, ook in deze onze onkunde van het toekomende, verpligt zijn te erkennen, en te eerbiedigen.

* * *

Hier scheidde het gezelschap.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

Over het verbeterde Schoolwezen.



Zoo ooit verlichting veld zal winnen,
Gepaart met zeed'lijkheid en deugd,
't Moet in de Schòlen 't eerst beginnen,
Door beter onderwijs aan de onervaren Jeugd.

Zoodra de boeren thans wederom ter bestemde plaatse gekomen waren, vattede de Heer EELHART het woord, en zeide:

Heb

Heb ik wel gezien, KLAAS! waart gij met nog een paar andere Vrienden verleden Dingsdag ook niet te *B.* bij het aldaar gehouden School-Onderzoek? Na den afloop der verrigtingen had ik het voornemen, om u op te zoeken en nog eens toe te spreken, maar ik heb u niet weder in 't oog kunnen krijgen.

KLAAS JANZEN. Ja, wel ben ik er geweest, mijnheer! en JAN en GERRIT mede; maar, daar er thuis wat drokte was, moesten wij op den middag weder terug zijn.

EELHART. En nu, het is ulieden zeker wel bevallen?

KLAAS JANZEN. Bij uitnemendheid! Ik heb mij daar regt verlustigd, en dit is ook het geval geweest van degenen, die met mij waren. Indedaad, ik ftond verbaasd, ziende de gevolgen van het verbeterd onderwijs; het overtrof vast verre mijne verwachting.

EELHART. Zoo deed het mij, die zulks reeds meermalen bijwoonde, veel genoegen, hier op te merken, hoe nog maar federt korten tijd onderwezene kinderen reeds duidelijk begrip toonden te hebben van het onderfcheid tusfchen naam- en werkwoorden in 't algemeen, en tusfchen zelfftandige en bijvoegelijke naamwoorden: hoe wederom anderen van de geflachten, welke aan de woorden worden toegekend, kennis deden blijken, terwijl nog anderen de woorden bogen in de verfchillende naamvallen.

KLAAS JANZEN. Voorzeker ontging dit mijne

aandacht niet; evenwel kon ik het kwalijk met mijn oordeel volgen, omdat ik er nooit iets van leerde. Maar met meer deelneming zag ik de vorderingen van andere Klasſen in het Schrijven en Rekenen, en in de beginſelen der Aardrijkskunde, en hoorde vrij gepaste antwoorden over voorgeſtelde vragen, betrekkelijk de Zedekunde.

EELHART. Billijk verheugt zich een ieder, die belang ſtelt in de regelmatige kennis onzer taal, dat dezelve thans der Jeugd, op vele Scholen, ook naar zulke regelen onderwezen wordt, welke men altijd gewoon is te volgen in het aanleeren van de geleerde talen. Hoe weinig begrip ſommige volwasſenen, die in vroegeren tijd niet in de gelegenheid waren, om hierin onderrigt te worden, ook daarvan mogen hebben, behooren zij zulks nimmer als onnut te verwerpen, noch hunne kinderen of aanhoorigen, door hunne gedragingen, zulks als beuſelachtig te doen beſchouwen. Behalve de zelfsvoldoening, welke er ontſtaat uit het ſchrijven naar de meest algemeene regels der tale, geeft men tevens genoegen en gemak aan deskundigen, aan wien wij ſchrijven. Het wenſchelijke en nuttige van wel ſchrijven en naauwlettend rekenen valt ieder in 't oog; terwijl volſlagen onkunde in de Aardrijkskunde, menig eenen, in den eigenlijken zin, de zotſte en meestbelagchelijkſte misſlagen doet begaan.

BRAAFMAN. Ik herinner mij hierbij onlangs in een onzer Dagbladen gelezen te hebben, hoe zeker, naar het uiterlijke, wel opgevoed Heer te *Parijs*, met een onzer Landgenooten aldaar in geſprek zijnde, van den Franschman gevraagd werd:

Waar

Waar hij woonde? „ Te *Amsterdam*," was het antwoord. „ Dan kent mijnheer ongetwijfeld mijnen „ broeder, die — in *Stokholm* woont?" „ Mijn„ heer!" zeide onze Landgenoot, „ *Amsterdam* „ en *Stokholm* zijn iets verder van elkander, dan „ het Bosch van *Boulogne* van *Parijs*." „ Zeer „ wel," zeide de andere, „ maar beide steden liggen „ toch in het *Noorden*." — En sommigen der aanwezenden waren nog bot genoeg, om de Aardrijkskunde van den Franschman te bewonderen.

EELHART. Ik herhaal, dat menig een, door grove blijken van onkunde in deze zaak, zich waarlijk belagchelijk maakt; en 't is ook daarom van belang, dat op de lagere Scholen ook iets van deze wetenschap geleerd wordt.

GERRIT SIJMENZEN. Zoo hoorde ik ook wel eens in Schuiten en op Wagens, omtrent de ligging en afstand der bekendste plaatsen in ons land, de grootste misvattingen en gebrekkigste opgaven en bepalingen. Ik verzuim daarom zelden, bij gelegenheid mijne kinderen, naar mijne kennis, hier van juist te onderrigten. Het zijn wel kleinigheden maar zoo geheel als vreemdeling te zijn van zijn eigen Gewest, komt mij allezins onnozel voor. Ik zou met genoegen zien, dat allerwegen, op de Scholen, onderwijs in die wetenschap gegeven werd.

JAN BARENDZEN. Hetgene mij, bij het Schoolonderzoek, ook bijzonder in 't oog viel, was, de vereenvoudiging van het onderwijs van jonge kinderen, door des Meesters schrijven met krijt op zwarte borden. Op die wijze toch kunnen 6 à 8 kin-

kinderen, en meer te gelijk, vrucht van het onderwijs trekken, daar te voren maar een of ieder afzonderlijk moest onderwezen worden.

EELHART. Indedaad steekt het nut van deze nieuwe wijze van onderrigten verre uit boven de oude. Zij is hierom ook allerwegen, inzonderheid in het Gewest *Holland*, zelfs in de buurtscholen, in gebruik.

BRAAFMAN. En alle deze verbeteringen van het Schoolwezen hebben wij te danken aan de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, welke daartoe reeds jaren is werkzaam geweest, en door verbeterde leerboekjes, van onderscheiden aard, uittegeven, alles heeft op den gang geholpen, en in den laatsten tijd, door de Regering, in die belangrijke zaak, loffelijk is gerugsteund.

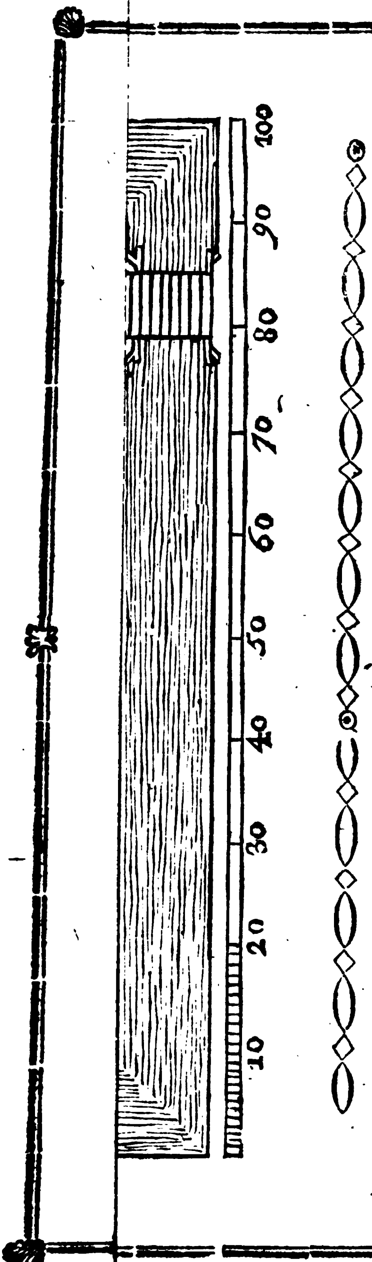
KLAAS JANZEN. Zoo is die Maatschappij dan wel, in vollen nadruk van het woord, *verdienstelijk* bij de Natie, wijl er van eene goede onderrigting der jeugd heilzame gevolgen zijn te wachten. — Wat zegt gij, Dominé! Zouden wij hier ook niet een Departement kunnen oprigten? Ik heb al meermalen dit met u eens willen overleggen.

BRAAFMAN. Dat valt juist in het ontwerp van mij en den Heer EELHART; wij hadden het voornemen, om daartoe het voorstel te doen. Indien alle de Vrienden, hier nu tegenwoordig, er ook zoo over denken als gij KLAAS, dan hadden wij juist het vereischte getal, en konden er dadelijk toe besluiten. — De Vrienden weten mogelijk, dat een Departement ten minsten uit acht Leden moet bestaan,

ftaan; en dit getal maken wij uit: terwijl wij, gelijk ik veilig durf vertrouwen, op bijval kunnen hopen. —

Nadat allen, hoofd voor hoofd, gevraagd waren, en hunne toestemming hadden gegeven, met bijvoeging, dat zij zulks al lang gewenscht hadden, vervolgde BRAAFMAN: Nú, dan verklaar ik dit gezelschap voor het Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, te .... Ik zal den post van Secretaris, bij voorraad, waarnemen, en dadelijk aan het Hoofdbestuur te *Amsterdam* kennis geven. 's Jaarlijks leggen wij *f* 5 : 5 : - uit; nagenoeg de helft gaat aan contributie naar het Hoofdbestuur, waar voor elk Lid alle uittegevene boeken en geschriften bekomt; terwijl wij over het andere gedeelte, naar goedvinden, ten meesten nutte, kunnen beschikken. — Daar wij nu geregelde bijeenkomsten zullen bepalen, waaraan wij soortgelijke strekking kunnen geven, als ons gezelschap tot hiertoe had, kunnen deze gevoegelijk ophouden.

Met onderling genoegen werd vervolgens, onder een pijpje, een en ander bepaald en afgesproken, en de Heer EELHART onthaalde, ten besluite van de ten zijnen huize gehoudene leerzame gesprekken, de Vrienden op een eenvoudigen maaltijd, onder welken zijne edelmoedigheid met een glaasje geroemd, en tevens zoo wel op de instandhouding en bloei der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, als op het nieuw opgerigte Departement, gedronken werd.



vo
in
,ve
eer

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.
13.
14.
15.
16.
17.
18.
19.
20.
21.
22.
23.